

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASINDA
ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN İŞLEVSELLİĞİ
SORUNU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Günel ŞAMİYEVA

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Filiz CİCİOĞLU

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AZERBAJCAN'IN DIŞ POLİTİKASINDA
ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN İŞLEVSELLİĞİ
SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Günel ŞAMİYEVA

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez/..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Filiz CICIOĞLU	Beşerilı	
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Rümeyza DURSUN	Beşerilı	
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP	Beşerilı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	GUNEL SHAMİYEVA
Öğrenci Numarası	:	1660Y07015
Enstitü Anabilim Dalı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	AZERBAJCAN DIŞ POLİTİKASINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN İŞLEVSELLİĞİ SORUNU
Benzerlik Oranı	:	11 %

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

10/05/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

10/05/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Filiz CİCİOĞLU

Tarih: 10.05.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. Uluslararası Örgütlerin Çeşitleri ve Özellikleri.....	8
1.2. Devletlerarası İlişkilerde Uluslararası Örgütlerin Rolü.....	12
1.3. Uluslararası İlişkiler Alanının Temel Kuramlarına Göre Uluslararası Örgütlerin Genel Özellikleri	16
1.3.1. Realizm	17
1.3.2. Liberalizm	19
1.3.3. Sosyal İnşacılık Kuramı	21
2. BÖLÜM: AZERBAJYAN DIŞ POLİTİKASI ÖNCELİKLERİ VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER	23
2.1. Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası Ve Uluslararası Örgütlere Üyeliği.....	31
2.2. İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler	34
2.3. Azerbaycan'ın Küresel Uluslararası Örgütlerle İşbirliği	36
2.3.1. Azerbaycan - Birleşmiş Milletler	38
2.3.2. Azerbaycan - NATO	41
2.4. Azerbaycan'ın Bölgesel Uluslararası Örgütlerle İşbirliği.....	45
2.4.1. Azerbaycan - Avrupa Birliği.....	46
2.4.2. Azerbaycan - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	50
2.4.3. Azerbaycan - Avrupa Konseyi	53
2.4.4. Azerbaycan - Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü	56
3. BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN AZERBAJYAN 'DA FAALİYET SORUNLARI.....	58
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	72
ÖZGEÇMİŞ.....	73

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	: Avrupa Konseyi
AKMP	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
ANAMA	: Azerbaijan National Agency For Mine Action / Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgenin Mayınlardan Ulusal Temizlenmesi Ajansı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOEP	: Bireysel Ortaklık Eylem Planı
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CCMS	: Committee on the Challenges of Modern Society / Modern Toplumun Sorunları Komitesi
DO	: Doğu Ortaklığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECOSOC	: Economic and Social Council / Ekonomik ve Sosyal Konsey
EITI	: Extractive Industries Transparency Initiative / Ekstraktif Endüstriler Şeffaflık Girişimi
EM	: Erasmus Mundus
GKÖG	: Güney Kafkasya Özel Grubu
IAEA	: International Atomic Energy Agency / Uluslararası Atom Enerji Ajansı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
IMF	: International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
IMS	: International Media Support / Uluslararası Medya Destek Örgütü
IREX	: International Research & Exchanges Board / Uluslararası Araştırma

ve Değişim Kurulu

- IRFS** : Institute for Reporters' Freedom and Safety / Gazetecilerin Özgürlük ve Güvenlik Enstitüsü
- KAİK** : Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
- KEİ** : Karadeniz Ekonomik İşbirliği
- KEİÖ** : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
- MÖ** : Millattan Önce
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- OAS** : Organizations of American States / Amerikan Devletleri Örgütü
- OAU** : Organization of African / Afrika Birliği Örgütü
- OPEC** : Organization of The Petroleum Exporting Countries / Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
- SB** : Sovyetler Birliği
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
- STK** : Sivil Toplum Kuruluşları
- TACIS** : Technical Assistance to the Commonwealth of Independent State / Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım
- TAIEX** : Technical Assistance and Information Exchange instrument / Teknik Destek ve Bilgi Değişimi
- TRACECA** : Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia / Avrupa Kafkasya Asya Ulaşım Koridoru
- UNDP** : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
- UNESCO** : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
- UNHCR** : United Nations High Commissioner for Refugees / Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

- UNICEF** : United Nations International Children's Emergency Fund / Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
- UNIDO** : United Nations Industrial Development Organisation / Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
- USAID** : United States Agency for International Development / Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı
- WHO** : World Health Organization / Dünya Sağlık Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Azerbaycan'ın Bazı Küresel Uluslararası Örgütlere Üyeliği ve Ortak Faaliyet Alanları.....	37
Tablo 2: Azerbaycan'ın Bazı Küresel Uluslararası Örgütlere Üyeliği ve Ortak Faaliyet Alanları.....	45
Tablo 3: Yolsuzluk Algı Endeksi Tablosu.....	65

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması.....	10
Şekil 2: Mevcut ve Öngörülen Boru Hatlarının Haritası.....	62

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Azerbaycan'ın Dış Politikasında Uluslararası Örgütlerin İşlevselliği			
Tezin Yazarı: Günel ŞAMİYEVA		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Filiz CİCİOĞLU	
Kabul Tarihi:	28.05.2019	Sayfa Sayısı:	9 (ön kısım) + 82 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler			
<p>Bu çalışmada bağımsızlığın kazanılmasından sonra Azerbaycan'ın yürüttüğü dış politika çerçevesinde uluslararası örgütlerin işlevsellik sorunlarını incelenmiştir. Uluslararası sistemde uluslararası örgütlerin yeri ve rolü, mevcut türleri ve özellikleri incelenmekle çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Azerbaycan'ın dış politikasının öncelikleri ve uluslararası örgütlerle (Azerbaycan-BM, Azerbaycan-AB, Azerbaycan-NATO, Azerbaycan-AK, Azerbaycan-KEİÖ, Azerbaycan-AGİT) ilişkileri incelenmiş, ve uluslararası örgütlerin bu ilişkilerden doğan işlevsellik sorunları değerlendirilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Uluslararası Örgütler, İşlevsellik Sorunları, NATO, BM, AGİT, Azerbaycan'ın Dış Politikası			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: The Problem of Functionality of International Organizations in the Foreign Policy of Azerbaijan			
Author of Thesis: Günel ŞAMIYEVA Supervisor: Assist. Prof. Filiz CİCİOĞLU			
Accepted Date: 28.05.2019		Number of Pages: ix (pre text) + 82 (main body)	
Department: International Relations			
<p>In this study, the functional problems of international organizations within the framework of the foreign policy of Azerbaijan after the independence, were examined. The theoretical framework for study was formed established by examining the role, the existing types and characteristics of the international organizations in the international system. The priorities of the foreign policy of Azerbaijan and its relations with the international organizations (Azerbaijan-UN, Azerbaijan-EU, Azerbaijan-NATO, Azerbaijan-AK, Azerbaijan-BSEC, Azerbaijan-OSCE) were examined, functionality problems of the international organizations arising from these relations has been evaluated.</p>			
Keywords: International Organizations, Functional Issues, NATO, UN, OSCE, Azerbaijan's Foreign Policy			

GİRİŞ

Jeopolitik açıdan önemli bir bölge üzerinde yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 18 Ekim 1991'de bağımsızlığının ilan edilmesi ve 80'lerin sonunda ve 90'ların başlarında uluslararası yaşamdaki değişimler, ulusal devlet ilkelerine uygun yeni bir dış politika oluşumunun ve uygulanmasının önemini gündeme getirmiştir. Kısa bir sürede dünyanın birçok ülkesi tarafından tanınırlık kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, 2 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler (BM) üyeliğine kabul edilmiştir. Azerbaycan'ın dünya devletleri tarafından tanınması ve diplomatik ilişkilerin kurulması, ülkenin dünya toplumuna sistemli entegrasyonunun yolunu açmıştır.

Dünya devletleriyle ikili ilişkilerin gelişmesiyle Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasında, çok taraflı işbirliğinin uluslararası ve bölgesel örgütler çerçevesinde yaygınlaşması da önemli bir yer tutmuştur.

1992 yılından beri BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi olan Azerbaycan Cumhuriyeti, tutarlı bir politika sonucunda 2001 yılında Avrupa Konseyi'ne (AK) kabul edilmiş, Avrupa Birliği (AB), North Atlantic Treaty Organization (NATO) – Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü ve diğer örgütlerle yakın ilişkiler kurmuş ve bu örgütler çerçevesinde karşılıklı olarak faydalı ilişkiler geliştirmek için aktif bir dış politika izlemiştir.

Çeşitli uluslararası örgütlerin raporlarının, Azerbaycanın uluslararası örgütlerle işbirliği hakkında bilimsel kaynakların, güncel haberlerin incelenmesi sonucunda uluslararası örgütlerin Azerbaycan'da işlevselliğinin üç ana sorunu belirlenmiştir:

1. Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşmaması
2. Petrol ve gaz gelirlerinin yükselmesi sonucu uluslararası örgütlerin etkisinin azalması
3. Uluslararası örgütlerin ana faaliyet araçlarından biri olan Sivil Toplum Kuruluş'ların (STK) imkanlarının kısıtlanması

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu bağımsızlığın kazanılmasından sonra Azerbaycan'ın yürüttüğü dış politika çerçevesinde uluslararası örgütlerin karşılaştığı işlevsellik sorunlarının incelenmesidir.

Konunun teorik ve kavramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla birinci bölümde uluslararası sistemde uluslararası örgütlerin yeri ve rolü incelenmiş, mevcut türleri ve

özellikleri araştırılmıştır. Ayrıca, uluslararası örgütlerin genel özellikleri uluslararası ilişkiler alanının temel kuramları olan realizm, liberalizm ve sosyal inşacılık kuramlarına göre incelenmiştir.

İkinci bölümde Azerbaycan dış politikasının önceliklerini ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini analiz etmeyi hedeflenmiştir. Dış politikanın oluşturulması ve yürütülmesi üç tarihi dönem çerçevesinde incelenmiştir: bağımsızlığın ilk yılları (A.Mutallibov ve Elçibey dönemi), Haydar Aliyev döneminde dış politika ve uluslararası örgütlere üyelik ve İlham Aliyev'in yürüttüğü dış politika.

Üçüncü bölümde oluşturulan teorik model çerçevesinde Azerbaycan'ın uluslararası örgütlerle ilişkileri ve uluslararası örgütlerin bu ilişkilerden doğan işlevsellik sorunları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Dünya siyasetinde devletler ve uluslararası örgütler arasındaki etkileşim sorunu, hem teorik bakış açısından hem de Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarının değişen uluslararası ilişkiler sistemindeki formülasyonu ve gerçekleştirilmesi ile ilgili pratik görevler açısından en önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir.

Azerbaycan ile uluslararası örgütler arasındaki ilişkilerin tarihi oldukça iyi çalışılmış olmasına rağmen, bilimsel literatürde uluslararası örgütlerin Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki faaliyetleri sırasında karşılaştıkları işlevsellik sorunlarına fazla yer verilmemiştir. Oysa ki uluslararası örgütler, raporlarında Azerbaycan ile ilişkilerinde karşılaştıkları sorunları göstermektedirler. Bu sorunların giderilmesi için ilk önce sorunların kaynaklarını öğrenmek ve çözüm yolunun bulunması için bir yol haritası çizmek gerekmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Azerbaycan'ın uluslararası örgütlerle oluşturduğu ilişkilerin incelenmesi için altı uluslararası örgüt seçilmiştir. Örnekler Azerbaycan-BM, AB, NATO, AK, AGİT, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ilişkileri ile sınırlandırılmış olup, aynı zamanda uluslararası hükümet dışı örgütlerinin de genel işlevsellik sorunlarına dikkat edilmiştir.

Tez yazım sırasında analiz edilen birçok kaynak özetlenerek, uluslararası örgütlerin sınıflandırılmasına dair basit bir sınıflandırma şeması oluşturulmuştur (Şekil 1).

Bilimsel literatürde konu hakkında fazla bilgiye ulaşamadığı için, çeşitli uluslararası kuruluşların raporlarından ve medya aracılığıyla bilgi edinilmiştir.

1. BÖLÜM: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

21. yüzyılın başlangıcı, dünya ekonomisi ve siyasetindeki uluslararası kurum ve mekanizmaların artan rolü, bölgesel ve alt bölgesel entegrasyonun gelişmesiyle tarihe geçmiştir. Bu dönemde uluslararası örgütlerin doğası da değişmeye başlamıştır. Aynı zamanda, uluslararası hükümet dışı örgütlerin ve onların destek oldukları ulusal sivil toplum kuruluşlarının aktif faaliyetleri de genişlemiştir. Bu durum insan hakları ve ekoloji alanındaki işbirliğinin yanı sıra yoksulluk ve sefaletle mücadele amaçlı yardım etkinlikleri ve eski Sovyetler Birliği'ndeki “renkli devrimlerde” açık bir rol üstlenmeyi amaçlayan eylemlerle de açıkça ortaya koyulmuştur.

Uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin çeşitli yönleri literatürde geniş yer tutmaktadır. 20. yüzyılın son on yılı ve 21. yüzyılın ilk yılları uluslararası örgütlerin tarihinde önemli bir dönem olmuştur. Dünya sisteminin tüm unsurları arasında ciddi değişime maruz kalan unsurlardan birinin uluslararası örgütler olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde uluslararası örgütlerle ilgili olarak yapılan yayın sayısı artmıştır. Uluslararası örgütlerin Avrupa, Afrika ve Asya'daki çatışma çözümlerine katılımları, onların sorumluluğu, faaliyetlerinin şeffaflığı, finans ve yönetimi konuları araştırılmıştır. Bununla birlikte, uluslararası örgütlerin incelenmesine bu kadar ilgi duyulmasına rağmen, üzerinde uzlaşmış bir uluslararası organizasyon kavramı mevcut değildir.

Son dönemlerde yapılan yayınlarda uluslararası örgüt anlamı nasıl açıklanmaktadır? Uluslararası örgütler çoğu zaman hukuki birimler olarak kabul edilir ve bunların tanımı hukuk literatüründe en gelişmiş şekilde yer almaktadır. José Alvarez, “Uluslararası Örgütler: Karşılaştırmalı Yaklaşım”¹ başlıklı çalışmasında W. Feld ve R. Jordan tarafından verilen tanımı bir başlangıç noktası olarak kullanarak uluslararası bir örgüte dair şu kriterleri ortaya koymuştur: (a) en az üç üye devletin varlığı; (b) örgütün ilgili bölgenin tüm ilgili devletleri için açıklığı ve tüm üyeler için tam haklar; (c) herhangi bir grup devletin örgüt üzerinde tam kontrol yetkisini kullanmasına izin vermeyen bir oy verme mekanizmasının varlığı; (d) kurucu belgenin yönetim organlarını periyodik olarak seçme fırsatı sağlaması; (e) karargahın

¹ Jose E. Alvarez, **International Organizations as Law-makers**, New York: Oxford University Press, 2005, s.4.

sürekli olarak çalışır durumda olması; (e) örgütün ticari faaliyetlerde bulunmaması; (g) en az üç ülkenin kuruluş bütçesine önemli bir katkıda bulunması; (h) örgütün bağımsızlığı politikasını ve mevcut faaliyetleri yürütebilmesi, ayrıca kendi ideolojisine sahip olmasıdır.²

J. Alvarez'e göre, uluslararası bir örgütün faaliyetlerinin en önemli koşulları, uluslararası hukuk alanında faaliyet gösterme yeteneğinin olması ve örgütün kurulması hakkında uluslararası bir antlaşmanın varlığıdır.³ J. Alvarez sadece hükümetlerarası olan uluslararası örgütleri değil, aynı zamanda entegrasyon birlikleri olan - AB ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'ni de uluslararası kuruluşlar olarak tanımlamıştır.

Fransız hukukçular tarafından derlenen Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, uluslararası ilişkilerin Fransız okuluna özgü sosyolojik bir yaklaşımını sergilemiştir. Uluslararası bir örgüt, farklı ülkelerden olan üyelerin ortak hedeflere ulaşmak için eylemlerini koordine ettikleri, yapılandırılmış bir dernek olarak tanımlanmıştır. Uluslararası örgüt, kurucu belgede - tüzük veya sözleşmede yansıtılan ve kabul edilen gönüllü bir eylemin sonucudur; belirli maddi özelliklere sahiptir: daimi ikamet, finans, personel; bir koordinasyon mekanizması olarak hizmet etmektedir. Fransız yazarlar sivil toplum örgütleri ve Avrupa entegrasyon derneklerini de uluslararası örgütler olarak tanımlamışlardır.⁴

Uluslararası örgütler eski çağlarda ortaya çıkmış ve toplumla birlikte gelişmiştir. Eski Yunanistan'da MÖ 6. yy'da, şehirler ve topluluklar veya kabile ve şehirlerin dini-siyasi sendikaları şeklinde ilk daimi uluslararası dernekler ortaya çıkmıştır. Bu tür birlikler gelecekteki uluslararası örgütlerin prototipleri olmuştur. Birçok bilim insanı, bu aşamada, bu sendikaların Yunan devletlerini bir araya getirdiğini ve tecritlerini yumuşattığını ileri sürmüşlerdir. Uluslararası örgütlerin gelişiminde bir sonraki aşama, uluslararası ekonomik ve gümrük birliklerin oluşturulması olmuştur. Bu türden ilk sendikalardan biri, tüm Kuzey Almanya'yı ortaçağ barbarlığı durumundan kurtaran Hansa Ticaret Birliği olmuştur. Bu birlik birkaç yüzyıl boyunca Baltık ticaret yollarının önemli bir bölümünü kontrol etmiş ve tüm Alman

² Alvarez, s.4-5.

³ Alvarez, s.6.

⁴ Dario Battistella et al., **Dictionnaire des Relations Internationales**, 3rd edition, Dictionnaires Dalloz, 2005, s.404.

şehirleri için özel ayrıcalıklarla “Roma İmparatorluğu’nun tüm tüccarları adına” anlaşmalar yapmıştır.

1648 Kongresinden sonra düzenlenmiş olan Westfalya düzeni, egemen devletlerin ve devletlerarası ilişkilerin dünya siyasetinde egemen konumlarını birkaç yüzyıl için önceden belirlemiştir. 1648’deki Westfalya Barışı, egemen devletlerin dünya sahnesinde bir etkileşim çağını başlatmıştır. Uluslararası ilişkilerin yeni aktörleri - egemen devletler arazi, nüfus, doğal kaynakların varlığı ya da yokluğu, coğrafi konum, kalkınma düzeyi, hükümet biçimleri ve son olarak ekonomik ve askeri güç bakımından birbirlerinden farklıydı. Bu dönemde iletişimin baskın şekli ikili ilişkiler şeklinde olmuştur. Uluslararası politikalarının ana aracı ve argümanı askeri güç olmuştur. Devletlerin her biri, kendi çıkarlarının tatmin edilmesi maksadıyla uluslararası arenada yer alan bireysel bir aktördü.⁵ Büyük güçler, barış ve uluslararası güvenliği sağlayan uluslararası mekanizmaları askeri güç aracılığıyla çıkarlarını korumaya bir engel olarak gördükleri için bu mekanizmaların oluşturulmasına ilgi göstermemişlerdir. Onlar, rakipleri ile savaşmak maksadıyla diğer ülkelerle geçici askeri ittifaklar oluşturmaya daha çok ilgi duymuşlardır. Küçük ve orta ölçekli devletler, büyük güçlerin çıkar çatışmasına dahil olmamak için, büyük güçlerle geçici koalisyonlara katılmak veya uluslararası ilişkilerde aktif katılımdan kaçınarak mutlak tarafsızlık politikasına bağlı kalmak zorunda kalmışlardır.

Böyle bir dünya düzeninin gerçekleri 1814-1815 Viyana Kongresi’nin sonuçlarıyla somutlaşmıştır. Eylül 1815’te Avusturya, Prusya ve Rusya’nın hükümdarları, Kutsal İttifak’ın kurulması konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. Daha sonra, Avrupa devletlerinin çoğu bu İttifak’a üye olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa Hristiyan devletlerinin birliğine kabul edilmemiştir. Britanya, resmi olarak Kutsal İttifak’ın bir üyesi olmamıştır, ancak neredeyse yirmi yıl boyunca tüm faaliyetlerine katılmıştır. İttifak aracılığıyla kıtadaki büyük Avrupalı güçlerin egemenliğine ve aralarında ortaya çıkan çelişkilerin çözümüne olanak sunan ve Avrupa devletlerinin geri kalanı üzerinde irade empoze eden, devrimleri ve ulusal kurtuluş hareketlerini etkin bir şekilde baskılayan bir siyasi sistemin Avrupa’daki egemenliği kurumsallaşmıştır.

⁵ C.Archer, **International Organizations**, 2nd Edition, London: Routledge, 1992, s.15

Beş büyük Hristiyan Avrupa gücünün uluslararası birliği aslında sadece Avrupa'daki uluslararası ilişkileri yönetmekle kalmayıp, aynı zamanda Avrupa ülkelerinin iç gelişimini de kontrol eden Avrupa hükümeti işlevini gerçekleştirmiştir. Viyana güvenlik sistemi 1856 yılında gerçekleşen Kırım Savaşı'na kadar sürmüş ve kurucuları arasındaki çelişkilerin yoğunlaşması nedeniyle yok olmuştur. Oluşturulan uluslararası birlik, aslında bir grup devletin Avrupa'daki uluslararası yaşamın belirli alanlarını yönetmek üzere tasarlanmış ve çok taraflı bir diplomasi kurumu oluşturma girişiminde bulunan Westfalya Barışı'ndan sonraki ilk girişim olmuştur.

Ekonomi, ulaştırma, kültür ve devletlerin sosyal çıkarları alanında ilk uluslararası örgütler de aynı dönemde ortaya çıkarak, politik olmayan alanda ortak sınır ötesi işbirliğini hedef almışlardır. Bunların arasında Ren Nehri'nde Seyrüsefer için 1815 yılında kurulan ve bugüne kadar varlığını korumuş olan "Merkezi Komisyon", 1865 yılında kurulan Uluslararası Telgraf Birliği (modern Uluslararası Telekomünikasyon Birliği) ve 1874 yılında kurulan Dünya Posta Birliği de vardır.

Uluslararası örgütlerin gelişmesindeki bir sonraki önemli aşama, 1919'da oluşturulan Milletler Cemiyeti'nin faaliyetleri olmuştur. Milletler Cemiyeti ile Kutsal İttifak arasında iki önemli fark vardı. Bunlardan birincisi Milletler Cemiyeti'nin uluslararası alanda tanınmış bir tüzük çerçevesinde kurulması; ikincisi ise kolektif güvenlik ilkesi üzerine kurulmuş olmasıdır. Ancak yeni bir dünya savaşını engellemek için yaratılan Milletler Cemiyeti başarısız olmuştur. Kolektif güvenliği, silahsızlanmayı, çatışmanın barışçıl çözümünü sağlaması ve uluslararası hukuka saygıyı desteklemesi beklenen bir kurumdan, modern İngiliz araştırmacı C. Archer'ın deyiimiyle, kendi çıkarları dışındaki bir politikayı takip etmek istemeyen ülkeler tarafından göz ardı edilen "boş kabuğa" çevrilmiştir.⁶

Aynı zamanda, Batılı bilim adamları Milletler Cemiyeti'nin faaliyetlerini BM'nin kurucuları tarafından dikkate alınan "olumsuz deneyim" olarak adlandırmıştır.⁷ Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulan uluslararası işbirliği kurumsal formları, oluşturulacak olan BM kurumları için altyapı hazırlamıştır. Zaman, BM Tüzüğü'nün uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için çok daha etkili bir araç olduğunu göstermiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında BM, hem hükümet hem de sivil

⁶ Archer, s.22.

⁷ A.L.Bennett – J.K.Oliver, **International Organizations: Principles and Issues**, 7th Edition, USA: Prentice Hall, 2002, s.20.

toplum kuruluşlarının faaliyetlerini koordine ederek, uluslararası ilişkiler sisteminde merkezi bir yer edinmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, BM'nin işlevleri, uluslararası çatışmaları ve küresel sorunları çözme yetenekleri potansiyel olarak artmıştır. Bununla birlikte, BM'nin 1990'larda gerçekleştirdiği faaliyetlerinden de anlaşılacağı gibi, bu örgüt Soğuk Savaş'ın sona ermesinden hemen sonra kendisinden beklenen abartılı beklentileri karşılayamamıştır.

Uluslararası sistem radikal bir değişim sürecinden geçmektedir. 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında birkaç yıl içinde Doğu ve Batı arasındaki çatışmanın sona ermesi, sosyalist kampın çöküşü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nin (SSCB) dağılması, Avrasya kıtasındaki onlarca yeni bağımsız devletin ortaya çıkması gibi tarihsel öneme sahip olaylar gerçekleşmiştir. Sadece birkaç yıl içinde uluslararası sistemdeki aktörlerin nicelikleri ve nitelikleri, ilişki modelleri ve davranış kuralları daha derin değişimlere uğramıştır.

Yirminci yüzyılın sonunda dünya düzenden daha çok düzensizlik ile, çatışma çözümünü stratejilerinden daha çok çatışmalarla karakterize edilmiştir. Alman yazar V. Woicke'nin de belirttiği gibi, uluslararası sistem bir "dünya geçiş toplumunun" karakter özelliklerini göstermiştir. Bu koşullar altında uluslararası ilişkileri yöneten mekanizmaların, örgütlerin oluşturulması ve güçlendirilmesi ihtiyacı artmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında uluslararası ilişkiler sistemi içinde aktif olarak yer alan yeni aktörler - uluslararası örgütler, çok taraflı diplomasi forumları, çok uluslu şirketler, büyük şehirler, sınır ötesi bölgeler ve bireyler olmuştur. Bu aktörlerin uluslararası yaşamdaki rollerinin ve öneminin yükselişi, yirminci yüzyılın son on yıllarında özellikle belirginleşmiştir. Bugün çok sayıda aktörün bulunduğu çok merkezli uluslararası sistemin, tek aktörlü tek merkezli bir uluslararası sistemin yerini aldığını söyleyebiliriz.⁸

1.1. Uluslararası Örgütlerin Çeşitleri ve Özellikleri

Bağımsız ulus-devletler (nation-states), modern uluslararası ilişkiler sisteminde önemli bir rol oynamaya devam etmektedirler. Ancak bugün ulus devletler dünya

⁸ G.Hamelink, **The Politics of World Communication: A Human Rights Perspective**, Thousand Oaks-London-New Delhi: SAGE Publications, 1994.

sahnesindeki tek aktör olmaktan çıkmışlardır. Uluslararası ilişkilerin, rolü ve değerine göre ikinci (devletten sonra) önemli aktörü uluslararası örgütlerdir.

Uluslararası örgüt, uluslararası hukuka dayanarak ve politik, ekonomik, kültürel, bilimsel, teknik, hukuki ve diğer alanlarda işbirliğinin uygulanmasına yönelik uluslararası bir antlaşma temelinde kurulan; devletlerin hak ve yükümlülüklerinden türetilmiş haklar, yükümlülükler ve üye devletlerin iradesiyle belirlenen özerk bir iradeye ve tanımlanmış organizasyon yapısına sahip olan devletler birliğidir. Bu tanıma göre, herhangi bir uluslararası örgütün özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir⁹;

- yapısal karaktere, yani uluslararası örgütü oluşturan ve yasal niteliğini tanımlayan özel uluslararası bir antlaşmaya sahiptir;

- uluslararası tüzel kişiliğe, yani onu oluşturan devletlerden türeyen uluslararası hak ve yükümlülüklerle sahiptir;

- iyi tanımlanmış bir organizasyon yapısına sahiptir: temel organlar, yürütme organları, örgütün en yüksek idari yetkilisi (Genel Sekreter) tarafından yönetilen idari organlar ve özel komiteler ve komisyonlar kompleksi;

- belirli faaliyet hedeflerine sahiptir. Örgütün tüzüğünde yer alan amaçlar örgütün meşruiyetini, yeterliliğini ve genel olarak içsel örgütlenme mekanizmasının doğasını belirler;

- faaliyetleri uluslararası hukuk normları ile çelişmez.

Son yıllarda gelişen hükümetlerarası uluslararası örgütler, giderek artan bir biçimde devlet egemenliğinden bağımsızlaşarak onunla rekabet eder hale gelmiştir.¹⁰ Literatür analizine göre, devlet egemenliğinden bağımsızlık kazanan hükümetlerarası uluslararası örgütlerin, bugüne kadar devlet sınırları içinde ve dışında devletin ayrıcalığı olarak kabul edilen bir dizi alanda devletle rekabet ettikleri görülmüştür.

Uluslararası örgütlerin genel kabul görmüş bir tanımının olmaması, günümüzde çok sayıda ve çeşitlilikte uluslararası örgütlerin olması bu tür uluslararası aktörlere dair evrensel bir sınıflandırmanın sunulmasını zorlaştırmıştır. Uluslararası örgütlerin

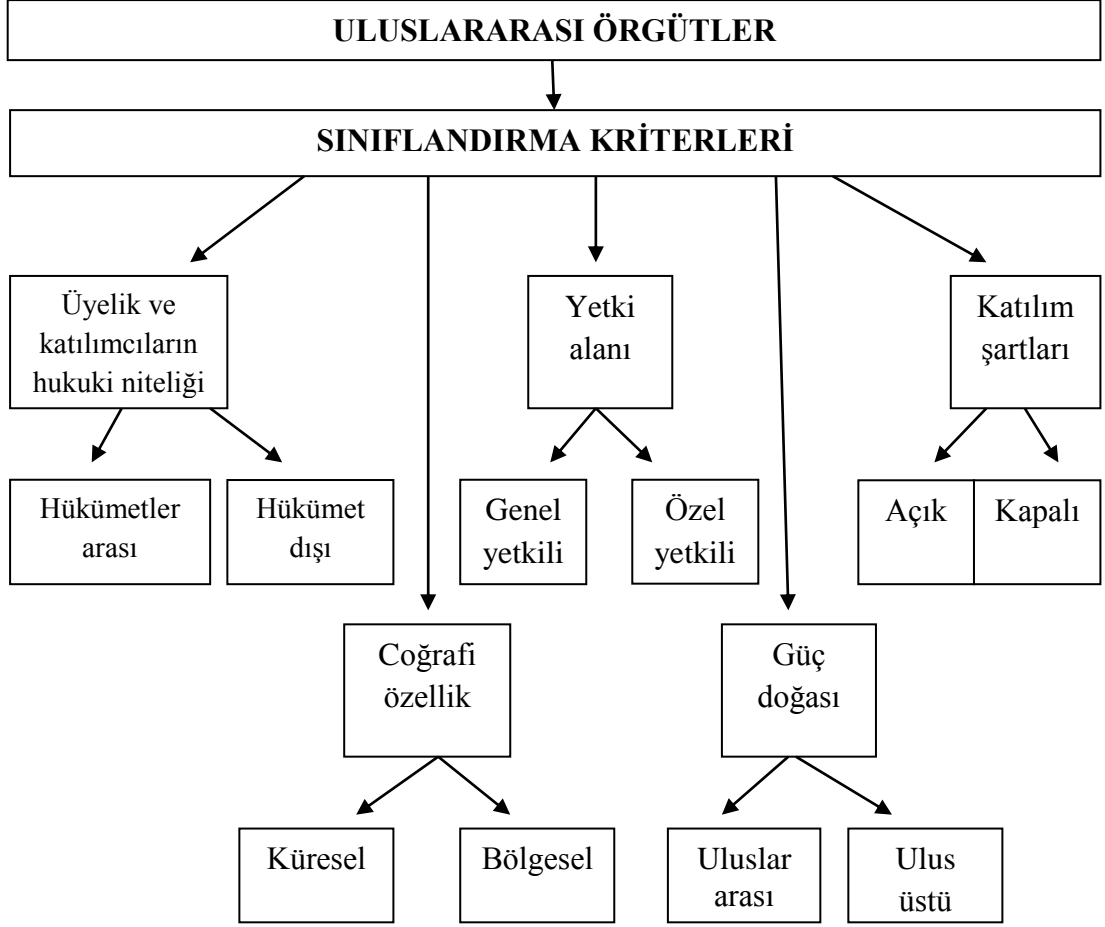
⁹ В.Т. Батычко, **Международное право**, Конспект лекций. Таганрог, 2011 / V.T. Batyckho. **International Law**. Lecture notes. Taganrog, 2011, http://www.aup.ru/books/m232/7_1.htm (erişim tarihi: 30.04.2019).

¹⁰ М. Г. Мельхемович, **Международные организации как участники мировой политики и международных отношений**, Диссертация кандидата политических наук, 2006. / (M.G. Melkhemovich, **International Organizations as Participants in World Politics and International Relations**, Phd Thesis, 2006.

çeşitli tipolojileri vardır. Birçok kaynağı özetlersek, uluslararası örgütlerin türleri şu şekilde şematize edilebilir;

Şekil 1.

Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması

Şekilde görüldüğü gibi, uluslararası örgütlerin sınıflandırılması için çeşitli kriterler kullanılmaktadır.¹¹ Hükümetler arası ve hükümet dışı örgütler arasındaki fark katılımcılarının hukuki niteliğine dayanmaktadır. Hükümetlerarası örgütler, uluslararası hukuk özneleridir; hükümet dışı örgütler ise ulusal hukuk özneleri tarafından kurulur. Economic and Social Council (ECOSOC) 1996/31 yasa tasarısına göre, “hükümetler arası bir anlaşma temelinde kurulmayan ve ticari kazanç elde

¹¹ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler-Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Dora Yayınları: Bursa, 2014, s.19.

etmek amacı olmayan herhangi bir sivil toplum örgütü” uluslararası hükümet dışı örgüttür.¹²

Coğrafi özelliklerine göre uluslararası örgütler küresel ve bölgesel olarak iki kategoriye ayrılır. Küresel örgütler tüm devletlerin (BM, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) veya tüm devletlerin kamu kurum ve kuruluşlarının (Dünya Barış Konseyi, Uluslararası Demokratik Avukatlar Birliği) katılımına açık uluslararası örgütlerdir. Bölgesel örgütler ise üyeleri belirli bir coğrafi bölgeye ait devletler veya kamu dernekleri ve bireyler (Afrika Birliği Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi) olan uluslararası örgütlerdir.

Yetki alanına göre ise uluslararası örgütlerin genel ve özel yetkili örgütlere ayrıldığı söylenebilir. Genel yetkili uluslararası örgütlerin faaliyetleri, üye devletler arasındaki politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer tüm ilişkileri etkilemektedir (BM). Özel yetkili uluslararası örgütlerin faaliyetleri ise özel bir alanla (Dünya Sağlık Örgütü-WHO, Uluslararası Çalışma Örgütü) sınırlıyken, bu tür örgütler politik, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve dini örgütler olarak farklı kategorilere bölünebilir.

Güç doğasına göre uluslararası örgütler yine iki kategoriye ayrılır. Uluslararası örgütler devletlerin işbirliğini düzenler. Bu tür örgütlerin kararları üye devletler için tavsiye karakterlidir veya bağlayıcıdır. Ulusüstü örgütler, üye devletlerin gerçek ve tüzel kişilerini doğrudan bağlayan ve devletlerin sınırlarında yürürlükte olan ulusal yasalarla birlikte yürürlüğe giren kararlar alma hakkına sahiptir.¹³

Üyeliğe kabul prosedürü açısından uluslararası örgütler, herhangi bir devletin kendi takdirine bağlı olarak üye olabileceği açık örgütler ve yeni üyelerin ancak birincil kurucuların rızasıyla ve diğer bazı koşullara tabi oldukları halde kabul olabileceği kapalı örgütler olarak iki gruba bölünmektedir.

Aynı zamanda, bu kriterler oldukça koşulludur. Bir örgüte girmek için birden fazla koşulu yerine getirmek gerekebilir.

Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), hükümetlerarası bir örgüt olarak hükümet temsilcilerinden oluşur, fakat aynı zamanda sendika temsilcilerini ve işçileri de içerir. Bir diğer örnek olarak Interpol, hem profesyonel polis teşkilatlarının hem

¹² Resolution 1996/31, **Consultative Relationship Between the United Nations and Non-Governmental Organizations**, United Nations Economic and Social Council, July 25, 1996.

¹³ Hanrieder, W., “International Organizations and International System”, **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt.10, Sayı.3, September, 1966, s. 297-314.

de devlet kurumlarının katılabildiği 100'den fazla ülkenin yer aldığı devlet dışı bir kuruluştur.

Üyelik kriteri bakımından bölgesel bir örgüt olma kriterine uymayan ancak başka şartlar bakımından küresel hale gelmelerine olanak olmayan örgütler ne küresel ne de bölgesel örgütler başlığı altında değerlendirilemez. Örneğin, İİT farklı bölgelerden sadece Müslüman devletler üye olabilirler.

Başlangıçta özel yetkili uluslararası örgüt olarak oluşturulmuş bazı örgütler daha sonra faaliyetlerinin kapsamını genişletebilir. 1960'lı yıllarda tamamen ekonomik bir örgüt olarak oluşturulan Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET), kademeli olarak faaliyetlerini Batı Avrupa ülkelerinin yaşamındaki çok çeşitli problemlerin çözümünü de içine alacak şekilde genişletmiştir.

Belirtilen nedenlerden dolayı şemadaki örgüt türlerinin sınıflandırılması kusursuz olarak kabul edilemese de, bu nispeten yeni ve etkili uluslararası aktör olan uluslararası örgütler hakkındaki bilgileri sistemleştirmeye yardımcı olmaktadır.

1.2. Devletlerarası İlişkilerde Uluslararası Örgütlerin Rolü

Modern uluslararası ilişkilerin karakteristik özelliği, devletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde ve geliştirilmesinde uluslararası örgütlerin rolünün artmasıdır. Uluslararası ilişkilerin gelişimi, dış politikanın pratik uygulaması büyük ölçüde uluslararası dernek ve kuruluşların faaliyetlerine bağlıdır. G. I. Tunkin'in yazdığı gibi, "uluslararası örgütler kalıcı ve çok önemli bir uluslararası yaşam olgusu haline gelmiştir."¹⁴

F. Schimmelfenning, S. Engert ve H. Knobel'in "Avrupa'da Uluslararası Sosyalleşme. Avrupa Örgütleri, Siyasi Koşullar ve Demokratik Değişimler" adlı çalışması¹⁵, örgütlerin devletler üzerindeki etkisinin sosyolojik ve kurumsal bir analizini içermektedir. Yazarlar AGİT, AK, NATO ve AB'nin Avrupa ülkelerinin sosyalleşmesinin ana araçları olduğu fikri üzerinden uluslararası örgütlerin sosyalleşme işlevini araştırmışlardır.

¹⁴ Г. И. Тункин, **Теория международного права**, Москва: Зерцало, 2000, s.268 / G.I.Tunkin, **International Law Theory**, Moscow: Zertsalo, 2000, s.268.

¹⁵ F.Schimmelfennig et al., **International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change**, UK: Palgrave Macmillan, 2006.

Resmi üye statüsünü kazanmak için ülkeler uluslararası örgütler tarafından onaylanmış belirli davranış kalıplarını benimsemektedirler. Sosyalleşmenin görevlerini yerine getiren uluslararası örgütler, örgüte üye olmak isteyenler için elverişli koşullar oluştururlar: Ak'nin özel misafiri statüsünü kazanmalarına, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) üyeliğine, Barış için Ortaklık programına katılmalarına ve AB eylem planına dahil olmalarına yardımcı olurlar.¹⁶

Uluslararası örgütlerin rolü, uluslararası işbirliği için bir çerçeve geliştirmektir. Ülkeler, bilim adamları ve profesyonel gruplar arasındaki işbirliği zaman içinde kademeli olarak gelişmiştir, ancak 20. yüzyılın başlarında, bazı sorunların ancak ortaklaşa çözülebileceği açık şekilde belli olmuştur.

Günümüzde uluslararası örgütler, devletlerin çeşitli alanlardaki iletişim ve işbirliğinin ana aracıdır. Örgüt sayısındaki artış ve işlevlerinin genişletilmesi, uluslararası ilişkilerin artan karmaşıklığı ile açıklanabilir. Geçmişte devletler sorunlarını ikili ilişkiler vasıtasıyla çözmeye çalışsalar da, mevcut aşamada, çözümü bütün devletlerin ilgi alanlarıyla alakalı olan sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tür sorunlar uluslararası örgütlerin yardımıyla çözülebilir. Bu durumda, uluslararası örgütler bu gibi sorunların çözümünün önemli bir bölümünü üstlenirler. Uluslararası örgütler devletler arasında yer alarak, aralarındaki dostane ilişkilerin gelişmesini ve devletlerin kendi çabalarıyla ve ikili anlaşmalarla çözülemeyen sorunların çözümlenmesini teşvik ederler.

Uluslararası örgütler uluslararası ilişkilerin önemli bir öznesidir ve son yıllarda küresel politik süreç üzerinde artan bir etkiye sahip olmuştur. Uluslararası ilişkiler sisteminde en önemli rol, 1945 yılında uluslararası barışı korumak ve güçlendirmek ve devletlerin çok taraflı işbirliğini geliştirmek amacıyla oluşturulan BM örgütüne mahsustur. BM'nin en önemli organları Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'dir. Tüm BM üyelerini içeren Genel Kurul, bu kuruluşun yetkisine giren konuları gündemine alma hakkına sahiptir. Güvenlik Konseyi'ne ve üye devletlere bu konulara dair tavsiyelerde bulunabilir. Güvenlik Konseyi sürekli olarak faaliyet göstermekte olup, barışı sağlamakla sorumludur ve 15 üyeden oluşur: 5 daimi üye (Rusya, Amerika Birleşik Devletleri-ABD, İngiltere, Fransa, Çin), 10 üyesi ise Genel Kurul tarafından

¹⁶ F.Schimmelfennig et al., **International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change**, s.6

iki yıllığına seçilir. Kararlar oybirliği temelinde verilir ve tüm BM üyeleri için bağlayıcıdır. Bir saldırganlık veya barışı tehdit eden bir durumda, Güvenlik Konseyi silahlı kuvvetlerin kullanımı da dahil olmak üzere bu tehditleri ortadan kaldırmak için geniş yetkilere sahiptir.

BM çerçevesinde, uluslararası ilişkiler sisteminde oldukça bağımsız çalışan birçok örgüt vardır. Bunlar arasında WHO, Uluslararası Para Fonu (IMF) vb.gösterebiliriz. Mevcut gelişim aşamasında Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Afrika Birliği Örgütü (OAU), İKÖ vb. gibi örgütler de önemli bir rol oynamaktadır.

Uluslararası örgütler norm oluşturma sürecinde de çok önemli bir role sahiptir. Özellikle, devletlerin uluslararası hukuk normlarına uyumunun uluslararası örgütler tarafından izlenmesi dikkat çekicidir.¹⁷ Uluslararası örgütlerin bu rolünün artacağını varsayabiliriz.

Karmaşık ve sayısız problemleri birlikte yönetme ihtiyacı giderek artmaktadır. Çeşitli yaşamsal sorunlar, uluslararası barış ve istikrara yönelik yeni tehditlere karşı mücadele, çevre kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi, demografik sorunlar, gezegenimizde insanlığın korunması gibi çağımızın küresel sorunları tüm dünya toplumunun ortak çabasıyla çözülebilir. Küresel sorunları çözerken, devletler sıklıkla devletlerarası işbirliğinin ana biçimlerinden biri olan uluslararası örgütlerin yardımından faydalanırlar.

Hem devletler hem de bölgeler için enerji ve su kaynaklarının sağlanması sorunu, “enerji güvenliği” sorunuyla iç içedir ve politik, finansal, teknolojik, ekonomik ve askeri hususlarla ilişkilidir. Bu bağlamda, yeni örgütlerin ortaya çıkmasına ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) da dahil olmak üzere halihazırda mevcut olanların işlevlerinin genişletilmesine dikkat çekmek de önemlidir.

Uluslararası örgütlerin ana faaliyet alanı uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıdır. Bugün devletlerarası çatışmaların yerini iç savaşlar almaktadır. Son dönemlerde yaşanan çatışmaların ayırt edici özelliği yalnızca çatışmalara doğrudan katılanlara değil, tüm dünya topluluğuna da bir tehdit oluşturmalarıdır. Çağımızda

¹⁷ Л.С.Воронков, **Международные организации в системе международных отношений: тенденции и перспективы развития**, Вестник МГИМО, 2012, с.7-16 / L.S. Voronkov, **International Organizations in the System of international relations: trends and development prospects**, Vestnik MGIMO, 2012, s.7-16.

çatışmalar, diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin bu çatışmalara katılımıyla daha da ağırlaşmaktadır ve devletlerin içişlerine müdahale edilmesine uluslararası yasal bir meşruiyet getirilmektedir. Buna örnek olarak Suriye krizi ve Ukrayna'daki durumu gösterebiliriz.

Onlarca yıldan beri, Orta Doğu bölgesi dini, ekonomik, politik ve uluslararası açıdan yüksek çatışma bölgesi olagelmıştır. Bölge jeostratejik öneme sahiptir. Afrika ve Avrupa'ya giden ticaret yolları Ortadoğu'da birleşmektedir ve bölge, Avrupa güvenliğinin önemli bir alanı olan Akdeniz'e bitişiktir. Orta Doğu, üç dünya dininin merkezi olarak kabul edilir. İslâm, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal mabetleri burada yer almaktadır. Bugün, bölgedeki terör örgütleri kitlesel infazlar düzenlemekte, Orta Doğu'nun tarihi mirasını yok etmekte, tarihi yeniden yazmayı ve İslami dönemden önceki tarihi saklamayı denemektedir. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) verilerine göre, “geçtiğimiz on yıl boyunca, 15'ten fazla önemli maddi kültür anıtı, askeri hareketler nedeniyle veya doğrudan militanlar tarafından yok edilmiştir.”¹⁸ Bu nedenle, küresel ölçekte kültürel değerlerin korunması görevi ön plana çıkmaktadır. Uluslararası örgütlerin ve UNESCO'nun bu alanda rolünün artırılmasına ihtiyaç vardır.

Günümüzde devletler arasındaki işbirliği, devletlerin tekil çabalarıyla çözülemeyen küresel sorunların çözülmesi ihtiyacı ile karmaşık hale gelmiştir. Bu nedenle, bugün uluslararası alanda devletlerin yanısıra, devletlerarası birlikler ve uluslararası örgütler faaliyet yürütmektedirler. Küreselleşme bağlamında güncel olayların çok yönlülüğü ve çok boyutlu olması uluslararası örgütlerin rolünü önemli ölçüde artırmaktadır. Mevcut aşamada, uluslararası yaşamın neredeyse tüm alanları uluslararası örgütlerin faaliyetleri kapsamındadır. Her geçen gün uluslararası örgütler yeni alanları kapsayacak şekilde faaliyet alanlarını genişletmektedirler. Örgütler sadece devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmamakta, aynı zamanda devletler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların ve çatışmaların çözümlenmesinde de muazzam bir rol ifade etmektedirler. Günümüzde uluslararası örgütler, devletlerin çıkarlarını sağlamak ve gerçekleştirmek için büyük önem kazanmışlardır. Örgütler gelecek nesiller için elverişli koşullar yaratmaktadırlar. Örgütlerin işlevleri her gün

¹⁸ UNESCO, “List of world heritage in danger”, <http://whc.unesco.org/en/danger/> (erişim tarihi: 02.12.2018).

aktif olarak gelişmekte ve uluslararası toplumun yaşamında daha geniş bir yer kapsamaktadır.

1.3. Uluslararası İlişkiler Alanının Temel Kuramlarına G6re Uluslararası 6rg6tlerin Genel 6zellikleri

21. y6zyılın başında BM, AGİT, D6nya Ticaret 6rg6t6 (DT6) veya IMF gibi 6nde gelen uluslararası 6rg6tlerin sorunlarına adanmış 6nemli bir literat6r bulunmaktadır. Bununla birlikte, 6ok az sayıda 6alışma, uluslararası 6rg6tler teorisinin genel konuları ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda, bug6n bilinen uluslararası 6rg6tlerin t6m teorilerini sistemli hale getiren ve ekonomik, finansal, g6venlik ve teknik işbirliğine kadar her t6rl6 6rg6t6n analizi i6in uygulayan Barkin'in 6alışması 6nemlidir.¹⁹ Kitapta sunulan uluslararası 6rg6tlerin faaliyetlerinde uygulanan analiz modellerine dayanarak, uluslararası 6rg6tlere dair 6eşitli kuramsal yaklaşımlar hakkında genel bir bilgi edinmek m6mk6nd6r.

Bilimsel literat6rde, uluslararası 6rg6tler tarafından oluşturulmuş, y6nlendirilmiş ve desteklenmiş uluslararası d6zenlemeler s6recinin olduk6a olumlu bir vizyonu yer almaktadır. Fonksiyonalizmin savunucuları, k6reselleşmenin ve karşılıklı bağımlılığın, uluslararası y6netim yapılarının k6reselleşmesine yol a6tığına inanmaktadır. Liberal kurumsalcılık, uluslararası d6nyayı ekonomik ve sosyal kurumlarla ilişkilendirir ve uluslararası 6rg6tlerin yirminci y6zyılın ikinci yarısında g6sterdikleri hızlı b6y6meyi d6nyadaki sosyal değişimlerle a6ıklar. Eleştirel kuramın savunucuları, gelecekte uluslararası 6rg6tlerin devletler arasındaki etkileşimin ana kurumsal formları haline geleceğine inanmaktadır.²⁰

Modern uluslararası ilişkiler teorisinde, uluslararası 6rg6tlerin k6resel siyasi s6re6lerdeki rol6 hakkında farklı g6r6şler vardır. Realizm kuramının temsilcileri, bu yapıların uluslararası ilişkilerde ikincil bir rol oynadığına, devletlerin dış politikasının bir aracı olduğuna inanmaktadır. Onlar, uluslararası 6rg6tleri ya devletlerin 6ıkarlarını savunabildikleri bir alan olarak ya da belirli bir devlet ya da devlet grubunun dış politikasının bir aracı olarak g6r6rler. Liberal teori 6er6evesinde

¹⁹ J. Barkin, **International Organization: Theories and Institutions**, Palgrave Macmillan, 2006.

²⁰ Г. А. Дробот, “Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы”, **Вестник Московского университета**, Cilt.18, Sayı.1, 1999, s.141. / G.A. Drobot “The role of international organizations in world politics: main theoretical approaches”, **Moscow University Bulletin**, Cilt.18, Sayı.1, 1999, s.141.

alışan araştırmacılar, tüm uluslararası ilişkiler modelinin yeniden yapılandırılmasına dair umutlarını uluslararası örgütlerin faaliyetlerine bağlamaktadır. Onların görüşüne göre, uluslararası örgütler uluslararası politikada bağımsız bir rol oynayabilir ve devletleri yavaş yavaş arka plana itebilirler. Liberaller ve neoliberaler, uluslararası örgütlerin sadece hükümetler arası değil aynı zamanda ulusüstü karaktere de sahip olabileceğine, yani bireysel devletler üzerinde bir konuma sahip olabileceğine inanırlar.

Geçmişte olduğu gibi buğn de devletler, uluslararası örgütler aracılığıyla kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirmekte ve bunun için de uluslararası örgütlere ye olmaktadırlar. Siyasi tecrübelere göre, bir devletin, uluslararası bir örgütün faaliyetlerini tam olarak kontrol etmesi, kararların benimsemesi ve uygulanması üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunması halinde o örgüt devletin politikasının bir aracı haline gelebilir. Bunun bir rneği, Soğuk Savaş yıllarında ABD politikasının bir aracı olan ve Soğuk Savaş bittikten sonra da böyle bir araç olarak kalan NATO'dur. Benzer bir şekilde, Varşova Paktı da Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nin (SB) dış politikasının bir aracıydı.

Uluslararası örgütlerin sayısındaki artış ve dünya siyasetindeki rollerinin artması yadsınamaz. Uluslararası ilişkiler tecrübesi göstermiştir ki, başlangıçta hükümetler arası örgütler olarak kurulan ve faaliyet gösteren uluslararası kurumlar zamanla ulusüstü özellikler ve işlevler edinebilir. AET olarak başlayan ve AB'ye evrilen Avrupa Entegrasyonu deneyimini buna örnek olarak gösterebiliriz.

1.3.1. Realizm

J. Mearsheimer, uluslararası kuruluşların çalışmasına yönelik çeşitli yaklaşımları analiz ederek, Realizm teorisinin onları en uygun şekilde açıkladığı sonucuna varır. Aslında, Realistlerin uluslararası örgütler hakkındaki görüşleri çok geniş olarak bilinmemektedir ve bu nedenle dikkatlice çalışılmalıdır.

Siyasi Realizm, en etkili politik teorilerden biridir. Realizm'e göre, devlet uluslararası siyaset alanının temel öznesidir ve devletin gücü blnmezdir.²¹ Bir kurum olarak devletin toplumdan belirli bir özerkliği vardır, ancak devlet toplumun

²¹ Ateş, s.73.

adına ve ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eder. Diğer tüm politik aktörlere ikincil bir rol verilir, çünkü bunlar devlete bağlıdır.

Realizm'e göre, uluslararası düzen anarşik ilişkiler ve devletlerin, çıkarlarının varlığı ve korunması için sürekli mücadele etmesi ile karakterize edilir. Çıkarların başında askeri güvenliğin sağlanması yer almaktadır. Ekonomik çıkarlar devletin gücünü ve uluslararası otoritesini oluşturmak için önemlidir. Çatışmalar uluslararası sistemin doğasından kaynaklandığından, uluslararası hukuk, kurumlar ve ahlaki normlar tarafından kısmen sınırlandırılabilir. Devletlerin barış içinde bir arada yaşaması için başlıca şart, güç dengesinin korunmasıdır. Güç dengesinin ihlali savaşa yol açar. Devlet, kendini savunmak için yalnızca kendi gücüne güvenebilir ve müttefiklerin sadakatine inanmamalıdır. Uluslararası örgütler uluslararası ilişkilerde bağımsız bir rol oynamazlar. Onlar sadece devletlerin siyasetinin bir aracıdır.

Temel prensip olarak ulusal çıkar, diğer birçok tanınmış Realizm temsilcilerinin – E.Carr, G. Morgenthau, K. Waltz, B. Buzan ve diğerlerinin eserlerinde de mevcuttur. Carr'a göre, uluslararası ilişkilerde ütopyacılığın bulunmaması gerektiğini anlamak önemlidir. Çünkü uluslararası örgütler (uluslararası polis güçleri, Briand-Kellogg Paktı ve ABD) tarafından temsil edilen soyut idealizm, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin nedenlerinden biriydi.²² Savaşın olmadığı, yalnızca hukuka ve kamuoyunun etkisine dayanan geleceğin dünya düzeni hakkındaki idealist fikirler, “sonuçta dünya hakikatlerinin yanlış bir şekilde değerlendirmesine yol açtı ve Milletler Cemiyeti'nin bir takım ülkelerle ilgili olarak başarısızlığını gösterdi”.²³ Realizmin temsilcisi olan A. Wolfers, devlet dışı katılımcıların ulusal sınırların ötesine geçtiğini, ancak bunun dünyadaki siyasal süreçler üzerindeki etkisi açısından dikkat çekmeye değer olmadığını belirtmiştir.²⁴

Realizm'in önde gelen diğer temsilcisi olan Morgenthau, toplum gibi siyasetin de insan doğasını yöneten yasalara benzer, nesnel yasalara tabi olduğunu söyler. Morgenthau'ya göre, siyasi realizm iktidar kavramlarıyla ifade edilir.²⁵ Uluslararası ilişkiler, emirlerin, tüm aktörler tarafından zorunlu şekilde yerine getirileceği ortak

²² E.H.Carr, “The Nemesis of Utopianism”, (Ed.) Christopher W.Hughes, Yew Meng Lai, **Security Studies**, New York: Routledge, 2011, s.108–109.

²³ Carr, s.110–111.

²⁴ A.Wolfers, **The Actors in World Politics, Theoretical Aspects of International Relations**, Notre Dame, Indiana:University of Notre Dame Press, 1959, s.75-87.

²⁵ H.Morgenthau, “A Realist Theory of International Politics”, (Ed.) Christopher W.Hughes, Yew Meng Lai, **Security Studies**, New York: Routledge, 2011, s.119.

bir kontrol merkezinin yokluğunda oluşturulmaktadır. Başka bir deyişle, uluslararası ilişkiler anarşik bir doğaya sahiptir, dolayısıyla tüm katılımcılar diğerleriyle işbirliği yapacağı zaman sadece kendi gücüne ve kaynaklarına güvenebilirler. Ayrıca, Morgenthau'ya göre, ulusal çıkarların uluslararası çıkarlar tarafından ele geçirilmesi uluslararası örgütlerin faaliyetlerinde ortaya çıkmaktadır.²⁶ Morgenthau'nun ulusal çıkarların ele geçirilmesinin olanakları konusundaki düşünceleri, realistlerin uluslararası örgütler hakkındaki geleneksel kuşkuculuğunu yansıtmaktadır.

1970'lerin sonunda, Realizm teorisi bazı değişikliklere uğramıştır. H. Bull ve K. Waltz'un eserlerinde, daha sonra Neorealizm olarak isimlendirilen ciddi yenilikler sunuldu.²⁷ Bull'a göre uluslararası toplum, belirli ortak çıkarlarının ve ortak değerlerinin olduğunu anlayan, kendi aralarındaki ilişkilerde bir takım ortak kurallar ile bağlantılı olmayı kabul eden ve siyasi kurumların faaliyetinde bir araya gelen bir grup devlet bir topluluk oluşturdukları zaman ortaya çıkar. Eğer devletler uluslararası bir topluluk oluşturuyorlarsa, onlar birbirlerinin bağımsızlığını desteklemeli, yaptıkları anlaşmalara saygı göstermeli ve birbirlerine karşı güç kullanımını sınırlandırmalıdır.²⁸ Amerikan bilim adamı olan J. Mearsheimer "Uluslararası Kurumların Yanlış Vaadi" adlı çalışmasında²⁹ uluslararası kurumların, eylemlerine tam olarak güvenecek kadar gelişmediğini belirtmiştir.

1.3.2. Liberalizm

Liberalizmin temsilcileri (R. Keohain, J. Nye ve diğerleri) kurumsal olarak birleşik, ekonomik olarak birbirine bağlı ve demokratik devletler arasındaki işbirliğinin olasılığına inanırlar. Liberalistler, uluslararası ilişkilerin doğasının anarşik olduğunu inkar etmemekle birlikte, bu anarşik doğanın geçici olduğu ve sürekli olarak azaldığı fikrini savunmaktadırlar. Uluslararası ilişkiler, kamuoyunun etkisi ve genişleyen katılımcı çemberinin amaçlı faaliyetleri altında giderek daha yönetilebilir

²⁶ H.Morgenthau, "Another "Great Debate": The National Interest of the United States", **The American Political Science Review**, Cilt.46, Sayı.4, December 1952, s.961-988.

²⁷ H.Bull, **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, New York:Columbia University Press, 1977. / K.N.Waltz, **Theory of International Politics**, New York:Random House, 1979.

²⁸ Bull, s.124.

²⁹ J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", **International Security**, Cilt.19, Sayı.3, 1994/1995, s.5-49.

hale gelmektedir.³⁰ Devletlerin yanı sıra, devlet dışı ve özel uluslararası aktörlerin - hükümetler arası örgütlerin ve sivil toplum örgütlerinin, ulus ötesi şirketlerin ve diğer çeşitli örgütlü grupların ve bireylerin faaliyetlerinin önemi giderek artmaktadır.

Uluslararası aktörlerle ilgili olarak 1972'de J. Nye ve R. Keohane tarafından “Ulus ötesi İlişkiler ve Dünya Siyaseti” adlı kitabın yayınlanması uluslararası çalışmalarda önemli bir dönüm noktası olmuştur.³¹ Araştırmacılar, devlet dışı uluslararası aktörlerin faaliyetlerinin etkisi altında, dünyadaki Westfalyan modelini dönüştürme fikrini formüle etmişlerdir. J. Nye ve R. Keohane, uluslararası arenada aktörlerin çeşitliliğini genişletmiştir: devletlerle birlikte devlet dışı aktörler dünya siyasetinin aktörleri olarak faaliyete başlamıştır.

Liberaller, uluslararası kurumların ve diğer devlet dışı aktörlerin uluslararası politikada gerçek bir güce sahip olan şeyleri yapabileceğine inanmak için realistlerden daha eğilimli olsalar da, her ikisi de devletlerin en önemli aktör olduğu konusunda hemfikirdirler ve bu durum dört ana nedene bağlıdır.³²

Birincisi, “başarısız” devletlerden başka (Somali, Zimbabve ve Afganistan) diğer tüm devletler sınırları boyunca insan, mal ve para akışını kontrol etme imkânına sahiptir. İkincisi, devletler genellikle önemli ordulara sahip olan tek aktörlerdir. Diğer bazı aktörler küçük çapta şiddet organize edebilirler, ancak devletler kitlesel ölçekte organize şiddetin sürdürülmesi için sıra dışı bir kapasiteye sahiptirler. Üçüncüsü, sadece devletlerin vergi alma ve önemli miktarlarda harcama yapma yetkisi vardır. Son olarak, sadece devletler yasaları yürürlüğe koyar ve uygular. Bu dört husus, diğer aktörlere kıyasla devletin daha fazla güce sahip olduğunu göstermektedir.

Uluslararası ilişkilerin kuramsal alanında realistlerin ve neo-realistlerin hakim olduğu Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, yeniden liberal okul çağı başlamıştır. Yeni neoliberal yaklaşımda devletler, dünya sahnesindeki ana aktörler olarak kabul edilse de, onların yanı sıra hükümetler arası örgütler: evrensel (BM), bölgesel

³⁰ П.А.Цыганков, “Методология. Тенденции классических парадигм в западной теории международных отношений”, **Общественные науки и современность**, 2, 2004, s.119 / P.A.Tsigankov, “Methodology. Trends of Classical Paradigms in the Western Theory of International Relations”, **Social Sciences and Modernity**, Sayı.2, 2004, s. 119.

³¹ R. O. Keohane ve J. Nye, **Introduction. Transnational Relations and World Politics**, Cambridge: Harvard University Press, 1972.

³² J. Nye ve D.A.Welch, **Understanding Global Conflict and Cooperation**, Eighth Edition, Pearson Education, 2011, s.38.

(özellikle AGİT), faaliyet alanlarında uzmanlaşmış kuruluşlar (örneğin, ticaret alanında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), ve hükümet dışı uluslararası örgütler de faaliyet göstermektedir.

Liberal teorisyenlerin, politikacıların ve diplomatların çabalarının 20. yüzyılın uluslararası ilişkilerinde önemli değişikliklere neden olduğu belirtilmelidir. Her şeyden önce, savaş zamanlarında devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan hukuk normlarının uluslararası yaşama girişinden bahsedebiliriz. Bunlar, harp esirleri ve savaş zamanında siviller hakkında tatbik edilecek muameleye, savaş kurallarına dair anlaşmalardır. Bu tür anlaşmalara örnek olarak 1899 ve 1907 tarihli iki Lahey Anlaşması'nı gösterebiliriz. Bu anlaşmalar iki dünya savaşının başlamasını engelleyemese de sivil halk ve askeri kurbanlar için savaşın sonuçlarını hafifletmiştir. 20. yüzyılda liberallerin bir başka büyük zaferi, Milletler Ligi'nin (1919) ve özellikle de çağdaş dünya siyasetindeki rolünün önde gelen devlet adamları tarafından sürekli vurgulandığı BM'nin (1945) kurulmasıydı. Günümüzde, uluslararası ilişkilerde liberal ilkelerin uygulanmasının en çarpıcı örneği, Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasıyla 1992 yılında kurulan AB'dir.

1.3.3. Sosyal İnşacılık Kuramı

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, idealist yaklaşımların, özellikle de sosyal inşacılık yaklaşımının popülerliği artmaya başlamıştır. Bu uluslararası ilişkiler kuramının temeli A. Wendt'in 1992'de yayınlanan "Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics" çalışmasıdır.³³

Sosyal inşacılık, devletlerin kimliğinin ve çıkarlarının sorunsallaştırılmasını amaçlamaktadır. Sosyal inşacılık kuramcıları aktör olarak sadece devletle değil, aynı zamanda ulus ötesi ve uluslararası örgütlerle de ilgilenir. Onlar, devlet ve devlet dışı örgütsel varlıkların temsilcileri olarak insanların yaptığı öznel ve öznelarası değişim ve eylemlerin önemini vurgulamaktadırlar.³⁴

Sosyal inşacılık teorisinin temsilcileri uluslararası yapıyı normlar, kurallar ve yasaları içerecek şekilde düşünsel faktörlerle aşılınmış bir sosyal yapı açısından

³³ A.Wendt, "Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics", **International Organization**, Cilt.46, Sayı.2, 1992.

³⁴ P.R.Viotti ve M.V.Kauppi, **International Relations Theory**, Fifth Edition, Pearson Education, 2012, s.284 .

inceler. Bu yapı, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını etkileyebilir. Bu etki sadece düzenleyici değil, kurucu da olabilir. Yapı, devam eden bir sosyalleşme sürecinde aktörleri kendi çıkarlarını ve kimliklerini yeniden tanımlamaları için teşvik edebilir. Aynı zamanda, aktörler de yapıyı etkileyebilir. Aktörler yapıları değiştirebilir ve örneğin, savaş gibi çatışma uygulamalarını teşvik eden ve çoğaltan durumlardan kaçabilir.

Sosyal inşacılığın taraftarlarına göre, uluslararası bir örgütün kurulması, farklı toplumların temsilcilerinin yönlendirdiği değerler ve normlar üzerinde anlaşma olduğunda ortaya çıkar. Sosyal inşacılık, uluslararası bir örgütün kurulmasında çok önemli olan bilişsel bileşenin rolünü dikkate alır. Ayrıca, farklı sosyal grupların normlar ve değerler üzerindeki lobi faaliyetlerine de dikkat edilir. Bu bağlamda, sosyal inşacılar devlet dışı oyuncuların öğrenilmesine yönelmektedir.

Sosyal inşacılık için kimlik önemlidir. Sosyal inşacılara göre, uluslararası örgütler ortak bir kimlik oluşturmada önemli bir rol oynayabilir. Buna örnek olarak, tek bir Avrupa kimliği oluşturmayı başaran AB'ni gösterebiliriz.³⁵ Sosyal inşacılık kuramcıları için devletler, modern uluslararası ilişkilerde ana aktörler olmaya devam etmektedir. Sosyal inşacılık, devlet dışı aktörlerin kural ve düzenlemeleri formüle ederek önemli bir rol oynayabileceğini varsayar, ancak bu aktörlerin faaliyetleri lider devletler tarafından tanındığında mümkün hale gelmektedir.

35 E.B.Haas, **Uniting Of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957**, New Edition, University of Notre Dame Press, April 15, 2004.

2. BÖLÜM: AZERBAJCAN DIŞ POLİTİKASI ÖNCELİKLERİ VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan genelde dış dünyayla ve uluslararası organizasyonlarla ilişkiler kurmak ve kendi sorunlarını barışçıl bir yolla çözüme kavuşturmak için buna uygun olacak dış politikalar belirlemiştir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte dış dünyadan destek arayan Azerbaycan genelde Batılı ülkeler ve Türkiye ile yakınlaşma çabaları içine girmiştir. Bunun temel nedenleri 1990'lı yıllarda mevcut olan ekonomik kriz ve Ermenistan'la yaşanan Karabağ Sorunuydu. Azerbaycan bu sorunlarla baş edebilmek ve mümkün olduğu kadar istikrarı sağlamak amacıyla Batılı organizasyonlarla ve ülkelerle yakınlaşma politikaları uygulamıştır.

Azerbaycan, ekonomide yüksek hızlı büyüme yakalamıştır ve aynı zamanda istikrarlı bir siyasi sistem kurmayı amaçlamıştır. Azerbaycan'ın dış politikasının karakteristik bir özelliği, ulusal çıkarları gerçekleştirmek, bağımsızlığı güçlendirmek, toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmek ve esnek etkin dış politika stratejisi kurmaktır.³⁶ Zengin ekonomik potansiyeli ve elverişli jeopolitik konumu, bağımsızlığı güçlendirmek ve Azerbaycan'ın devlet çıkarlarını korumak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu faktörler Azerbaycan devletinin çıkarlarını karşılayan etkili ve amaçlı dış politika için iyi bir temel oluşturmaktadır. Ancak mevcut başlangıç potansiyeli ve elverişli koşulların gerçekleştirilmesi, dünyadaki süreçlerin ciddi bir analizini gerektirmektedir.

Demokratik bir toplum ve pazar ekonomisini stratejik bir gelişim çizgisi olarak seçmiş olan Azerbaycan Cumhuriyeti, test edilmiş küresel standartları ve insani değerleri kullanmaya çalışmakta, gelişmiş ülkelerin ileri teknoloji ve finansal fırsatlarını çekmekte, onlarla karşılıklı olarak yararlı bir işbirliği tesis etmektedir.

1991'in sonları 1992'nin başlarında birçok devletle diplomatik ilişkilerin kurulması, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası topluma sistemli entegrasyonu için olanak sağlamıştır. İkili siyasi ilişkilerin kurulması, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesi için de elverişli bir zemin oluşturmuştur. Karşılıklı ekonomik işbirliğinin sağlanması siyasi ilişkilerin derinleştirilmesinde ve karşılıklı güvenin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

³⁶ Əli Həsənov, **Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti**, Dərslik, Bakı, 2005, s. 178.

Bugün Azerbaycan, çok vektörlü işbirliği, eşit ortaklık ve ulusal çıkarlar temelinde dengeli bir dış politika izlemektedir. Azerbaycan'ın coğrafi ve jeopolitik konumu, mevcut ekonomik konumu ve potansiyeli, ülkenin dış politikasının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Tarihsel olarak çeşitli uygarlıkların, kültürlerin ve dinlerin kesişme noktasında yer alan, Avrasya bölgesinde yeni iletişim, ulaşım ve enerji koridorlarının geçtiği topraklarda yer alan bir ülke olan Azerbaycan, Doğu'yu Batı ile ve Kuzey'i Güney ile birleştiren bir ülke olarak bölgede büyük bir prestij kazanmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan, enerji güvenliği alanında güvenilir bir ortak imajını kazanmıştır. Sadece komşu ülkeler değil, aynı zamanda bir dizi Avrupa devleti de, enerji politikalarında, Azerbaycan'ı tercih etmektedirler. Bu güven, "Yüzyılın Sözleşmesi" ile başlayan uluslararası işbirliği ile kazanılmıştır.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan uluslararası toplumdaki tecrit edilmiş ve Ermeni lobisinin çabaları sebebiyle komşu devletlerin çoğunluğuyla ilişkileri ağırlaştırılmıştır. Takip edilen dış politika, ülkenin küresel arenadaki konumunu tamamen değiştirmiştir. Azerbaycan hâlihazırda sadece küresel siyasal sahnede bir katılımcı değil, aynı zamanda uluslararası arenada nüfuzuyla öne çıkan bir ülke olan bölgedeki önemli projelerin başlatıcısı ve katılımcısıdır.

Azerbaycan'ın izlediği aktif dış politika, rekabete değil, işbirliğine ve karşılıklı desteğe dayanmaktadır. Azerbaycan, dünyada gerçekleşen süreçlerde yapıcı bir tutum, genel refahı sağlayacak bir dünya düzeninin oluşumu ile dikkat çekmektedir. Devam eden aktif dış politika, Azerbaycan'ın uluslararası örgütlerde önemli bir rol oynaması için bir fırsat yaratmaktadır. Azerbaycan, hem İİT hem de AK üyesi olan dünyanın sayılı ülkelerinden biridir.

Dış politikada yaşanan en önemli olaylardan biri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2012-2013 yılları arasında 155 ülkenin desteğiyle BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine seçilmesi olmuştur.³⁷ Bu durum Bakü'nün bölgede ve uluslararası arenada izlediği politikaların diğer ülkeler tarafından olumlu karşılandığı ve 193 BM üyesi devletten 155'inin tam desteğini aldığı anlamına gelmiştir.

BM Güvenlik Konseyi üyesi olan Azerbaycan, başkanlığı sırasında, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ile ilgili önemli konuları gündeme getirmiş ve uluslararası terörizmle mücadelede işbirliğinin güçlendirilmesi için bir girişimde bulunmuştur.

³⁷ "Azərbaycan BMT TŞ-yə qeyri-daimi üzv seçilib", **AzTV.az**, 25.10.2011, <http://aztv.az/readnews.php?lang=az&id=3226> (erişim tarihi: 21.04.2019).

Azerbaycan, Mayıs-Ekim 2014'te Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine başarıyla başkanlık etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından son yıllarda elde edilen başarılar, ülkenin uluslararası alandaki olumlu imajına önemli oranda katkıda bulunmuştur. Dünyanın en etkili uluslararası örgütleri ile yakın bir işbirliği mevcuttur.

Azerbaycan aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında güvenilir bir ortak ve uluslararası terörle mücadele koalisyonunun aktif bir katılımcısıdır. Azerbaycan, tüm dünyada terörle mücadele alanında uluslararası itirazlara katılan ilk ülkelerden biri haline gelmiş ve ordusu, Irak ve Afganistan'daki NATO komutasında görev yapmıştır.³⁸ Şu anda Azerbaycan, NATO'nun Afganistan'a yük taşınmalarında da önemli bir rol oynamaktadır.

Azerbaycan'ın dış politikasında bölgesel işbirliği konuları önceliklidir. Dört komşu ülke olan Türkiye, Rusya, İran ve Gürcistan ile çok olumlu ilişkileri mevcuttur. Aynı zamanda, Azerbaycan bölgesel düzlemde üç taraflı işbirliğinin çeşitli biçimlerinin başlatıcısıdır. Son yıllarda Azerbaycan-İran-Türkiye, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye, Azerbaycan-Türkiye-Türkmenistan ve Azerbaycan-Rusya-İran arasında oluşturulan üç taraflı platformlar, bölgesel meselelerin tartışılması ve işbirliğinin geliştirilmesi açısından önemli girişimlerdir.

Ortak tarih, kültür, din, karşılıklı çıkarlar temelinde Müslüman ülkelerle oluşturulan işbirliği her zaman en üst seviyede idi. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Zirvesinde kabul edilen kararda, katılımcı ülkeler de kesin olarak Azerbaycan'ı desteklemiş ve Ermeni saldırganlığı şiddetle kınanmıştır. Bu zirvede, Dağlık Karabağ üzerinde Ermenistan-Azerbaycan çatışmasıyla bağlantılı olarak İslam İşbirliği Teşkilatı İrtibat Grubu da oluşturulmuştur.

Azerbaycan ve Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler sürekli genişlemektedir. İkili formatta oluşan ilişkiler, Azerbaycan ile AB arasındaki ilişkilerin gelişiminde yansıtılmaktadır. Azerbaycan, karşılıklı çıkarlara dayalı eşit işbirliği temelinde ilişkiler kurmakta ve politikasını bu yönde sürdürmektedir. Bugüne kadar, Azerbaycan ile 9 Avrupa ülkesi, yani AB üyesi ülkelerin üçte biri arasında stratejik ortaklık belgeleri imzalanmış veya kabul edilmiştir.

³⁸ Həsənov, s. 413.

Uzak Doğu, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile karşılıklı yarar sağlayan işbirliğine dayalı ilişkiler hızla gelişmektedir. Son yıllarda, Azerbaycan bu bölgelerde yeni büyükelçilikler açmış, bu da hem bölgelerarası hem de çok taraflı karşılıklı yararlı işbirliğine dayalı ilişkilerin geliştirilmesine verilen önemin canlı bir örneği olarak hizmet etmektedir. Bugün itibari ile Afrika'da 5, (Mısır, Fas, Cezayir, Etiyopya, Güney Afrika) ve Latin Amerika'da 3 (Meksika, Brezilya, Arjantin) Azerbaycan büyükelçiliği faaliyet göstermektedir.

Azerbaycan'ın demokratik ve hukuki bir devlet inşa etme yolunu seçmesi nedeniyle, dış politikası da dünya deneyimlerinin, medeni uluslararası normların tüm ilerici başarılarını yansıtmakta ve her türlü etnik ve dini kısıtlamaları reddetmektedir. Azerbaycan'ın modern dış politikası, açık ve demokratik ilkelere dayanmakta, çıkarlara aykırı olmayan tüm uluslararası normları, halkın ve devletin zihniyetini birleştirmektedir³⁹.

Yukarıda yazılanları genellersek, Azerbaycan'ın dış politika önceliklerinin, dış politikadaki yönelimlerinin ve stratejik seçimlerinin aşağıdaki faktörler tarafından belirlendiği söylenebilir:

- Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırganlığı;
- Küresel süreçler;
- Stratejik coğrafi konum;
- Zengin doğal kaynaklar;
- Mevcut aşamada bağımsızlık ve güvenliği tehdit eden riskler;
- Sorumluluk ve özgünlük.

Azerbaycan Dışişleri Bakan Elmar Memmedyarov'un Azertaç haber ajansına verdiği röportajında⁴⁰ Azerbaycan'ın dış politikasında ulusal çıkarlarını korunması ve küresel, bölgesel konumlarını güçlendirmeyi amaçlayan dış politika önceliklerini aşağıdaki gibi belirliyordu:

1. Azerbaycan toprak bütünlüğünün sağlanması.

³⁹ Т.М.Гурбанов, и др., **Конституционно-правовое регулирование внешней политики Азербайджанской Республики**, Уфа: Аэтерна, 2015, s.59 / Т.М.Gurbanov et al., **Constitutional and Legal Regulation of the Foreign Policy of the Republic of Azerbaijan**, Ufa: Aeterna, 2015, s.59.

⁴⁰“Внешняя политика Азербайджана: действенные факторы и приоритеты” / Foreign policy of Azerbaijan: Effective factors and priorities, <https://azertag.az/ru/xeber/arabic-707253> (erişim tarihi: 10.12.2018).

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun çözümü, Azerbaycan'ın güvenliği ve dış politikasının bir numaralı önceliği ile ilgili endişelere neden olan acil bir sorun olarak görülmektedir. Azerbaycan, çatışmanın barışçıl bir çözümüne kararlıdır ve uluslararası hukukun normları ve ilkeleri doğrultusunda çatışmanın adil ve sürdürülebilir bir çözümünü desteklemek için tüm çabaları seferber etmek üzere ortaklarıyla, uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla çalışmaya devam edecektir. Barış sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması, Ermeni tarafının bu sürece yönelik doğru yaklaşımının yanı sıra başta AGİT üyesi olan ve Minsk Grubu'na başkanlık eden ülkeler olmak üzere bütün uluslararası örgütlerin aktif katılımına bağlıdır.

2. Uluslararası barış ve istikrarın teşvik edilmesi

Uluslararası terörizmle mücadele ve kitle imha silahlarının çoğalmasıyla ilgili olarak, Azerbaycan ikili ve çok taraflı çerçevelerde uluslararası işbirliğine aktif olarak katılmaktadır. Terörle mücadeleyle ilgili tüm uluslararası belgelere katılan Azerbaycan, sürekli bilgi alışverişinde bulunmakta ve bu alanda ilgili raporlar hazırlamaktadır. Ülkenin barış güçleri Kosova, Irak ve Afganistan'da uluslararası teröre karşı diğer devletlerin askerleriyle birlikte hizmet etmişlerdir.

3. Uluslararası ilişkilerin etkili çok taraflı sisteminin yaratılması.

Azerbaycan, bölgesinde ve uluslararası alanda güvenliğin sağlanması konusunda kurulan çok taraflı ilişkilerde önemli bir aktördür. Azerbaycan, 21. yüzyılda, uluslararası alanda ortaya çıkan zorlukların ve tehditlerin bertaraf edilmesi için BM tarafından ortaya koyulan çözümlere ve BM'nin bu konularda artan operasyonel kapasitesine verdiği desteği her fırsatta yenilemektedir.⁴¹

4. Birbirine bağlı karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi.

Azerbaycan bölgesel işbirliğini ve bölgede istikrarı gözlemlemekte ve dünyanın dört bir yanındaki ülkelerle yakın dostluk sürdürmektedir. Bölgedeki barış ve istikrarın sağlanmasında Azerbaycan'ın bölgesel işbirliği önemli bir faktördür ve yukarıda belirtilen nedenlerle Ermenistan dışındaki tüm komşularıyla karşılıklı olarak yararlı dostane ilişkiler kurmuştur. Komşu ülkelerle ilişkilerin daha da geliştirilmesi, çözülmesi beklenen bölgesel sorunların karşılıklı olarak kabul edilebilir bir şekilde bulunmasına olanak sağlayacaktır.

⁴¹ Внешняя политика Азербайджана: действенные факторы и приоритеты” / Foreign policy of Azerbaijan: Effective factors and priorities, <https://azertag.az/ru/xeber/arabic-707253> (erişim tarihi: 10.12.2018).

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki üçlü stratejik ortaklık ve derinleşen işbirliği, bölgede istikrarın bir göstergesi haline gelmiştir. Rusya ile ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine yükselmekte ve bu işbirliği genişlemeye devam etmektedir. Azerbaycan, İran ile ilerici ve geleceğe yönelik bir diyalog sürdürmekte ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini Hazar Denizi ve Avrupa bölgesi arasında bir köprü oluşturmak için geliştirmektedir.

5. Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılara entegrasyon.

Azerbaycan, Avrupa ve transatlantik güvenlik alanında çok taraflı işbirliğini teşvik eden Avrupa topluluk değerlerini desteklemektedir. Azerbaycan, Avrupa ve Avrupa-Atlantik toplumunun değerlerini paylaşmakta ve Avrupa kıtasının ve sınırlarının ötesinde güvenlik ve istikrara katkıda bulunan çok taraflı Trans-Atlantik güvenlik işbirliği programları geliştirmektedir. Azerbaycan, 1994 yılında NATO'nun Barış için Ortaklık programına katılan ilk ülkelerden biriydi ve Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve diğer araçlarla olası ortaklık mekanizmalarından tamamen yararlanmaktadır. Azerbaycan, Bireysel Ortaklık Eylem Planının (BOEP) ilk aşamasını başarıyla tamamlamış ve BOEP'nin önümüzdeki dönemde NATO-Azerbaycan ilişkilerine öncülük edecek ikinci aşamasını başlatmıştır.⁴²

6. Avrupa'nın enerji ve ulaşım koridorunun istikrarlı bir şekilde geliştirilmesi ve genişletilmesi.

Petrol ve doğalgaz boru hatlarının ve diğer ilgili altyapının inşası da dahil olmak üzere Azerbaycan petrol sektörünün gelişmesi, ülkenin ekonomik toparlanmasına katkıda bulunmuş, bölgesel ve küresel işbirliği için ek fırsatlar yaratmıştır. Bakü-Supsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Güney Kafkasya gaz boru hatları⁴³ gibi bölgesel altyapı projelerinin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesiyle sonuçlanan bu işbirliği, Güney Kafkasya bölgesinin önemini artırmış, Avrupa ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmuştur. Petrol, Azerbaycan'ın milli gelir ve ekonomisinin önemli bir parçasıdır.

1994'ten bu yana yeni bir petrol stratejisinin uygulanması görevi, devletin dış politikasının önceliklerinden biridir. Bu stratejinin esas mahiyeti bunlardır: Hazar

⁴² NATO Public Diplomacy Division / Division Diplomatie publique de l'OTAN, **Ortaklık Yoluyla Güvenlik**, Brussels, Belgium, 2005, s.12-13.

⁴³ Sedat Çal, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.63, Sayı.4, s.93.

Denizi'nin Azerbaycan sektöründe bulunan hidrokarbon kaynaklarının gelişmiş Batı teknolojisi ve yatırım imkanlarından etkin kullanmakla dolaşıma bırakılması, güvenli yollarla dünya piyasasına çıkarılması, satışından elde edilen malzemeyle ülkenin diğer alanlarının, petrol dışı sektörün gelişmesine nail olunması, bugünkü ve gelecek nesillerin müreffeh hayatı, yeni petrol boru hatlarının inşaatı, güvenlik, yatırım, dünya petrol ve gaz piyasasında gerekli yeri alması vb. Bu tür zorlukların ortadan kaldırılması ve yabancı devletlerin amaçlanan faaliyetleri yürütme kapasitelerinin kullanılması dış politikanın temel önceliklerini oluşturmaktadır.

7. *Devletin coğrafi konumu*

Azerbaycan'ın coğrafi konumu, ülkenin dünya pazarlarına erişimini çeşitlendirmeye izin vermektedir. Güney Kafkasya bölgesinden uluslararası taşımacılık ve iletişim koridorlarının genişletilmesi ve Azerbaycan'ın transit kapasitelerinin güçlendirilmesi, ülke ekonomisinin çeşitlendirilmesi ve petrol dışı sektörün kalkınma stratejisinin önemli bir unsurudur. Bu anlamda Azerbaycan, “Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru” (TRACECA) projesinin yanı sıra Kuzey-Güney ulaşım koridorunun uygulanmasına aktif olarak dahil olmuştur. Ayrıca Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan için jeostratejik olarak önemli olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun inşası ile işbirliği yapmaktadır. Bu hattın uygulanması, bölgesel işbirliğini hızlandırmak ve güçlendirmek için önemli bir adım olacak ve aynı zamanda küresel etkilerle yeni bölgesel fırsatlar yaratacaktır⁴⁴.

Azerbaycan Cumhuriyeti dış politikasının ana görevleri:

1. Bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğünü, ülkenin güvenliğini korumak ve uluslararası güvenlik sistemi ile koordine etmek.
2. Azerbaycan'ın devlet çıkarları da dahil olmak üzere, ulusal çıkarları ile çakışan devletlerle ittifak kurmak. Bu çıkarları kullanarak ülkenin uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmek.
3. Bölgede meydana gelen herhangi bir çatışmayı veya gerilimi ortadan kaldırmak için çaba sarfetmek.
4. Dış ekonomi politikasını, halkın çıkarları doğrultusunda yürütmek, ülke ekonomisini uluslararası ekonomide temsil etmek.

⁴⁴ “World of Diplomacy”, **Journal of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan**, Sayı.23, 2009, s.53.

5. Diğer ülkelerle kültürel, insani, bilimsel ilişkiler kurmak ve ilgili kuruluşlara aktif katılım sağlamak.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasının başlıca öncelikleri şunlardır:

Azerbaycan'ın bağımsızlığına karşı tüm tehditlerin ortadan kaldırılması, ulusal güvenliğin sağlanması, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı işgal ve ayrılıkçı politikalarının önlenmesi ve bu amaç doğrultusunda bölgede müttefiklerin ele geçirilmesi.⁴⁵ Bütün bunlar, bölgedeki ABD ve Rusya gibi süper gler olarak kabul edilen ülkelerin bölgesel hassasiyetini ve ortak çıkarlarını göz önünde bulundurarak yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, dengeli bir politikanın sürdürülmesinin artık daha maksat yönlü olduğu düşünülmektedir.

Bu nedenle, bu bölgede herhangi bir gerilim veya çatışmanın ortaya çıkması büyük enerji kaynaklarına ve projelerine sahip olan Azerbaycan başta olmak üzere istenmeyen bir durumdur. Bu gibi durumlarda devlet egemenliği ve ulusal güvenlik de tehdit altındadır.

Azerbaycan'ın AB sistemine siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda entegrasyonu da kilit önem taşımaktadır. Amaç, halkın refahını, yabancı sermaye ve yatırımın yanı sıra ekonomideki yeni teknolojilerin tanıtımını sağlamaktır. Ek olarak, Dünya Bankası, IMF, DT ile etkin bir işbirliği kurulması en önemli nceliklerdir.

Azerbaycan'ın dış politikasının öncelikleri aynı zamanda sivil birlikte yaşama normlarının oluşturulmasıdır; BM, AGİT, NATO gibi uluslararası örgütlerin faaliyetlerini genişletmek için aktif bir rol üstlenmek, bölgede ve dünyada barış ve güvenlik sağlamak; Farklı bölgelerde yaşayan Azerbaycanlıların haklarının korunması ve bunun uluslararası hukuk normları ile sağlanması.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasının en önemli önceliklerinden biri, Ermenistan-Azerbaycan atışması olan Dağlık Karabağ atışmasının zmdr.⁴⁶ Dağlık Karabağ sorununun üzümünde uluslararası hukuk çerçevesinde bir sonuca ulaşılması önemlidir. Bu konu doğrudan Azerbaycan'ın ulusal güvenlik politikası ile ilgilidir.

⁴⁵ li Hsnov, **Müasir Beynlxalq mnasibtlr v Azrbaycanın xarici siyasti**, Drslik, Bakı, 2005, s.192.

⁴⁶ li Hsnov, **Müasir Beynlxalq mnasibtlr v Azrbaycanın xarici siyasti**, Drslik, Bakı, 2005, s.606.

Bugün Azerbaycan, BM, AGİT, AB, NATO, İKÖ, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), AK ile yakın işbirliği içerisindedir.

2.1. Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası Ve Uluslararası Örgütlere Üyeliği

Bağımsızlığın ilk yıllarında, Azerbaycan son derece zor bir dönem geçirmiştir. Bir yandan Ermeni askeri saldırısı devam ederken, diğer yandan, mevcut sistemin çökmesi nedeniyle ekonomi felç olmuş durumdaydı ve ülkede iç istikrar bozulmuştu. Azerbaycan devleti, kelimenin tam anlamıyla tehdit altındaydı.

Haydar Aliyev'in ve onun 1993 yılında iktidara geri dönüşü ve yürüttüğü siyaseti sayesinde, ülkenin ölüm tehdidi, ayrılıkçı eğilimler ve iç savaşın başlangıcı sona ermiş ve devlet ile halkın birliği sağlanmıştı. Sosyal ve politik istikrarın onaylanması, askeri operasyonların sona ermesi ve “Yüzyılın Sözleşmesi” nin imzalanması, her alanda büyük çaplı reformların başlaması için temel oluşturmuştur.⁴⁷

H. Aliyev'in iktidara gelmesiyle izlenen dengeli bir politika sayesinde, Azerbaycan Cumhuriyeti, bölgedeki ve dünyadaki ülkeler ile çok yönlü ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. H. Aliyev, Azerbaycan devletinin diplomasi öncelikleri için ortaya çok zor görevler koymuştur. Saldırganlığın ve milliyetçi ayrılıkçılığın önlenmesi ve ağır sonuçlarının ortadan kaldırılması, devletin toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin sağlanması, dünya toplumuna siyasi ve ekonomik entegrasyonun, amaca yönelik, tutarlı ve aktif bir dış politika talep etmesi gerekmektedir. Uluslararası toplumun Azerbaycan ile karşılıklı olarak yararlı bir işbirliği oluşturma, ulusal çıkarları dünya devletlerinin birbiriyle örtüşen ve çatışan çıkarlarıyla ilişkilendirme ihtiyacına ikna etmek için Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve güvenliğine yönelik uluslararası garantiler elde etmek için çok ciddi çabalar ve yorucu bir faaliyete ihtiyaç duyulmuştur.

Azerbaycan devletinin dış politikasının en önemli ilkeleri, H. Aliyev tarafından formüle edilmiştir: uluslararası hukuk normları ile düzenlenen hükümetler arası ilişkilere, bütün devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterilmesi, tüm ihtilafli konuların barışçıl müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulması, karşılıklı ekonomik,

⁴⁷ Həsənov, s. 178.

bilimsel ve kültürel işbirliğinin tesis edilmesi ve devletlerarası ilişkilerin gelişmesini engelleyen her türlü kısıtlamanın ortadan kaldırılması.⁴⁸

Bağımsızlığının ilk döneminde Azerbaycan'ın dış politikasının öncelikleri arasında savunmanın güçlendirilmesi, etnik korunma, dini hoşgörü, bilimsel, eğitici ve kültür politikası ve ahlaki değerlerin korunması, ekonomik ve sosyal gelişim, ülke içi ve sınır güvenliğini güçlendirmek, göç, enerji ve ulaştırma alanında güvenlik politikası gibi önem arz eden istikametler belirlenmişti.

Haydar Aliyev'in 1993 yılında cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, halkın refahı ve ülkenin sürdürülebilir kalkınması için başlangıç şart olan Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve egemenliğini güçlendirmeyi amaçlayan başarılı bir stratejinin uygulanmasına başlanmıştır.⁴⁹ Modern ve bağımsız bir Azerbaycan'ın mimar ve yaratıcısı olan H. Aliyev devlet kurumlarını iyileştirmiş, gerekli dış ilişkileri genişletmiş, kapsamlı bir enerji stratejisi uyguladı ve ülkenin uzun vadeli kalkınması için temeller atmıştır. H. Aliyev'in önderliğinde Azerbaycan devletinin dış politikası dünyanın önde gelen devletleri ve uluslararası örgütlerle ilişkileri, ulusal çıkarlara ve uzak görüşlü bir politik perspektife dayalı bir kurs boyunca gelişmeye başlamıştır.

Haydar Aliyev'e dış politika konularına olağanüstü önem verilmesi, uluslararası kabul görmüş başarılı ve kararlı adımların uygulanması, ulusal hedefler adına en yetkili tribünlerin ustaca kullanılması, bugünkü ve gelecekteki Azerbaycan devleti açısından büyük önem taşımaktaydı. H. Aliyev'in aktif diplomasisi sayesinde Azerbaycan, demokratik devletlerin ve dünyanın önde gelen uluslararası örgütlerin ülkemize ve zorla müdahil olduğu silahlı çatışmaya karşı tutumunda köklü bir değişim gerçekleştirmeyi başarmıştır. Haydar Aliyev'in dış politikasının temeli, barış, uluslararası hukuk normlarına saygı, sınırların dokunulmazlığı, devletlerin toprak bütünlüğü ve karşılıklı yararlı işbirliği ilkeleriydi.

Dünya pratiğinin ve medeni uluslararası normların tüm başarılarını tam olarak yansıtan barışsever dış politikasının temelinde her şeyden önce, ulusal bağımsızlığı güçlendirmek, devletlerin haklarına saygılı bir yaklaşım, tüm anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ve müzakereler yoluyla, karşılıklı olarak faydalı

⁴⁸ А. Аббасбейли, Э. Аббасбейли, **Гейдар Алиев и мировая политика**, Баку, 1997 / А. Abbasbeyli, E. Abbasbeyli, **Haydar Aliyev and world politics**, Baku, 1997.

⁴⁹ Osman Nuri Aras, "Karabağ Ekonomisi ve Karabağ Savaşı'nın Ekonomik Etkileri, Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz", **Bakü, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları**, 2008, s.142-178.

ekonomik, bilimsel ve kültürel işbirliğinin sağlanması, devletlerarası ilişkileri engelleyen tüm kısıtlamaların ortadan kaldırılması ilkeleri yer almaktaydı.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasında, dünya devletleriyle ikili ilişkilerin gelişmesiyle birlikte, çok taraflı işbirliğinin uluslararası ve bölgesel örgütler çerçevesinde yaygınlaşması da önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan'ın bağımsızlığı ilk kez Türkiye tarafından tanınmıştır (9 Kasım 1991). Daha sonra devletin egemenliği Romanya (11 Aralık 1991), Pakistan (13 Aralık 1991), İsviçre (23 Aralık 1991), İran (25 Aralık 1991)⁵⁰ ve diğer ülkeler tarafından tanınmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan bağımsız bir devlet olarak uluslararası örgütlere katılmaya başlamıştır.

Genç, bağımsız bir Azerbaycan'ı modern, güçlü, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmaya sahip devlete dönüştürmek için H. Aliyev, siyasal ve ekonomik reformların radikal bir dönüşümünün temeli olan petrol stratejisini tanımlamıştır. Yeni petrol stratejisi, yabancı yatırımcıların Azerbaycan'ın petrol sektörünün gelişmesine, ham petrol taşımacılığı yollarının çeşitlendirilmesine, petrol gelirlerinin etkin yönetimine ve Azerbaycan'ın yeni bir gelişme aşamasına girmesine yol açmıştır.

20 Eylül 1994 tarihinde Haydar Aliyev'in önderliğinde siyasi, ekonomik ve stratejik önemi açısından Azerbaycan'ın 20. yüzyıldaki en önemli sözleşmelerinden biri olan Hazar Denizi'nin Azerbaycan bölgesinde yer alan Azeri, Chirag ve Güneşli petrol sahalarının ortak gelişimi sözleşmesi imzalanmıştır. Bu, petrol stratejisinin temeli olan, ülkenin geleceği için yeni beklentiler açan ve gelecek yılların uygulamasında haklı bir tarihi değerlendirme alan "Yüzyılın Sözleşmesi" idi.

Haydar Aliyev döneminde, Azerbaycan dünyanın birçok ülkesi ile ikili ilişkiler kurmuştur. Onun talimatları sonucu 1992 yılından beri BM, AGİT ve İİT üyesi⁵¹ olan Azerbaycan Cumhuriyeti, 2001 yılındaki istikrarlı politikanın sonucu olarak AK'ye katılmıştır.⁵² AB, NATO ve diğer kuruluşlarla yakın ilişkiler kurmuş ve bu

⁵⁰ **Modern.az**, "Müstəqilliyimizi Tanıyan İlk 5 Dövlət", <http://modern.az/az/news/30001> (erişim tarihi: 22.08.2018).

⁵¹ Али Гасанов, "Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана", **Şərq-Qərb**, 2007, s.252. / Ali Hasanov, "Modern International Relations and Foreign Policy of Azerbaijan", **Şərq-Qərb**, 2007, s.252.

⁵² R. Yılmaz ve F.M. Sayın, "Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları", **Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt.4, Sayı.1, s.33-34.

örgütlerin ülkeleri arasında karşılıklı olarak faydalı ilişkilerin geliştirilmesi konusunda aktif bir dış politika sürdürmektedir.

1996 yılında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, AB tarafından hazırlanan “Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması”nı imzalayarak, Azerbaycan'ın resmi ilişkilerini bu yapıyla kurmuştur. Program, AK'den Azerbaycan'da piyasa ekonomisi ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir dizi yapısal reform, özelleştirme programları ve altyapı projelerinin uygulanmasına yönelik maddi ve teknik yardım sağlamaktadır.⁵³

Hâlihazırda Azerbaycan'ın dünyanın 158 devleti ile politik, ekonomik ilişkileri var ve gelişmekte olan genc devlet 38 uluslararası örgüte üyedir.⁵⁴

2.2. İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler

Haydar Aliyev'in politikasının başarılı bir takipçisi olan Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de büyük politikacının politik seyrini başarıyla sürdürmektedir. İlham Aliyev'in liderliği altında Azerbaycan çok sayıda başarıya imza attı. Başarılı iç ve dış politika, spor, kültür, sosyal yaşam ve diğer alanlarda elde edilen başarılar, Azerbaycan'ın konumunu daha da güçlendirmiştir.

15 Ekim 2003 tarihinde yapılan Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde İlham Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 4. Cumhurbaşkanı olmuştur. Onun cumhurbaşkanlığı 2003 yılında başlamış, sonra üç kez daha (2008, 2013, 2018) İlham Aliyev Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵⁵ İlham Aliyev'in 2003 yılındaki başkanlık seçimlerini kazanmasıyla birlikte, Azerbaycan'ın tarihinin ve zengin devlet geleneğinin yeni nitel bir aşaması başlamıştır. İlham Aliyev'in başkanlığının ilk 13 yılında iç politikada, kamu yönetimi, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel yaşamda pek çok çalışma yapılmıştır. Tamamen sosyo-kültürel tesisler yeniden inşa edilmiş ve altyapı modernleştirilmiş ve Azerbaycan modern bir ülkeye dönüşmüştür.

⁵³ Mehman Ahmedov, **Avrupa Birliği - Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Azerbaycan'ın AB'ye Siyasal ve Yönetmel Entegrasyonu**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s.94.

⁵⁴ Ибрагим Ибрагимов, “Внешняя политика Азербайджана”, **Обозреватель**, № 10, 2012, с.87 / İbrahim İbrahimov, “Foreign Policy of the Republic of Azerbaijan”, **Observer**, Sayı.10, 2012, s.87.

⁵⁵ Musa Qasımlı, “Prezident İlham Əliyev və Azərbaycan Tarixinin İlkəri, Dövlət İdarəçiliyi: Nəzəriyyə və Təcrübə”, **Dövlət və din**, Cilt.4, Sayı.56, 2016, s.47.

İlham Aliyev 1997'den bu güne kadar Azerbaycan Ulusal Olimpiyat Komitesi'nin başkanıdır. Olimpiyat hareketi ve spora katkılarından dolayı Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin ve uluslararası örgütlerin en yüksek madalarıyla ödüllendirilmiştir.

2004 yılının Nisan ayında, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin (AKPM) çalışmalarına aktif katılımı ve Avrupa ideallerine olan bağlılığı nedeniyle, AKPM'in madalyası ve onursal üyesi diplomasına layık görülmüştür.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Eylül 2004'te BM Genel Kurulu'nun 59. Oturumu'na hitaben yaptığı konuşmada, BM Güvenlik Konseyi'nin Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili dört kararının henüz yerine getirilmediğini ve uygulanmaları için etkili bir mekanizmanın kurulduğunu söylemiştir. Bunun sonucunda, 29 Ekim'de yapılan BM Genel Kurulu toplantısında "Azerbaycan İşgal Altındaki Topraklarda Durum" konusu Azerbaycan heyeti tarafından toplantı günlüğüne salınmıştır. 14 Mart 2008'de BM'nin "İşgal Altındaki Azerbaycan Topraklarının Durumu" başlıklı kararında Azerbaycan'ın uluslararası alanda kabul edilmiş sınırlarında toprak bütünlüğü desteklenmiş ve işgal altındaki topraklardan tüm Ermeni kuvvetlerin çekilmesi istenmiştir⁵⁶.

Azerbaycan Cumhuriyeti, BM Genel Kurulu Usul Kurallarınının 142. maddesi uyarınca, Doğu Avrupa ülkelerinden 2012-2013 seçimlerinde BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine aday gösterilmiştir. Böylece, 24 Ekim 2011'de Azerbaycan, BM Güvenlik Konseyi'nin 2012-2013 yıllarında geçici üyeliğine seçilmiştir.⁵⁷ Azerbaycan, Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki BM Güvenlik Konseyi'ne üye olan ilk ülke oldu. Azerbaycan, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyeliğine seçildikten kısa süre sonra, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, BM Şartnamesinde belirtildiği gibi adalet ve uluslararası barışın korunması ve geliştirilmesinin, bu örgütün Azerbaycan'ın birincil ve öncelikli hedefi olacağını söylemiştir. Bu hatta dayanarak, üyelik döneminde Güvenlik Konseyi'nin ana görevi

⁵⁶ Çağrı Erhan, **Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: Ankara, 2013, s.356.

⁵⁷ "Azerbaycan Güvenlik Konseyi'nde",

<https://www.amerikaninsesi.com/a/azerbaycan-guvenlik-konseyinde-132501803/900724.html> (erişim: 10.09.2018).

olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması için mümkün her bir faaliyetede bulunmuştur⁵⁸.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 2018 yılı 14 Kasım'da Bakü'deki Haydar Aliyev Merkezi'ndeki Yeni Azerbaycan Partisi'nin 25. yıldönümüne adanan törende yaptığı konuşmasında: "Uluslararası örgütlere aktif olarak katılmaya devam edeceğiz» diye belirtmiştir.⁵⁹

İlham Aliyev'in, Ermenistan'ın gerçek tutumlarının uluslararası toplumda ortaya çıkarılması da dâhil olmak üzere dış politika konularındaki ciddi çabaları sonucu ülkenin dış politikasının yükselişi devam etmektedir. Günümüzün hızla değişen koşullarında tüm uluslararası toplantılarda ve üst düzey görüşmelerde Azerbaycan'ın çıkarlarını başarıyla savunmaktadır. İlham Aliyev'in yürüttüğü dış politikası sayesinde, Azerbaycan'ın uluslararası ve bölgesel sorunların çözümünde oynadığı rol giderek artmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, daha sonraki yıllarda Uluslararası Örgütlerin çalışmalarına aktif olarak katılmış ve uluslararası barış, güvenlik ve kalkınma yolunda demokratik hedeflerinin yerine getirilmesine katkıda bulunmuştur.

2.3. Azerbaycan'ın Küresel Uluslararası Örgütlerle İşbirliği

Önemli jeopolitik alan üzerinde yer alan Azerbaycan, kendisine ve ortaklarına kendi konumunu en üst düzeye çıkarmak için kapsamlı koşullar yaratmakta ve ulusal çıkarları ve güvenliği sağlamak için gerekli önlemleri almaktadır. Azerbaycan'ın küresel Uluslararası Örgütlere katılma sırası ve bu Örgütlerle faaliyet alanları Tablo 1'de sunulmaktadır.

⁵⁸ КамалМакили-Алиев -НаджибаМустафаева, "ИнициативаАзербайджанскойРеспубликивООН", **Международныйнаучныйжурнал "ПравоиПолитология**, No.23, 2013, с.27. / Kamal Makili-Aliyev ve Nadzhiba Mustafayeva, "The Initiative of the Republic of Azerbaijan in the UN", **International Scientific Journal Law and Politology**, Sayı.23, 2013, s.27.

⁵⁹ "Prezident İlham Əliyev: Azərbaycan üzv olduğu bütün təşkilatlara könüllü şəkildə daxil olub və könüllü şəkildə də çıxıb bilər", <http://atv.az/news/social/89914-prezident-ilham-eliyev-azerbaycan-uzv-oldugu-butun-teskilatlara-konullu-sekilde-daxil-olub-ve-konullu-sekilde-de-cixa-biler> (erişim tarihi: 15.10.2018).

Tablo 1

Azərbaycan'ın Bəzi Küresel Uluslararası Örgütlərə Üyeliği Ve Ortak Faaliyyət Alanları

N	Azərbaycan'ın üye olduğu Uluslararası Örgütlər	Üyelik tarixi	Faaliyyət alanları
1.	Ekonomik İşbirliyi Örgütü (ECO)	Şubat 1992	Sürdürülebilir ekonomik büyüme, üye devletlərin ekonomik gelişimi, ticaretin serbestləşdirilmesi və bölgəsel ticaretin desteklenmesi, üye ölkələrin ekonomisinin dünya ekonomisine təcridən entegrasyonu, ulaşım və iletişim sisteminin geliştirilmesi, ekonominin liberalleşmesi vb.
2.	Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)	1993	Azərbaycan hökumətinə tanınan kredilər, ölkədə sənayinin gelişmesi, devlet bankalarının özelleştirilmesi, su və enerji sistemlərində su və enerji donanımı konularında reformlar, devlet yapısının reformu, petrol ürünlerinin verimli kullanımı vb.
3.	Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)	16 Haziran 1997	Ticaret sözleşmelerinin bağlanması, uluslararası örgütlerle işbirliyi, üye ölkələr arasındaki ticari uyumsuzlukların çözümünde yardım, uluslararası ticaret ve ekonomi politikası hakkında bilgi toplama, çalışma ve sunma.
4.	Birleşmiş Milletler (BM)	2 Mart 1992	Dünyada barışın sağlanması, Dağlık Karabağ sorununun çözüm yollarının araştırılması, kadınlar, çocuklar, mültecilere yönelik projeler, eğitim, bilim, kültür, sosyal, siyasi, ekonomik, sanayi vb alanlarda ortaklıklar
5.	North Atlantic Treaty Organization (NATO)	Üye değil	müşterek savunma temin edilmesi, devletlerin güvenliği için tehdit oluşturan bölgəsel ve etnik çatışmalarla mücadele edilmesi, ortak komuta, eğitim, denetim tatbikatları için gereken organizasyonların planlanması

Kaynak: Tablodaki bilgiler Azərbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın raporlarına dayanmaktadır.⁶⁰

⁶⁰ Prezident İlham Əliyev: Azərbaycan üzv olduğu bütün təşkilatlara könüllü şəkildə daxil olub və könüllü şəkildə də çıxıb bilər”, <http://atv.az/news/social/89914-prezident-ilham-eliyev-azerbaycan-uzv-oldugu-butun-teskilatlara-konullu-sekilde-daxil-olub-ve-konullu-sekilde-de-cixa-biler> (erişim tarixi: 15.10.2018)

Bugün, uluslararası örgütlerin ve batıda faaliyet gösteren vakıfların çalışma prensiplerinde şeffaflık ve eşit muamele ilkesine rehberlik edilmektedir.

Azerbaycan birçok önde gelen kuruluşla işbirliği yapmaktadır. Bağımsız bir devlet olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti, iç ve dış politika araçları ile mevcut güvenlik ortamında tehditlerin kontrol altında tutmak ve ortadan kaldırılmasına, ayrıca ülkenin ulusal çıkarlarının sağlamak üzere ulusal güvenlik politikasının oluşturulması ve uygulanması çalışmasını sürdürmektedir.⁶¹ Evrensel değerlere, aynı zamanda barış, demokrasi, istikrar ve bölgesel işbirliği prensip ve ilkelerine dayanarak, eski Sovyet rejiminin yıkılmasından sonra Azerbaycan Cumhuriyeti yabancı devletlerin ve uluslararası örgütlerle işbirliğinin oluşturulmasına başlamıştır.

Gerçekleştirilen geniş çaplı sosyal, ekonomik ve demokratik-hukuki reformlar çerçevesinde ülkenin faaliyetlerinin uluslararası norm ve standartlara uygun iyileştirilmesi amacıyla, onun faaliyetinin hukuki esaslarını belirleyen bir dizi normatif düzenlemeler kabul edilmiştir.

Azerbaycan, uluslararası arenada bölgesel ve küresel faaliyetlerini, BM, AGİT, AK, İİT, GUAM, BDT ve diğer birçok kuruluş dâhil olmak üzere üye olduğu bir dizi uluslararası örgütlere genişletmektedir. Ülkenin ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel hayatında önemli yer arz eden en esas örgütler ve onların Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerini, devletle karşılıklı etkileşimlerini geniş şekilde incelememiz araştırmamızda daha dolgun bilgiler ve sonuçlar elde etmemize yardımcı olacaktır.

2.3.1. Azerbaycan – Birleşmiş Milletler

Azerbaycan Cumhuriyeti ile BM arasındaki işbirliği, SB'nin çöküşünden hemen sonra kurulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti 2 Mart 1992'de BM'e kabul edilmiştir ve 6 Mayıs 1992'de Azerbaycan'ın BM'de Daimi Misyonu açılmıştır. BM platformu aracılığıyla BM'nin Azerbaycan Cumhuriyeti ile olan işbirliğinin ilk gününden başlayarak, uluslararası toplumun dikkatini Ermenistan-Azerbaycan çatışmasına

⁶¹ Həsənov, s. 413.

çekmeye ve BM'nin potansiyelini kullanarak bir barış anlaşmasına varmaya çalışmıştır.⁶²

Dağlık Karabağ'da Ermeni ayrılıkçılığı ve Azerbaycan devletinin dış politikasına eşlik eden Ermeni askeri saldırıları ağırlaştırılan ciddi siyasi ve ekonomik sorunlar, ülke diplomatisi için çok zor görevler yatarmıştır. 1992-1993 yılları arasında Ermeni birlikleri Şuşa, Laçın, Kalbacar, Ağdam, Fuzuli, Kubadlı, Cabrail ve Zangilan'ı işgal etmiş ve 16.000 (Dağlık Karabağ'ın toprakları yaklaşık 4000 km kare olsa da)metrekarelik Azerbaycan topraklarını ele geçirmiştir. BM Güvenlik Konseyi, dört karar (822, 853, 874 ve 884) ve çatışma hakkında altı bildiri kabul etmiştir.⁶³

Uzmanların BM-Azerbaycan ilişkilerini düzene sokma çabası pek çok açıdan ilginç yönleri ortaya koymuştur. Bir dizi araştırmacı üç aşamadan bahsetmektedir⁶⁴:

İlk aşamada (1992'den 1993'ün ortasına kadar) Azerbaycan, BM'in tam hukuklu üyesiydi. İkinci aşama, 1993'ün ortasından 2003'e kadar olan dönemi kapsamakta ve Haydar Aliyev'in devlet başkanı sıfatıyla doğrudan ilgilidir. Üçüncü aşama (2003'ten günümüze), bu sürecin yeni gelişim seviyesi ile seçilmiştir.

1993 yılında, Ermenistan-Azerbaycan çatışmasıyla ilgili BM Güvenlik Konseyi 822, 853, 874, 884 sayılı kararları kabul etmiştir. Her bir karar, Dağlık Karabağ ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer bölgelerinin Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi sonucunda kabul edilmiştir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü teyit eden bu kararlar, ateşkesin derhal ilan edilmesine, düşmanlıkların durdurulmasına ve işgal güçlerinin Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarından çekilmesine ilişkin taleplerde bulunmuştur. Ne yazık ki, kabul edilen kararların hükümleri henüz uygulanmamıştır.

Azerbaycan'daki kötüleşen durumun ve 1 milyondan fazla mültecinin, ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin ortaya çıkmasıyla ilgili derin endişelerinden BM Genel Kurulu, 1993 yılında 85. genel kurul toplantısında uluslararası acil durumların

⁶² Rəşad Məmmədov, "Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) Sistemində Yeri və Rolu", s.16.

⁶³ Məmmədov, s.17.

⁶⁴ A.E. Əfəndiyeva, **BMT və Azərbaycan: İnformasiya Siyasətində Əməkdaşlıq**, Doktora tezi, Bakı, 2011, s.25.

sağlanmasına ilişkin Kararı (A / RES / 48/114) kabul etmiştir. Bu kararlar Azerbaycan'daki mültecilere yardım yapılması planlanmıştır.⁶⁵

1992-1998 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi Başkanı ve BM Genel Sekreteri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve AGİT'in Minsk Grubu'nun çatışmanın barışçıl bir çözümünü amaçlayan çabalarını destekledikleri yönünde bir dizi açıklama yapmışlardır. BM Genel Kurulu, «BM ve AGİT arasındaki İşbirliği Kararında» 1996'dan beri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü (Dağlık Karabağ ve çevresindeki çatışmalar) doğrulamıştır.⁶⁶ 1994 ve 1995 yıllarında Azerbaycan halkının ulusal lideri Haydar Aliyev, BM Genel Kurulu'nun 49. ve 50. oturumlarında Azerbaycan Cumhuriyeti heyetine başkanlık etmiş ve Eylül 2000'de yapılan BM'nin Milenyum Zirvesi'ne katılmıştır.

2003 yılının Eylül ayında, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı olan İlham Aliyev, BM Genel Kurulu'nun ulusal sosyo-ekonomik kalkınma ve bölgesel ve uluslararası güvenlik önlemleri hakkındaki 58. oturumunda rapor okumuştur. BM Genel Kurulu'nun 23 Kasım 2004 tarihli ilkeli pozisyonundan dolayı, 59. oturumun günlüğüne “Azerbaycan'ın işgal altındaki bölgelerindeki durum” başlıklı bir madde eklenmiştir.⁶⁷

Azerbaycan BM'nin birçok özel kuruluş ve organları ile aktif ve yararlı işbirliği yapmaktadır. Bunlar arasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Sanayi Geliştirme Örgütü, WHO, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması Örgütü, vb.

Azerbaycan ile UNICEF⁶⁸ arasındaki işbirliği, ülke içinde yerinden olmuş kişilerin ve mültecilerin çocuklarının ve ergenlerinin durumunu iyileştirmek üzere yeniden kurulmuştur. 1995-1997, 1998-2000 döneminde Azerbaycan, UNICEF'in yürütme

⁶⁵ Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, **Azərbaycan və BMT münasibətləri**, <http://mfa.gov.az/content/751> (erişim tarihi: 22.10.2018).

⁶⁶ Burak Geçkin, Azerbaycan, **Ermenistan ve AGİT Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu**, <http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/> (erişim tarihi: 12.11.2018)

⁶⁷ “Азербайджан на международной арене”, **Управление делами Президента Азербайджанской Республики, Президентская Библиотека**, 10 / «Azerbaijan in the international arena», **Administration of the President of the Republic of Azerbaijan, Presidential Library**, 10.

⁶⁸ UNICEF, <https://www.unicef.org/azerbaijan/az/>

komitesinin bir üyesiydi. Azerbaycan BM'nin özel kuruluşları ve organları ile aktif olarak işbirliği yapmaktadır. Azerbaycan, BM'nin Kadın Statüsü Komisyonu'nun (2000-2002) üyesiydi.

Azerbaycan'ın BM'nin özel örgütleri olan UNDP, Sanayi Kalkınma Örgütü (PIU) ile özel bağlantıları bulunmaktadır. Özellikle, UNDP, Azerbaycanın Yeniden Yapılanma ve Yeniden Düzenleme Ajansına (ARRA) ve Toprağın Mayınlarda Temizleme Ulusal Ajansına (ANAMA) sunduğu fırsatlar və fonlarla ülkenin toparlanma sürecine büyük ölçüde yardım etmiştir. ARRA'yı destekleyen UNDP, Dünya Bankası, UNHCR programlarını ve BDT için AB Teknik Yardım Programı'nı uygulamaktadır.

Azerbaycan'daki Ermeni saldırganlığının bir sonucu olarak, 1 milyondan fazla mülteci ve ülke içinde yerlerinden edilmiş insanlar var. 1993'ten beri, UNHCR⁶⁹ ile birlikte Azerbaycan Devleti, mültecilerin ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin durumunu iyileştirmek için çalışmalarını sürdürmüştür.

Azerbaycan Cumhuriyeti, eğitim, bilim ve kültürün önemini göz önünde bulundurarak, UNESCO ile yoğun bir işbirliği içerisindedir ve bu amaçla, 1994 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından, UNESCO'da Azerbaycan Ulusal Komisyonu⁷⁰ kurulmuştur.

Azerbaycan, BM'nin demokratikleşmeyi geliştirme sürecinde uluslararası barışın ve güvenliğin güçlendirilmesinde ve korunmasında önemli bir rol oynadığını kabul etmektedir. Azerbaycan, Birleşmiş Milletler çerçevesindeki reformları gerçekleştirme fikrini destekleyerek 21. yüzyıldaki olası tehdit ve sorunlara karşı mücadele edebileceğine inanmaktadır.⁷¹

2.3.2. Azerbaycan – NATO⁷²

1990'ın başından beri NATO'nun yapısında siyasi ve askeri değişim süreçleri başlamıştır. Temmuz 1990'da Londra Zirvesinde Yeni Güvenlik koşullarına uyum

⁶⁹ UNHCR, <https://www.unhcr.org/azerbaijan.html> (erişim tarihi: 23.11.2018)

⁷⁰ UNESCO, <http://www.unesco.az> (erişim tarihi: 11.12.2018)

⁷¹ “Речь Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алирза оглу Алиевана 49-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН”, **Бакинский рабочий**, октябрь, 1994 / “Speech of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Alirza Aliev at the 49th Session of the UN General Assembly”, **Bakinskiy Rabochiy**, October, 1994.

⁷² NATO bölgesel bir örgüt olmakla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel bir role dönüşmüştür.

sağlamak için Kuzey Atlantik İttifakı hakkında Londra Bildirgesi'ni kabul etmiş ve bir yıl sonra Roma Zirvesi'nde yeni bir Stratejik Konsept ve Barış ve İşbirliği Bildirgesi kabul edilmiştir. Öngörülen daha fazla gelişmeye rehberlik edecek olan KAIK kurulmuştur. KAIK'in ilk açılış toplantısı 20 Aralık 1991'de yapıldı. 1992 yılının Mart ayında Azerbaycan Cumhuriyeti, işbirliği ve danışma için bir forumun rolünü oynayan KAIK'e katılmıştır.⁷³

NATO'nun Güney Kafkasya bölgesindeki mevcut durum hakkındaki endişeleri, Ocak 1994'te Kuzey Atlantik Konseyi'nin kabul ettiği Deklarasyon'a yansımıştır. Bildirge, toprakları ele geçirmek için güç kullanımını kınanmakta ve Güney Kafkasya ülkelerinin toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve egemenliğine saygıyı, bölgede barış, istikrar ve işbirliği tesis etmenin önemli bir unsuru olarak nitelemekteydi.

3-4 Mayıs 1994 tarihinde Belçika'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında, dönemin Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı H. Aliyev Brüksel'deki NATO karargâhında NATO Barış Programı için Ortaklık Belgesi'ni (BİO) imzaladı. Böylece Azerbaycan, Azerbaycan'ın NATO ile büyük çaplı işbirliğinin sağlanmasını öngören Barış için Ortaklık programına imza atan 15. devlet olmuştur.⁷⁴ 22 Nisan 1996 tarihinde, Brüksel'deki NATO karargâhına yaptığı ziyaretinde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, NATO'nun Genel Sekreteri Javier Solana ile bir araya gelerek Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Barış İçin Ortaklık programına uygun olarak NATO ile işbirliği yapması için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin talep ve potansiyelini belirleyen sunumunu takdim etmiştir.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in daveti ile NATO Genel Sekreteri Javier Solana, 13 Şubat 1997'de iki günlük bir ziyaret için ilk kez Azerbaycan'a gelmiştir. Ziyaretinde Genel Sekreter, Dışişleri ve Savunma bakanları ve Cumhurbaşkanı H. Aliyev ile görüşmelerde bulundu. Ayrıca Milli Meclis üyeleri karşısında NATO-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesi hakkında konuştu.

Bakü'de 4-6 Kasım 1997'de "Kooperatif Talep" adı verilen komuta-kadro çalışmaları için bir hazırlık semineri düzenlenmiştir. Bu, NATO / Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) çerçevesinde Azerbaycan'da düzenlenen ilk etkinlikti. 14 Kasım 1997'de,

⁷³Aygün Askerzade, "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı.20, Kış 2009, s.1-17.

⁷⁴Elnur Eyvazov, **NATO ve Azerbaycan**, Ankara, 2004, s.132-133.

Cumhurbaşkanı H.Aliyev, Azerbaycan'ın NATO ile işbirliğinin daha fazla geliştirilmesi için bir emir imzalamıştır.

7-28 Mayıs 1999 tarihlerinde Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) çerçevesinde Bakü'de Atlantik Politika Danışma Grubu'nun oturumu düzenlenmiştir. Oturum sırasında, NATO Siyasi İşler Genel Sekreteri Yardımcısı, Büyükelçi K.R. Kleiber başkanlığında üst düzey NATO uzman grubu Azerbaycan'a gelmiştir.

Eylül 1999'dan bu yana, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Türk askeri kampının barışı koruma grubunun bir parçası olarak, Kosova'da yapılan barış operasyonlarına katılmaktadır. 2000 yılının Nisan ayında, Gürcistan'da yürütülen konferansların devamı olarak Bakü'de sivil-asker işbirliğine yönelik bölgesel bir kurs yapılmıştır⁷⁵.

20-21 Temmuz 2000'de Bakü'de NATO/Güney Kafkasya Özel Grubu (GKÖG) çerçevesinde "Kafkasya'da Enerji Güvenliği" konulu bir konferans düzenlenmiştir. Konferansın tartışma konusu, bölgedeki enerji güvenliğinin yanı sıra çevresel konuları da kapsamaktaydı. 21-22 Haziran 2001'de, AAOK'un küçük ve ateşli silahlar üzere geçici çalışma grubunun katılımı ile "Hafif ve Küçük Silahlar: Şu Anki AGİT ve GKÖG Taahhütlerinin Uygulanması için Pratik Faaliyetler" başlıklı Azerbaycan ve İsviçre Hükümetleri arasında ortak bir seminer düzenlenmiştir. Seminere katılan delegeler, bu olayı bölgesel düzeyde sorunun tam bir çözümü olarak nitelendirmişlerdir.

12-13 Haziran 2001'de, NATO ortakları ve NATO üyesi devletlerin NATO/GKÖG bünyesindeki temsilcilerinin katılımıyla "Doğal ve İnsan Kaynaklı Felaketler Sırasında Kurtarma Ekiplerinin Bölgede Yerleştirme" başlıklı semineri başarıyla gerçekleştirilmiştir.

7 Şubat 2002'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, "Azerbaycan Cumhurbaşkanı"nın 14 Kasım 1997 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti ile NATO arasındaki İşbirliğinin Güçlendirilmesine İlişkin Önlemler Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Kararname imzalamıştır. NATO Parlamento Meclisi Başkanı Rafael Estrada, 17-18 Ocak 2002'de Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı H. Aliyev, Dışişleri Bakanı V. Kuliev ve Milli Meclisin üyesi M. Aleskerov ile bir araya gelmiştir.

⁷⁵ Aygün Askerzade, "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", s.6.

7-8 Mayıs'ta, "Hazar Denizi'nin Çevresel Sorunları" başlıklı NATO / Modern Toplumun Sorunları Komitesi (CCMS) çerçevesinde Bakü'de bir seminer düzenlenmiştir. 27-28 Haziran 2002'de Bakü'de NATO/GKÖK çerçevesinde "Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliğine Yönelik Tehditler" konulu seminerler düzenlenmiştir.

Azerbaycan Gençlik Derneği'nin 27 Ocak 2004'te Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşlarının kurucu toplantısı yapıldı. NATO yaz okulunun genç mezunlarının oluşturduğu bu örgütün kurucu toplantısında hükümetin temsilcileri, ülkede akredite edilmiş NATO ülkeleri büyükelçileri (büyükelçilik temsilcilerinin yanı sıra) ve medya temsilcileri de yer almıştı⁷⁶.

4-9 Nisan 2005 tarihinde, NATO Uluslararası Ekibi ile Lojistik ve Güvenlik Ajansının (NAMSA) heyeti, "feasibility study" ihtiyacını değerlendirmek için Azerbaycanı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında heyetin üyeleri Azerbaycan Cumhuriyeti ANAMA'da, bu konuyla ilgili toplantılar düzenlemiş ve adı geçen Ajansın rehberliğinde mayınlardan temizlenen Saloğlu bölgesini ziyaret etmişlerdir. Ziyaret sırasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yetkilileri ile ikili görüşmeler yapılmıştır.⁷⁷

NATO ile bütün işbirliği dönemi için, Azerbaycan yetkilileri, sadece ortaklık programları ile tatmin olmuşlardır ve hiç bir zaman bu ittifaka katılma arzusundan bahsetmemişlerdir. Bakü'nün NATO ile ilişkilerin geliştirilmesinde bekleme tutumu aldığı söylenebilir. Bir yanda, ittifakla olan ortaklıkları derinleştirmeye hazır olduğunu beyan etmektedir, diğer yandan ise NATO ile yeni bir bütünleşme düzeyine geçiş sürecini her şekilde yavaşlatmaktadır.

Bakü'nün NATO'ya katılma konusundaki itidal nedenleri arasında Bakü'nün komşu Rusya ve İran'la ilişkilerini bozma konusundaki isteksizliği; ülkenin konjonktür sorunlarının çözümünde manevra özgürlüğünün korunması; Azerbaycan makamlarının, liberal reformların yürütülmesi ve ülkede yolsuzlukla mücadele konusundaki korkuları.

⁷⁶ АлиГасанов, *СовременныемеждународныеотношенияивнешняяполитикаАзербайджана*, с.36 / Ali Hasanov, *Modern international relations and the foreign policy of Azerbaijan*, s.36.

⁷⁷Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, *Azərbaycan və BMT münasibətləri*, <http://mfa.gov.az/content/751> (erişim: 20.11.2018)

2011'den bu yana NATO ve Azerbaycan arasındaki işbirliği hızı hızla azaldı. 25 Mayıs'ta Bakü, bilindiği gibi, askeri-politik bloklara ve gruplara dış politikasının temeli olarak katılmayı yasaklayan ölkeleri birleştiren Bağlantısızlar Hareketi'ne (Non-Alignment Movement ⁷⁸) katılmıştır. Bu şartlar altında Azerbaycan'ın NATO'ya giriş olasılığının oldukça uzak olduğu varsayılabilir.

⁷⁸ <http://nambaku.org/>

2.4. Azerbaycan'ın Bölgesel Uluslararası Örgütlerle İşbirliği

Azerbaycan'ın bölgesel Uluslararası Örgütlere katılma sırası ve bu örgütlerle faaliyet alanları Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2

Azerbaycan'ın Bazı Bölgesel Uluslararası Örgütlere Üyeliği ve Ortak Faaliyet Alanları

N	Azerbaycan'ın üye olduğu Uluslararası Örgütler	Üyelik tarihi	Faaliyet alanları
1.	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)	30 Ocak 1992	Ermenistan-Azerbaycan çatışması, barışı koruma güçlerinin oluşturulması ve çatışma bölgelere gönderilmesi, seçim mevzuatının iyileştirilmesi, göç meseleleri, cinsiyet eşitliği vb.
2.	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)	1993	Ticaret, gümrük, ulaşım, enerji, çevre, bilgi ve iletişim, bilim ve teknoloji vb.
3.	Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	24 Eylül 1993	Ekonomik, askeri-politik ve insani alanlarda çok taraflı işbirliği vb.
4.	GUAM	10 Ekim 1997	Ticaret ve ulaştırma, barınak ve gıda kontrolünü ve terörizm tehdidini, organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığın karşısının alınması vb.
5.	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi	3 Ekim 2009	Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, Bölgede ve dünyada barışın desteklenmesi, Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve uluslararası suçla mücadele, ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişim için uygun koşullar yaratmak, bilim, teknoloji, eğitim ve kültürde karşılıklı ilişkileri geliştirmek vb.
6.	Avrupa Konseyi (AK)	25 Ocak 2001	Dağlık Karabağ sorununa yönelik çözüm önerileri, Doğu-Batı ulaşım ve iletişim koridorunun oluşturulması, politik, ekonomik, sosyal alanlardaki reformları sürdürmek vb.
7.	Avrupa Birliği (AB)	Üye değil	Dağlık Karabağ sorununun barış yollarının aranması, ulusal sosyo-ekonomik kalkınma ve bölgesel ve uluslararası güvenlik önlemleri, özgürlük ve güvenlik konuları, eğitim, bilim ve kültürel gelişme vb.

Kaynak: Tablodaki bilgiler Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının raporlarına dayanmaktadır.

2.4.1. Azerbaycan - Avrupa Birliği

AB – Avrupa'nın 28 devletinin ekonomik ve siyasi birliđidir⁷⁹. AB'ye üye olmak için, aday ülke Haziran 1993'te Kopenhag'daki Avrupa Birliği toplantısında kabul edilen ve Aralık 1995'te Madrid'deki Avrupa Birliği toplantısında onaylanan Kopenhag kriterlerini karşılamalıdır. Kriterler, devletin demokrasi ve özgürlük ilkelerine ve insan haklarına saygının yanı sıra hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalmasını gerektirmektedir. Rekabetçi bir piyasa ekonomisi de ülkede mevcut olmalı ve politik, ekonomik ve parasal bir birliğin hedeflerine bağlılık dâhil olmak üzere AB genel kuralları ve standartları kabul edilmelidir.⁸⁰

2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması⁸¹ ile AB'de derinleşme sürecindeki son önemli aşama gerçekleşti. Yürürlüğe giren antlaşmayla AB'nin karar alma mekanizmalarındaki sorunların giderilmesi ve ülkelerin daha demokratik ve etkili işleyen aktif yapıya kavuşması hedeflenmişti.

Azerbaycan AB üyesi olmasa da, onunla aktif etkileşim geliştirmekle ilgilenmektedir. AB 1998 yılında Özel Elçisi'ni Azerbaycan'a göndermiş ve Azerbaycan 2000 yılında Daimi Delegasyonu'nu AB'ye açmıştır. Bugüne kadar Azerbaycan, AB'den 400 milyon avro değerinde insani yardım, teknik ve gıda yardımı almıştır. AB üye ülkeleri ile Azerbaycan arasında 22 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 22 Nisan 1996 tarihinde Lüksemburg'da imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması taraflar arasında üst düzey işbirliğinin kurulmasını onaylamıştır. Ayrıca, Azerbaycan AB'nin Avrupa Komşuluk Politikasına da katılmıştır. AB, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve Dağlık Karabağ sorununun barışçıl çözümünü desteklemektedir.

Avrupa Birliği, sadece TRACECA projesi ve “Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması” çerçevesinde değil, aynı zamanda Güney Kafkasya'daki genel bölgesel işbirliği projesi ve Avrupa bölgesinde barışı, istikrarı ve ekonomik ilerlemeyi sağlamayı amaçlayan diğer programlar çerçevesinde Azerbaycan ile ilişkileri

⁷⁹ Б. А.Райзберги др., **Современный экономический словарь**, 5-издание, ИНФРА-М, 2006 / B.A. Rayzbergetal, **Modern Economic Dictionary**, 5thEdition, INFRA-M, 2006.

⁸⁰ С. Ю. Кашкини др., **Введение в право Европейского Союза: учебник**, 3-издание, Эксмо, 2010, 22. / S.J.Kashkinet al. **Introduction to European Union Law: Textbook**, 3rd Edition, Eksmo, 2010, s.22.

⁸¹ Zeynep Özler ve Can Mindek, **Lizbon Antlaşması**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2009.

gerçekleştirmektedir. Bu anlamda, AB, Rusya'nın BDT alanında uygulamak istediği Avrasya Entegrasyon programına bir alternatif olarak hareket etmektedir.

Avrupa alanına daha yakın entegrasyon ihtiyacını vurgulayan Azerbaycan, Avrupa Birliği ile çok yönlü ilişkiler kurmuştur. Azerbaycan'ın AB ile ilişkileri Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States (TACIS), TRACECA vb. çeşitli programlarda geliştirilmiştir⁸². 1996 yılında Azerbaycan ile AB arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 1999 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşma, siyasi diyalog, demokrasinin kurulmasında yardım ve ekonomik işbirliği ve yatırımın teşvik edilmesini sağlamaktadır. AB ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, 1999 yılında AB ile Azerbaycan arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması temelinde oluşturulmuştur. Bu çerçevede, ticaret ve yatırımın genişletilmesine, ayrıca ekonomik, yasal ve kültürel işbirliğinin güçlendirilmesine özel önem verilmektedir. Şubat 2017'de başlayan yeni kapsamlı anlaşma ve müzakerelerin gelecekte daha da yakın işbirliğinin temelini oluşturacağına inanılmaktadır. Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortağı olan AB, ülkü ticaret hacminin % 50'sinden fazlasını ve 7 milyar avroluk doğrudan yatırım tahsis eden en büyük yatırımcıdır. AB, Azerbaycan'daki hükümet ve sivil toplumların en büyük yabancı sermayecisidir.

AB ile işbirliği, ülke ekonomisini çeşitlendirmek, düzenleyici sistemi ve devlet kurumlarını reforme etmek, ülke teşkilatlarını AB standartlarına ve en iyi uygulamalara göre geliştirmek amacındadır. Ayrıca, AB iyi yönetimi, kurumsal gelişimi, sosyal içermeyi ve hukukun üstünlüğünü desteklemede önemli bir rol oynamaktadır.

Geçtiğimiz 10-12 yıl boyunca, AB daha da geliştirilmiş ve 10 üye ülke ve üç AB aday ülkesi sayesinde sınırlarını önemli ölçüde genişletmiştir. Sınırlarını genişleten Birlik, Avrupa'da yeni komşular bulmuş ve 2003 yılında "Doğu ve Batı Komşuları ile Yeni Bir Çerçeve için Girişim" programını benimsemesini sağlamıştır. AB, Azerbaycan ile işbirliğini giderek genişletmektedir. 2004 yılında, Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesiyle birlikte, Azerbaycan Güney Kafkasya ülkesi olarak "Genişletilmiş Avrupa" girişimi kapsamında AB'nin "Yeni Komşuluk Politikası" nda yer aldı. Bu, Azerbaycan için AB ile yeni bir kalite seviyesine daha fazla işbirliği geliştirmek için bir temel oluşturmaktadır.

⁸² Elşen Memmedli, "Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı.61, Mayıs - Haziran 2017, s. 211.

7 Kasım 2006'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından AB ile Azerbaycan arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması Bildirgesi imzalanmıştır.⁸³ Bu Memorandum 4 alanı kapsamaktadır:

- 1) Azerbaycan mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi;
- 2) Azerbaycan ve Hazar'ın AB'den enerji güvenliğinin artırılması;
- 3) Azerbaycan'da yenilenebilir enerji gelişimi de dahil olmak üzere kapsamlı bir enerji yönetimi politikasının geliştirilmesi;
- 4) teknik değişim ve işbirliği.

Polonya ve Çekya tarafından başlatılan Doğu Ortaklığı (DO) girişimi, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova'nın AB ile ortak işbirliğini "Doğu Ortakları" olarak adlandırılan ikili işbirliği ve çok taraflı biçimlerini kapsamaktadır. DO çerçevesinde, derin ve kapsamlı serbest ticaret, AB tarafından finanse edilen programlar, "mobil ve güvenlik tedbirleri", vizesiz seyahat, AB işgücü piyasasına giriş, AB mevzuatına ve standartlarına uyum ve insanlar arasındaki ortaklık alanlarında yeni işbirliği düzenlemeleri öngörülmektedir⁸⁴.

Azerbaycan'ın AB ile işbirliği, ülkenin güvenlik ihtiyaçlarının ötesine geçmekte ve ekonomik, politik ve sosyal alanlara uzanmaktadır. 2004 yılından başlayarak Avrupa Komşuluk Politikası ve 2009 yılında DO girişimi protokolünün kabulünden hemen sonra bu belgeler Azerbaycan'a uygulanmaktadır. Azerbaycan'ın AB programlarına katılımı ve ilgili kurumlarla işbirliği hakkında protokol Temmuz 2016'da kabul edilmiştir.⁸⁵

AB ile Azerbaycan arasında siyasi ve ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığın güçlendirilmesi, ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesi, istikrarın, güvenliğin ve refahın desteklenmesi amacıyla 14 Kasım 2006'da işbirliğinin stratejik hedeflerini kapsayan bir sonraki siyasi belge Avrupa Birliği - Azerbaycan Faaliyet Planı imzalanmıştır. Faaliyet Planında 10 öncelikli yön tespit edilmiştir⁸⁶:

⁸³ "АзербайджаниЕвросоюзподписалимеморандумобэнергетическомсотрудничестве", / **Azerbaijan and the European Union Signed A Memorandum on Energy Cooperation** <https://regnum.ru/news/734899.html> (erişim tarihi: 21.09.2018).

⁸⁴ Zaur Mirzə, "Şərq Tərəfdaşlığı: İkitərəfli və çoxtərəfli genişlənmə", **Qanun Nəşriyyatı**, 2013, s.11.

⁸⁵ Европейский Союз, **Отношения ЕС - Азербайджан. Справочный материал**, / European Union, **EU-Azerbaijan relations. Reference Material**, file:///C:/Users/admin/Downloads/eeas_-_otnosheniya_es_-_azerbaydzhan._spravochnyy_material_-_2018-12-11.pdf (erişim tarihi: 01.11.2018).

⁸⁶ Suraxanım Ağaverdiyeva, "Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasəti və Ölkənin Avropa Məkanına İntegrasiyası", **Qanun Nəşriyyatı**, 2013, s.7.

- Dağlık Karabağ sorununun barış yoluyla düzenlenmesi;
- Demokrasinin güçlendirilmesi;
- Kanunun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasının güçlendirilmesi;
- Girişimcilik ve yatırım ortamının iyileştirilmesi;
- Gümrük hizmeti çalışmasının iyileştirilmesi;
- dengeli ve sürdürülebilir ekonomik gelişmeye destek;
- ekonomik mevzuat ve idari uygulamaların yakınlaştırılması;
- AB-Azerbaycan arasında enerji ve ulaştırma işbirliğinin güçlendirilmesi;
- Mahkeme, özgürlük ve güvenlik alanlarında, özellikle sınır işinde işbirliğinin derinleşmesi;
- Bölgesel işbirliğini güçlendirmek.

Azerbaycan Cumhuriyeti birçok AB programına katılmıştır (“Twinning”, “Teknik Destek ve Bilgi Değişimi” (TAIEX)”, “Budget support”, “Tempus ”, “Erasmus Mundus” ve s.).⁸⁷ Yukarıda adları geçen programlarla ilgili daha geniş bilgiler verilmesinin daha uygun olacağını düşünüyorum.

“Twinning” danışmanları, Eğitim Bakanlığı’na AB yükseköğretim sistemi ilkelerinin uygulanmasını destekliyorlar.⁸⁸ Ayrıca, yüksek lisans ve doktora eğitim sistemlerinin iyileştirilmesi, kütüphane sistemlerinin ilgili standartlara uyarlanması vb. bu gubi mevcut programlardaki üniversitelerin becerilerini ve yeteneklerini arttırma girişimleri de vardır. TAIEX, Avrupa Komisyonunun teknik yardım ve bilgi alışverişi aracıdır.⁸⁹

Budget support (Bütçe destek)⁹⁰ programı beş ana konuya odaklanmaktadır: insan hakları ve demokratik değerlerin tanıtımı; Daha iyi mali düzenleme, makroekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve daha az yolsuzluk; sektör reformları ve sektör hizmetleri; zayıf ülkelerde devlet kurma, vb.

⁸⁷ **Aİ** və **Azərbaycan** **Arasında** **İmzalanmış** **Müqavilələr**, http://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/eu_azerbaijan/political_relations/agreements/index_az.htm (erişim tarihi: 03.12.2018)

⁸⁸ Official website of Twinning project, <http://twinning.azstand.gov.az/en/7>

⁸⁹ Avrupa Komisyonu, **TAIEX project, ENP and Enlargement Negotiations**, http://ec.europa.eu/enlargement/tenders/taiex/index_en.htm (erişim tarihi: 12.11.2018)

⁹⁰ Avrupa Komisyonu, “Budget Support and Dialogue with Partner Countries”, http://ec.europa.eu/europeaid/how/delivering-aid/budget-support/index_en.htm (erişim tarihi: 12.11.2018)

Tempus, komşu ülkelerde modern AB standartlarında yükseköğretimin seviyyesini destekleyen programdır. Tempus programı Erasmus Mundus (EM) programı ile yakından çalışır.⁹¹

2.4.2. Azerbaycan– Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AGİT, Avrupa, Asya ve ABD'nin 57 üye ülkesini birleştiren geniş faaliyet yönleri olan uluslararası örgüttür. Başlangıçta “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komitesi” olarak adlandırılan AGİT, 01.08.1975'te Helsinki Konferansı'nda kurulmuştur. 1994 Budapeşt Zirvesi'ne katılan Devlet Başkanlarının kararı ile formatı değiştirilmiş ve Kuruluşun eşit haklara sahip tüm üye devletleri tarafından “AGİT” olarak adlandırılmıştır.

AGİT faaliyetleri üç boyutta yürütülmektedir:

1. Askeri-politik,
2. Ekonomik ve çevresel,
3. İnsani boyut.

Batılı devletler SSCB'den ayrılmış ülkeleri kendi etki alanları içerisine almak ve onların gelişmelerine sağlamak amacıyla bu ülkelere farklı yollardan etki etmekteydiler. AGİT de bu bağlamda bir vasıta olarak görülebilir. Azerbaycan ve AGİT arasında mevcut ilişki genelde Dağlık Karabağ sorunu çevresinde gelişse de, diğer alanlarda da işbirliği sağlanmaktadır.

Azerbaycan 1992'de bu yetkili örgütün üyesi olmuştur. O yıl 30 Ocak'ta, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na üye olan Azerbaycan, örgütün belgelerini Helsinki'de gerçekleşen 8 Temmuz tarihli AGİT zirvesinde imzalamıştır. Şubat 1992'de, ilk AGİT heyeti, Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili bir rapor hazırlamak için Azerbaycana gelmiştir. Şubat ayında, örgütün Prag'da yer alan Yüksek Temsilciler Komitesinin toplantısında görev raporu duyulmuştur. Rapor, Dağlık Karabağ'ın bir Azerbaycan toprakları olduğu gerçeğini doğrulamıştır. Komite, aynı zamanda, ihtilafın barışçıl çözümüne ulaşmanın gerekliliğini de belirtti. Mart 1992'de, AGİT temsilcileri bölgeye ikinci bir ziyarette bulundular, bu sefer de Yüksek Temsilciler Komitesinin toplantısında bir rapor sunuldu ve Komite, tarafların Dağlık Karabağ hakkında Barış Konferansı için bir koşul oluşturması çağrısında

⁹¹ Avrupa Komisyonu, “Tempus IV (2007-2013)”, http://eacea.ec.europa.eu/tempus/programme/about_tempus_en.php (erişim tarihi: 12.11.2018).

bulunmuştur. 24 Mart'ta, AGİT Dışişleri Bakanları Konseyi bu konuyu görüşmüş ve çatışmanın barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulması için Dağlık Karabağ hakkındaki bir Barış Konferansı'nın Yüksek Temsilciler Komitesi'nin garantisine dayanarak toplanmasına dair bir kararı kabul etmiştir. Bu karar Minsk sürecinin temelini atmıştır.⁹²

Budapeşte Zirvesine katılanlar Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununu tartışmış ve bu konuyla ilgili belgelere uygun hükmün eklenmesine karar vermişlerdir. Hüküm "Dağlık Karabağ çatışmasıyla ilgili olarak AGİT eyleminin yoğunlaştırılması" olarak adlandırıldı. Bu hüküm taraflar arasındaki ateşkesi başardı ve Minsk Konferansı'nın eşbaşkanlarını atamak için AGİT'nin başkanlığını görevlendirmiştir. Belgenin ilk fıkrası şunları söylemekteydi: "Çatışmanın ve insanlık trajedisinin devamının göz önüne alınmasıyla, katılan devletler, Rusya Federasyonu'nun (RF) arabuluculuğu yoluyla 12 Mayıs 1994'te kararlaştırılan ateşkes anlaşmazlığına karşı tarafların onayını memnuniyetle karşılamışlardır. AGİT Minsk Grubu ile işbirliği halinde BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarına olan bağlılıklarını teyit etmiş ve Güvenlik Konseyi'nin AGİT' in çatışmanın barışçıl bir çözümüne yönelik çabalarına verdiği siyasi desteği memnuniyetle karşılamışlardır. Bu amaçla, çatışmanın taraflarını doğrudan temaslar da dâhil olmak üzere yoğunlaştırılmış görüşmelere katılmaya çağırdılar. Bu bağlamda, AGİT'in çabalarını ve yardımlarını çoğaltmaya söz vermişlerdir. AGİT Minsk Grubu'nun arabuluculuk çabalarını güçlü bir şekilde desteklemiş ve RF'nin önemli katkılarından ve Minsk Grubunun diğer bireysel üyelerinin çabalarından duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. Bunları, AGİT çerçevesinde tek bir eşgüdümlü çabaya uyumlaştırmayı kabul etmişlerdir."⁹³

1996 yılının Aralık ayında, Lizbon'da gerçekleşen devlet başkanları ve hükümetlerin üyeleri zirvesinde üç önemli belge kabul edildi (AGİT ülkelerinin Lizbon Zirvesi Bildirgesi, 21. Yüzyılın Avrupa'sı için Genel ve Kapsamlı Güvenlik Modeli Bildirgesi ve Avrupa'daki ortak silahlı kuvvetlerin sınırlama sürecinin parametreleri ve bunların kapsamı hakkındaki belge). Ancak, zirvenin ifadesinde yer alan

⁹² Elçin Əhmədov, "ATƏT-in Minsk Qrupunun Yaradılması və Fəaliyyəti", <http://az.strategiya.az/old/?m=xəber&id=260> (erişim tarihi: 12.11.2018)

⁹³ Elçin, Əhmədov, "Ermənistanın Təcavüzkarlıq Siyasəti və ATƏT. Qarabağ dünən, bu gün və sabah", **Qarabağ Azadlıq Təşkilatı**, 8-ci elmi-əməli konfransın materialları toplusu, Bakı, 2009, s.29.

hükümlerden biri olan Ermenistan-Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorununun çözümü ilkelerini içeren 20. madde, Ermeniler tarafından reddedilmesine neden olmuştur. Ermenistan bu makaleyi veto etti. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev de bu yazının söz konusu metnin geri çekilmesine olan kararını kesin bir şekilde reddettiğini belirtti ve zirvenin tüm belgelerini veto edeceğini söyledi. Takip eden müzakereler Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın pozisyonunu değiştirmesine engel olmadı ve Azerbaycan konsensus vermeme hakkını kullandı. Zirvenin bütün belgelerini veto etmiştir. Bu, Lizbon Zirvesi'nin etkisiz bir şekilde biteceği anlamına gelmekteydi.⁹⁴

AGİT'in kurulmasının temel amacı barış ve istikrarın sağlanması, ülkeler arasında işbirliğinin gelişmesine destek verilmesi olmasına rağmen karşıya konulan bu hedefler tam anlamıyla günümüze kadar gerçekleşmemiştir.

Azerbaycan ve AGİT ilişkileri Karabağ Sorununun çözülmesine dayanmasına ve ateşkesin elde edilmesinden 25 yıl kadar zamanın geçmesine rağmen hala somut bir sonuç elde edilmemiştir. Ancak Azerbaycan tarafı hala sorunun barışçıl yollarla ve uluslararası hukukun temel kuralları vasıtasıyla çözülmesinde ısrarlıdır. Bunun için AGİT'le birlikte yeni çözüm yolları aranmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, AGİT'in baskılarına rağmen zaman zaman sınır bölgesinde hatta büyük çaplı çatışmalar yaşanmaktadır. Bu AGİT'in faaliyetinin artık anlamını kaybettiği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak Azerbaycanında AGİT'e olan tutumu değişmekte ve önümüzdeki yıllarda işbirliğinin son bulacağı gözükmektedir.

2.4.3. Azerbaycan - Avrupa Konseyi

Ekonomik ve siyasi potansiyeli uluslararası sahnede güçlü bir etkiye sahip olan AK, dünya ülkeleri ile çok taraflı işbirliği kurmaktadır. Azerbaycan ve AK arasındaki ilişkiler de çeşitli alanlarda ekonomik ve politik reformların teşvik edilmesi, Doğu-Batı ulaşım ve iletişim koridorunun oluşturulması, altyapı ve diğer alanların geliştirilmesi programları çerçevesinde yürütülmektedir. 1990'lı yılların başlarından Azerbaycan, AK ile ilişkilere olan ilgisini ilan etmiş ve çeşitli alanlarda ilişkilerini planlamaya başlamıştır. 24 Ocak 1992 Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu, "özel davetli" statüsü almak için AK'ye başvurdu.28 Haziran 1996 AKPM Bürosu,

⁹⁴ Marcelo G. Kohen, **Secession, International Law Perspectives**, Cambridge: Cambridge University Press, 2006), s.6.

Azərbaycan'a "özel davetli" statusü verilmesine karar verdi. Avropa Konseyi Bakanlar Komitesinin 573. toplantısında Azərbaycan'ı AK'ye dâhil etmək ve Azərbaycan'da demokrasiye geçişi hızlandırmak amacıyla 11 Eylül 1996 Azərbaycan makamlarıyla müzakerelerin yoğunlaştırılmasını öngören (96) 32 sayılı karar ve işbirliğı programlarının biçimi kabul edilmiştir.⁹⁵

AKPM'nin Strazburg'da 22 Nisan 1997 tarihli yaz dönemi oturumunda sınırların dokunulmazlığı, Güney Kafkasya çatışmalarıyla bağı uluslararası barış güçleri ve tüm ilgili taraflar arasındaki görüşmelerden sonra Abhazya ve Dağılık Karabağ için geniş özerklik statusü, ülke içinde yerinden olmuş kişilerin kendi evlerine dönme hukuku ile ilgili prensiplerin gösterildiğı 1119 sayılı karar kabul edilmiştir.

20 Ocak 1998 tarihinde Azərbaycan Cumhurbaşkanı "Azərbaycan Cumhuriyeti ve AK arasındaki işbirliğini derinleştirmek ve Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa'daki çıkarlarını korumak için alınacak tedbirler" kararını imzaladı. Alınan bu kararın sonucu Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, 3 Şubat 1998'de Cumhurbaşkanının yasama girişimi ile ölüm cezasını kaldırmaya⁹⁶ karar verdi (Zaten 1993'ten bu yana ölüm cezasının infaz edilmesine ilişkin bir moratoryum uygulanıyordu.).

7-9 Kasım 2000 tarihli AK Bakanlar Komitesinin 107. oturumunda Azərbaycan'ın AK'ye (2000) üyeliğe davet edilmesi isimli (2000) 14 numaralı karar kabul edildi⁹⁷. Aşağıdaki kararlar bu belgeye yansıtılmıştır:

1. Azərbaycan'a AK'ye katılma ve Şart'a katılma daveti;
2. AKPM'de Azərbaycan temsilcilerinin sayısını 6 kişi sınırları içerisinde belirlemek;
3. Bu kararın ekine uygun olarak Azərbaycan'ın AK'ye çeşitli dağılımlı mali tahsisat miktarının belirlenmesi

Bu sürecin sonunda AK Bakanlar Komitesi, 17 Ocak 2001 tarihinde Azərbaycan'ın kuruluşun tam üyesi olarak kabulüne karar vermiş ve 25 Ocak 2001'de Azərbaycan, AK'nin tam üyesi olmuştur. Azərbaycan bayrağı, Strazburg'da AK genel merkezinin

⁹⁵Azərbaycan Dışişleri Bakanlığı, "Azərbaycan və BMT münasibətləri"

⁹⁶F.Y. Səməndərov, **Cinayət Hüququnda Cəza Problemi: Tarix və Müasirlik**, Dərs vəsaiti, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2009, s.199.

⁹⁷"Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası, Azərbaycan və Avropa Şurası", Bakı, **Avrasiya Press**, 2009, s.45.

önünde yetiştirilmiştir. Törene Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev de katılmıştır.

Azerbaycan üye olduğu bütün uluslararası örgütler Ermenilerin Azerbaycan halkına karşı yaptıkları soykırımın tanıtılması ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. 24-27 Nisan 2001'de AKPM genel kurul toplantısı Azerbaycan Cumhuriyeti, İlham Aliyev'in yönetimi ile ilk kez bu kurumun toplantısında tam üye olarak yer almıştır. İlham Aliyev'in çabaları sonucunda temsilci kadrosu tarafından ilk oturumdan başlayarak Ermenistan'ın işgalci politikasının sonuçları Avrupalıların dikkatine iletilmiştir. Öyle ki, oturum sırasında 9 ülke ve 5 siyasi grubu temsil eden 30 temsilci tarafından imzalanmış "Ermeniler tarafından Azerbaycanlı nüfusa karşı işlenmiş soykırımın tanınması" adlı yazılı bildiri ve 14 ülkeyi temsil eden 20 temsilci tarafından imzalanmış "Ermenistan ve Dağlık Karabağ'da tutulan savaş esirleri ve rehinelere" adlı tavsiye teklifi AK'nin resmi belgeleri kısmında yayılmıştır. Gösterilen belgelerde Ermeniler tarafından Hocalı halkının tamamen katledilmesi, Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin işgal edilmesi, Ermenistan ve işgal edilmiş Azerbaycan topraklarında çocuk, kadın ve yaşlı insanların da dâhil olduğu 783 insanın rehin alınması ve diğer önemli konular vurgulanmıştır.⁹⁸

AK ile ilişkilerde kendi dış önceliklerine uygun olarak, Azerbaycan devleti daha çok ikili ilişkileri tercih etmektedir. Sadece AK bölgesel projelerine katılmakla kalmayan, aynı zamanda Güney Kafkasya'daki otoritesinde lider devlet olan ve genel ekonomik ilerlemelere katkıda bulunan Azerbaycan, Konseyle dış ilişkilerde uygun bir konum almaya çalışmaktadır. Azerbaycan AK ile ilgili politikasını yalnız siyasi, ekonomik çerçevelerle kısıtlamamıştır, aynı zamanda kültürel ilişkilerin geliştirilmesi yolunda da birçok girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, Azerbaycan Cumhuriyeti 25 Nisan 1997 Avrupa Kültür Sözleşmesi'ne katılmıştır. 2-4 Aralık 2008 tarihlerinde, Avrupa Konseyi Üye Devletleri Kültür Bakanları, "Kültürlerarası diyalog, Avrupa'da ve onun komşu bölgelerinde sürdürülebilir kalkınmanın ve barışın temelidir" konulu bir konferans düzenlenmiştir. Konferansın ardından kültürlerarası diyalogu teşvik eden "Bakü Deklarasyonu" imzalanmıştır.

⁹⁸ "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası, Azərbaycan və Avropa Şurası", s.113-114.

2013 yılında AKMP'nin kış dönemi çerçevesinde 23 Ocak'ta Azerbaycan ile ilgili iki rapor tartışıldı: "Azerbaycan tarafından yükümlülüklerin yerine getirilmesi" ve "Azerbaycan'da siyasi tutuklular konusunun devamı". İzleme Komitesinin eş-yardımcıları olan P. Agramunt ve D.Grech tarafından hazırlanan "Azerbaycan tarafından yükümlülüklerin yerine getirilmesi" başlıklı raporunda konuşan konuşmacılar, Azerbaycan'ın demokrasi alanında önemli ilerlemeler kaydettiğini belirttiler. İspanyol Raportörü P. Agramunt, Azerbaycan'ı desteklemeye çağırarak ve Azerbaycan'ın jeopolitik konumunun gergin olduğunu ve topraklarının yüzde yirmisinin Ermenistan tarafından işgal edildiğini belirtmiştir.

İkinci rapor, Avrupa Konseyi'nin Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi'nin konuşmacısı Christoph Strasser tarafından hazırlanan "Azerbaycan'daki siyasi tutuklular meselesinin devamı" başlıklı bir rapordur. Belgeyi inceleyen ülkelerin çoğu temsilciler raporun önyargılı olduğunu ve böyle bir raporu benimsemeye gerek olmadığını belirttiler. K.Strasserin hazırladığı rapor onaylanmamıştır.

Azerbaycan'ın AK ile olan ilişkilerine dair beklentiler, bir dizi iç ve dış faktöre bağlıdır. İçsel faktörler, AK standartlarına ulaşmak için politik, ekonomik, sosyal ve manevi hayattaki reformları sürdürmek, gelişmiş Batı ülkelerinin katıldığı küreselleşmenin gereksinimlerine, açık kapı politikalarına, iç pazarın tam serbestleşmesine, ülkenin demokratik dönüşümünün tamamlanmasına bağlı kalmaktır.⁹⁹ Dış faktörler arasında Güney Kafkasya çatışmalarında ve Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun çözümü, bölge ülkelerinin işbirliğinin oluşturulması, açık sınırların uluslararası entegrasyonunu güçlendirilmesi, bağlantılı olarak bir dizi egemen normların reddi, malların, insanların, işgücü kaynaklarının serbest dolaşımı için fırsatlar sunan gümrük birliğinin inşası yer almaktadır.

Kısacası, Güney Kafkasya'nın diğer ülkeleri de dahil olmak üzere Azerbaycan'ın Avrupa Konseyine entegrasyonu, karşılıklı ilişkilerinin gelişmesi, iç entegrasyon ve Batı yasal standartlarına uygun olarak demokratik dönüşümün tamamlanması yoluyla gerçekleşmektedir.

⁹⁹ "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası, Azərbaycan və Avropa Şurası", s.114.

2.4.4. Azerbaycan – Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

25 Haziran 1992’de Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), İstanbul Zirvesi Bildirgesi ve Bosphorus Bildirgesi'nin bölge ülkelerinin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından imzalanmasıyla, çok taraflı siyasi ve ekonomik inisiyatifin benzersiz ve umut verici bir modeli olarak ortaya çıktı¹⁰⁰. 1 Mayıs 1999 tarihinde Şart'ın yürürlüğe girmesiyle KEİÖ uluslararası yasal kimlik kazanmış ve KEİÖ olan tam teşekküllü bir bölgesel ekonomik organizasyona dönüşmüştür¹⁰¹.

Üyeleri arasında etkileşim ve uyumu teşvik etmenin yanı sıra barışı, istikrarı ve refahı sağlamak, dostluğu teşvik etmek ve Karadeniz bölgesinde iyi komşuluk ilişkileri kurmayı amaçlamaktadır, bugün KEİÖ 12 üye ülkesi için geniş bir alanda işbirliği için bir forum olarak hizmet vermektedir: Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna.¹⁰² KEİ Genel Merkezi - Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Daimi Uluslararası Sekreterliği (KEİ PERMIS) - Mart 1994’te İstanbul’da kurulmuştur.

Tarım ve tarım-sanayi, bankacılık ve finans, organize suçla mücadele, kültür, gümrük konuları, eğitim, acil yardım, enerji, çevre koruma, istatistiksel veriler ve ekonomik bilgi alışverişi, sağlık ve eczacılık, bilgi ve iletişim teknolojileri, kurumsal yenileme ve iyi yönetim, bilim ve teknoloji, KOBİ’ler, turizm, ticaret ve ekonomik kalkınma ve ulaştırma organizasyon çerçevesinde ana işbirliği alanları arasındadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, KEİÖ çerçevesinde çeşitli öncelik alanlarına sahiptir, ticaret, gümrük, ulaşım, enerji, çevre, bilgi ve iletişim, bilim ve araştırma teknoloji ve benzeri alanlarda karşılıklı menfaatlere dayalı işbirliğinin geliştirilmesi ve KEİÖ ilişkili kuruluşlarda aktif bir rol almaktadır.

Bugüne kadar, Azerbaycan Cumhuriyeti KEİÖ bünyesinde 11’den fazla resmi belgenin hazırlanması ve kabul edilmesi ile ilgili çalışma gruplarının toplantılarına aktif olarak katılmaktadır. 2005-2007’de Azerbaycan Cumhuriyeti, Enerji Çalışma Grubu’nun çalışmalarını koordine etmiştir. Azerbaycan, Karadeniz Bölgesi’ni

¹⁰⁰ “Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı”,

<https://www.economy.gov.az/article/qdi%C9%99t/21543> (erişim tarihi: 29.10.2018).

¹⁰¹ Bahadır Bumin Özarslan, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**, Doktora Tezi, İzmir, 2012, s.32.

¹⁰² “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesinin Ayrıcalık ve Bağımsızlıklarına Dair Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, No 5731, **Resmi Gazete**, No 26785, 12.2.2008.

geliştirmek ve bölgedeki işbirliğini güçlendirmek için tasarlanan Karadeniz Dairesel Otoyolunun yapımına da katılmıştır. Azerbaycan, 15-16 Nisan 2009'da yapılan KEİÖ Dışışleri Bakanları Konseyi 20. toplantısının karara bağlanmasıyla 1 Mayıs 2009'dan itibaren altı ay süreyle örgüte başkanlık etmiştir.

KEİÖ 20. Yıldönümü Zirvesi, 26 Haziran 2012 tarihinde, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in katılımıyla ve 18-19 Ekim 2012 tarihlerinde İstanbul, Türkiye Ticaret ve İşbirliği Çalışma Grubu toplantısıyla İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. 20 Şubat 2014 tarihinde, özel sektörün Tarımsal gıda zincirinin geliştirilmesine yönelik Yüksek Düzeyli Forum Bakü Ticaret Merkezi'nde gerçekleştirildi. Etkinlik, KEİÖ İş Konseyi, Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Girişimciler Konfederasyonu (İşveren) Örgütleri, Uluslararası Gıda Örgütü, Ekonomi ve Tarım Bakanlığı tarafından düzenlenmiştir.¹⁰³ KEİ, 1 Temmuz 2018'den 31 Aralık 2018'e kadar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne taşınarak faaliyette olmuştur.

¹⁰³ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİK) Uluslararası Örgüt Künyesi, 20.Yıldönümü Zirvesi, İstanbul, 26 Haziran 2012, s.7.

3. BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN AZERBAJCAN 'DA FAALİYET SORUNLARI

Uluslararası örgütler uluslararası medeni hukuk ilişkileri dahil olmak üzere uluslararası ilişkilere giderek daha fazla dahil olmaktadır: çeşitli türden işlemlerde bulunurlar, telif hakkı konusu olarak hareket etmekte ve ortak girişimlere katılmaktadırlar. Azerbaycan'da, BM sisteminin, BDT, Gümrük Birliği, United States Agency for International Development (USAID), TACIS, Uluslararası Ajansların, Dünya Bankasının ve diğer çeşitli uluslararası örgütleri faaliyetleri her geçen yıl daha aktif hale getirilmektedir. Bu tür örgütlerin ana faaliyetleri, kamu hukuku alanında ortak faaliyetlerin koordine edilmesi, hükümetin iyileştirilmesi için teknik yardım ve benzeri gibi kamu hukuku ilişkileri ile ilgilidir.

Ayrıca, asıl amacı Azerbaycan'da kredi ve diğer finansman girişimciliğini sağlamak olan çeşitli uluslararası finansal örgütler de vardır. Bu örgütlere örnek olarak Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası, Avrasya Kalkınma Bankası ve Azerbaycan'da girişimci projelerine finansal destek sağlayan bazı diğer örgütleri de gösterebiliriz.

Azerbaycan da dahil olmak üzere, her bir devletin arazisinde uluslararası örgütlerin faaliyeti, yasal düzenleme özelliklerine sahiptir, ve çoğu zaman bir takım teorik ve pratik sorunları gündeme getirir. Bu durum özellikle uluslar arası örgütlerin devlet sınırlarındaki mülkiyet ilişkilerine katılımı için geçerlidir ve çoğunlukla bu tür bir örgütün yargı yetkisi, yargı bağımsızlığı veya mülk dokunulmazlığı ile ilişkilidir.

Bu bölümde Azerbaycan'da faaliyet gösteren uluslararası örgütlerin karşılaştığı sorunları değerlendirmeye çalışacağız.

Uluslararası örgütler için ciddi sorunlardan biri, çeşitli bölgelerdeki çatışmaların adil bir şekilde çözüme kavuşturulmasıdır. Bunlardan biri, uzun yıllardır çözümsüz kalan Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunudur.¹⁰⁴ Bugün Azerbaycan'ın karşı karşıya olduğu en önemli sorun Dağlık Karabağ sorununun çözülmesidir. Azerbaycan'ın bölgesel ve uluslararası düzeyde faaliyetlerinde karşılaştığı temel görev, toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır. Ermenistan-Azerbaycan arasındaki

¹⁰⁴ E. Əhmədov, *Ermənistanın Azərbaycanın Təcavüzü və Beynəlxalq Təşkilatlar*. Bakı, 1998.

Dağlık Karabağ sorunu sadece Azerbaycan'ın değil tüm bölgenin gelişmesinin önündeki en büyük engeldir.

Dünya toplumu ve uluslararası örgütler Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanır ve uluslararası hukukun normlarına uygun olarak çatışmanın adil bir çözümünü destekler. Çatışmanın çözümü için yasal dayanak BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi, BM Güvenlik Konseyi, 2008 yılında BM Genel Kurulu tarafından alınan karar, Bağlantısızlar Hareketi, AGİT, NATO, AK, İKÖ ve diğer uluslararası örgütlerin kararları, uluslararası hukukun normları ve ilkeleridir.

Bugün Dağlık Karabağ sorunu uluslararası toplumun önceliklerinden biridir. Çatışma ortaya çıktıktan sonra, bazı etkili uluslararası örgütler, sorunun çözülmesinde Azerbaycan'ın konumunu desteklemiştir. Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununa barışçıl bir çözüm bulmak için uluslararası örgütlerle işbirliği yapmaktadır. Ancak, bu hedefe bugüne kadar ulaşamamıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarda, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün, egemenliğinin ve sınırlarının dokunulmazlığı ifade edilmiştir. Bu kararlar, saldırgan ülkenin silahlı kuvvetlerinin işgal altındaki Azerbaycan topraklarından hemen çekilmesini, ateşkesin sağlanmasını ve anlaşmazlığın müzakereler yoluyla çözülmesini gerektirmektedir.

Ayrıca, AKPM ve İİT, işgal altındaki Azerbaycan topraklarından Ermeni silahlı kuvvetlerinin çekilmesini talep eden bir takım kararları kabul etmiştir.

Lakin bu kararlardan hiç biri henüz uygulamaya konmamışlardır. Dağlık Karabağ sorununun çözümünde uluslararası örgütler başarısızlıklarını sergilemiştir. Çeyrek asrı aşkın bir süredir sorunun çözümünün bulunmaması, Azerbaycan'da uluslararası örgütlere duyulan güvensizliğin giderek artmasına sebep olmuştur. Azerbaycan'da bir dizi araştırmacı, BM'nin örgütün faaliyetlerinde bulunan çifte standart nedeniyle çatışmayı çözemeyeceğini düşünmektedir. Bilimsel makalelerde ABD'nin Güvenlik Konseyi'nin kararları üzerindeki ciddi etkisi hakkında iddialar yer almaktadır. "Güvenlik Konseyi, en önemli kararları veren BM'nin anahtar yürütme organı olarak, genellikle ABD'nin iradesine bağlıdır ve veto hakkı sayesinde, ABD'nin hayati çıkarlarına aykırı bir şekilde hareket edemez."¹⁰⁵

¹⁰⁵ "ООН: необходимость реформ в условиях реалий", **AzerTag**, "UN: the Need for Reform in Realities", https://azertag.az/ru/xeber/OON_neobhodimost_reform_v_usloviyah_realii-1038171 (erişim tarihi: 08.12.2018)

Azerbaycan, yeni çağın tehditlerine daha etkin bir şekilde cevap vermek ve sorunları çözmek için BM çerçevesi içinde reformlar yürütmekten yanadır. Azerbaycan, uluslararası hukukun normlarını uygulamak için bir çalışma mekanizmasının yokluğu ve dünyadaki bazı sorunlara çifte yaklaşımın doğrudan sonuçlarıyla yüz yüze gelir. Bu yaklaşımın sonucu, BM Güvenlik Konseyi'nin 1993 yılında Ermenistan-Azerbaycan çatışmasıyla kabul ettiği 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararların henüz yerine getirilmemesidir. Bu kararlarda, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü teyit edilerek, ateşkes ve askeri operasyonları derhal ilan etmek, işgal güçlerini Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarından geri çekmek için talepte bulunuldu. Azerbaycan, BM'deki işlevsel dönüşümlere yönelik reformları gerçekleştirme girişiminde bulunmuştur.

Yukarıda gösterilenler AGİT Minsk Grubu'nun¹⁰⁶ faaliyetleri için de geçerlidir. 1993 yılında, Minsk Grubu, Bakü ve Erivan'ın toprak anlaşmazlıklarının çözümü için bir plan önermiş ("Güncellenmiş Program"), ancak bu hükümler ne Ermenistan, ne de Azerbaycan tarafından kabul edilmemiştir. Azerbaycan tarafı, Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili görüşmeler için içerik ve strateji konusunda ilgili durumun anlaşılmasında bazı temel farklılıklar konusundaki itirazlarını defalarca gündeme getirmiştir.

Uluslararası örgütlerin Karabağ sorununun çözümündeki başarısızlığının gerçek sebebi tarafların mutabakata varamamasıdır. Her iki tarafı tatmin edecek bir çözüm bulunamadı. Azerbaycan haklı olarak işgal edilmiş topraklarının geri verilmesini talep ederken, Ermenistan bu talepleri reddetmektedir.

Bir etno-politik çatışmayı çözme sürecinin zorlukları, her şeyden önce, çatışmanın kendisinin karmaşıklığı, tarihsel kökleri ve tarafların konumlarının uzlaşmazlığı ile bağlantılıdır. Bununla birlikte, uluslararası hukukun kendisi, bir yandan, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkını ve diğer yandan devletlerin toprak bütünlüğünün tanınmasını ve saygı duyulmasını sağlayarak bir tür çatışma yaratmaktadır. Bu normların rekabeti, etno-politik doğanın çatışmalarını çözüme zorluklara yol açmaktadır.

¹⁰⁶ AGİT Minsk Grubu (OSCE Minsk Group) - 1992 yılında, Ermenistan ve Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yoldan çözülmesi için kurulmuş AGİT üyeleri olan ülkeler grubudur. AGİT Minsk Grubu'nun eşbaşkanları Rusya, Fransa ve ABD'dir.

Uluslararası örgütlerin Dağlık Karabağ sorununun çözümü alanındaki faaliyetlerinin sorunları çözüm sürecinde bu çelişkili ilkelere dayanarak hareket etme zorunluğudur. Ancak gerçekte, bu ilkeler birbirine bağımlı olmalı ve uluslararası hukukun diğer temel ilkeleriyle birlikte uygulanmalıdır. Böyle bir yaklaşım, çatışmanın özüne, nedenlerine ve daha fazla uzlaşma olasılığına farklı bir bakış getirecektir.

Bir başka sorun da, uluslararası hükümetlerarası örgütlerin üyeleri olan bazı devletlerin, çatışmanın çözülmesinin büyük ölçüde bağlı olduğu, kendi çıkarlarının olmasıdır.

Dağlık Karabağ sorununun çözümünü üstlenen AGİT Minsk Grubu eşbaşkanları (ABD, Rusya, Fransa) olan devletlerin bölgede özel jeopolitik çıkarlar mevcuttur.

Rusya, ne Ermenistan, ne da Azerbaycan ile ilişkilerin bozulmasını istememektedir.¹⁰⁷ Bölgedeki nüfuzunun güçlendirilmesi de hedefleri arasında. “Beş günlük” Ağustos 2008 savaşından sonra AB ve ABD, Güney Kafkasya’daki konumlarını güçlendirmek için çabalamaktadırlar. AB’de, Avrupa kurumlarının Güney Kafkasya’da çalışması gerektiği konusunda bir fikir birliği var. AB’nin Güney Kafkasya’ya nüfuz etmesinin önündeki engel, kapalı Türk-Ermenistan sınırından ve Ankara ile Erivan arasında diplomatik ilişkilerin olmamasından kaynaklanmaktadır.

Dağlık Karabağ sorununun çözümü için somut bir plan olarak, AGİT Minsk Grubu eşbaşkanları tarafından formüle edilen güncellenmiş Madrid prensiplerinin temel olarak alması, güç kullanmaktan kaçınılması, Azerbaycan ve Ermenistan’ın askeri bütçelerindeki artışın durdurulması mümkün görülmektedir.

Bağımsız Azerbaycan, enerji sektörünün gelişiminde önemli ilerlemeler kaydetmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı ve dünyanın enerji kaynaklarını ülkemiz dünya piyasalarına tedarik eden diğer büyük ölçekli stratejik projeler, Avrupa’nın enerji güvenliğinin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır.¹⁰⁸

Uluslararası diplomatik çevrelerin Azerbaycan’daki durumun gelişmesini etkileyebilmesindeki istikrarlı düşüş de endişe yaratmaktadır. Böyle bir etki kaybının

¹⁰⁷ Бахтияр Набиев, *Геополитические аспекты стратегических перспектив во взаимоотношениях Азербайджана и России* / Bakhtiyar Nabiyev, “Geopolitical Aspects of Strategic Perspectives in Relations Between Azerbaijan and Russia”, **International Journal of Russian Studies**, № 7, 2018/1.

¹⁰⁸ Əli Həsənov, **Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti**, Dərslük, Bakı, 2005, s.574.

yanı sıra, tersine bir süreç de gözlemlenmektedir - Batı ülkelerinin Rusya sınırlarının dışında kalan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı sayesinde Azerbaycan petrol ve doğal gaz arzına olan bağımlılığı artmaktadır.

Şekil 2. Mevcut ve öngörülen boru hatlarının haritası

Kaynak: Worldwide Movement for Human Rights, Report of the International Mission in Azerbaijan, April, 2015. p.14.

Nitekim, bir taraftan Rusya ile, diğer taraftan ise AB ve ABD ile jeopolitik gerginlikler arttıkça, Batı, giderek daha çok Azerbaycan'ın temel taşı olduğu “alternatif enerji güzergahlarına” bağımlı kalmaktadır. 4 Mart 2015'te Cumhurbaşkanı İ. Aliyev, bölümlerinden biri Bulgaristan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanacak Nabucco doğalgaz boru hattını yeniden canlandırma girişimiyle Bulgaristan Başbakanı Boyko Borisov ile bir araya geldi.¹⁰⁹ Petrol ve doğal gaz satışından elde edilen gelirlerin hızlı bir şekilde artması, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile diplomatik ilişkilerde baskın bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Azerbaycan, AKPM üyelerinin oylarının satın alındığı sözde “havyar diplomasisi” için defalarca eleştirilmiştir.¹¹⁰

Son yıllarda güç kazanan Azerbaycan, kendisini uluslararası örgütlere karşı sorumlu tutmayıp, bazen kendi sınırları içinde bu örgütlerin faaliyetlerini engellemektedir.

¹⁰⁹ Reuters, **Bring Back to Nabucco Pipeline, Bulgaria Says After South Stream Demise**, <https://www.reuters.com/article/bulgaria-azerbaijan-pipeline-idUSL5N0W61T520150304> (erişim tarihi: 12.11.2018)

¹¹⁰ **Caviar Diplomacy: How Azerbaijan Silenced the Council of Europe**, https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=67&newsletter_ID=60 (erişim tarihi:07.12.2018)

Kasım 2014'te, AK Venedik Komisyonu heyeti Azerbaycan'ı ziyaret edemedi, çünkü bu ülkenin yetkilileri Komisyonun Sekretaryası'ndan gelen ziyaret talebini görmezden gelmiştir.¹¹¹ Bu ziyaretten sonra Venedik Komisyonu, Azerbaycan'da örgütlenme özgürlüğü konusunda mevzuata ilişkin bir sonuç yayınlayacaktı.

AGİT Proje Koordinatörü Ofisi, 57 katılımcı Devlet tarafından kabul edilen bir siyasi görev temelinde hareket etmektedir. Taraf devletlerin herhangi bir mutabakat kararı gibi, bu karar da oйдаşma kararı dışında iptal edilemez. Bakü Proje Koordinatörü Ofisi'nin görevi 2015 sonuna kadar sürecekti, lakin 4 Temmuz 2015'te, Azerbaycan hükümetinin talebi ile, AGİT Bakü Proje Koordinatörü Azerbaycan'da faaliyetini durdurmuştur. Bu, AGİT ofisinin ev sahibi ülkenin talebi üzerine kapatılmasının ilk ve şimdilik son örneğidir.

Ayrıca, Azerbaycan yetkililerinin BM İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi ile işbirliği yapma konusundaki isteksizliği de endişe doğurmaktadır. 2009 yılında Azerbaycan İşkenceye Karşı Sözleşme'ye İlişkin Seçmeli Protokolü onaylayarak ulusal gözetim otoriteleri ve Alt Komite temsilcilerinin tüm gözaltı yerlerine sınırsız ve plansız ziyaretlerine izin vermiştir. Ancak, 17 Eylül 2014 tarihinde, Alt Komite, "Alt Komitenin görevinin uygulanması sırasında karşılaştığı engeller nedeniyle" Azerbaycan ziyaretini askıya alma konusundaki benzeri görülmemiş kararını açıkladığı bir basın açıklaması yayımlamıştır.

Çok sayıda taleplere ve Azerbaycan makamları tarafından ülke sınırları içinde tüm tutuklama yerlerine sınırsız erişimin sağlanacağına dair garantilere rağmen heyete çeşitli gözaltı yerlerinin ziyaret edilmesi ve diğer yerlerde çalışmalarının tamamlanması için izin verilmemiştir.

Azerbaycan'ın Seçmeli Protokol kapsamındaki yükümlülüklerini ciddi şekilde ihlal etmesi sonucu heyet, 8-17 Eylül tarihleri arasında yapılması planlanan ziyaretin durdurulması gerektiği sonucuna varılmıştır.¹¹²

Aynı resim yolsuzluk alanında da gözlenmektedir. 2017 yılında Azerbaycan, Uluslararası Şeffaflık Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından yayınlanan

¹¹¹ “Венецианская комиссия призвала отменить ограничительные поправки в закон о БНПО” / Minval.az, **The Venice Commission called for the repeal of restrictive amendments to NGO laws**, <https://minval.az/news/70760> (erişim tarihi: 15.11.2018)

¹¹² OHCHR, “UN human rights body suspends Azerbaijan visit citing official obstruction”, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15047&LangID=E> (erişim tarihi: 17.11.2018)

Yolsuzluk Algı Endeksi'nde 122. sırada yer almıştır. 2000 yılından bu yana, Azerbaycan yüksek düzeyde yolsuzluğa sahip ülke listesinde sağlam bir yer tutmuştur. ¹¹³ Avrupa Kriz Grubu'nun 2010 raporu, devlet iktidarının tüm kademelerindeki yolsuzluğun genel nüfuzunu göstermektedir. ¹¹⁴ Ayrıca, Azerbaycan'da kurulan Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu Hükümetin yetkisi altındadır ve dolayısıyla, resmi makamlar arasında yolsuzluk vakalarının soruşturulmasındaki faaliyetleri uluslararası örgütler tarafından tartışılmaktadır. Ülkenin olumlu bir imajını yaratma çabasıyla, içindeki yaygın yolsuzluğu reddeden Azerbaycan, uluslararası prestijini güçlendiren Ekstraktif Endüstriler Şeffaflık Girişimi'nin (EITI) kurucularından biri oldu. Ancak, EITI Konseyinden Azerbaycan hükümetine yöneltilen bir dizi eleştiri ve uyarının ardından, 14 Nisan 2015 tarihinde Azerbaycan'ın yükümlülüklerini yerine getirmediği kanaatine gelinerek ülkenin statüsünü tam üyelikten aday statüsüne düşürülmesine karar vermiştir.

¹¹³ Transparency International Corruption Perceptions Index-2017, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (erişim tarihi: 12.08.2018)

¹¹⁴ Crisis Group, "Azerbaijan: Vulnerable Stability, Europe Report No 207", <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/207-azerbaijan-vulnerable-stability.pdf> (erişim tarihi: 03.12.2018)

Tablo 3**Yolsuzluk****Algı****Endeksi****Tablosu**

RANK	COUNTRY/TERRITORY	SCORE	RANK	COUNTRY/TERRITORY	SCORE	RANK	COUNTRY/TERRITORY	SCORE			
91	Bosnia and Herzegovina	38	112	El Salvador	33	135	Kyrgyzstan	29	157	Haiti	22
91	Guyana	38	112	Maldives	33	135	Laos	29	157	Uzbekistan	22
91	Sri Lanka	38	112	Niger	33	135	Mexico	29	157	Zimbabwe	22
91	Timor-Leste	38	117	Ecuador	32	135	Papua New Guinea	29	161	Cambodia	21
96	Brazil	37	117	Egypt	32	135	Paraguay	29	161	Congo	21
96	Colombia	37	117	Gabon	32	135	Russia	29	161	Democratic Republic of Congo	21
96	Indonesia	37	117	Pakistan	32	135	Bangladesh	28	161	Tajikistan	21
96	Panama	37	117	Togo	32	143	Guatemala	28	165	Chad	20
96	Peru	37	122	Azerbaijan	31	143	Kenya	28	165	Eritrea	20
96	Thailand	37	122	Djibouti	31	143	Lebanon	28	167	Angola	19
96	Zambia	37	122	Kazakhstan	31	143	Mauritania	28	167	Turkmenistan	19
103	Bahrain	36	122	Liberia	31	148	Comoros	27	169	Iraq	18
103	Côte D'Ivoire	36	122	Malawi	31	148	Guinea	27	169	Venezuela	18
103	Mongolia	36	122	Mali	31	148	Nigeria	27	171	Korea (North)	17
103	Tanzania	36	122	Nepal	31	148	Nicaragua	26	171	Equatorial Guinea	17
107	Armenia	35	122	Moldova	31	151	Uganda	26	171	Guinea Bissau	17
107	Ethiopia	35	130	Gambia	30	151	Cameroon	25	171	Libya	17
107	Macedonia	35	130	Iran	30	153	Mozambique	25	175	Sudan	16
107	Vietnam	35	130	Myanmar	30	153	Madagascar	24	175	Yemen	16
111	Philippines	34	130	Sierra Leone	30	155	Central African Republic	23	177	Alghanistan	15
112	Algeria	33	130	Ukraine	30	156	Burundi	22	178	Syria	14
112	Bolivia	33	135	Dominican Republic	29	157			179	South Sudan	12
			135	Honduras	29				180	Somalia	9

Kaynak: Transparency International Corruption Perceptions Index-2017, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (erişim tarihi: 12.08.2018)

Yukarıdaki bilgilerden görüldüğü gibi, petrol ve gaz gelirlerinin yükselmesi sonucu Azerbaycan'da uluslararası örgütlerin etkisi azalmıştır. Azerbaycan hükümeti, ülkenin olumlu imajını yaratmak ve olumsuz gerçeklerin varlığını reddetmek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır¹¹⁵. Uluslararası örgütlerin ülkenin bazı iç meseleleriyle ilgili eleştirileri, Azerbaycan'ın iktidar çevrelerinden gelen eleştirilerle karşılanmaktadır. Ve bu da uluslararası örgütlerin işlevlerini yerine getirmeyi zorlaştırmaktadır.

Günümüz dünyasında, ülkenin uluslararası otoritesi yalnızca siyasi liderlerinin ve devlet yapılarının faaliyetlerinin sonuçları değil, aynı zamanda devlet tarafından takip edilen dış politikanın olumlu (veya olumsuz) algılanmasını amaçlayan sivil

¹¹⁵ Crisis Group, "Azerbaijan: Vulnerable Stability, Europe Report No 207", <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/207-azerbaijan-vulnerable-stability.pdf> (erişim tarihi: 03.12.2018)

toplum kuruluşlarının eylemleriyle de belirlenir. Sivil toplum, yerel, ulusal ve bölgesel düzeyde modern sosyal ve politik uygulamalarda önemli bir unsur haline gelmiştir; küresel bir sivil toplum ise uluslararası ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

1980'lerin sonlarından bu yana, demokrasinin Batı modelleri ve ilgili fikir ve kavramlar - sivil toplum, sivil toplum kuruluşları, vb. - Batı dışı ülkelerdeki muzaffer yürüyüşlerine başladı. Sivil toplum kuruluşları, demokratik yapıların oluşumu ve uygulanmasında kilit bir rol oynamaktadır. Bugün dünya toplumu irrasyonel kalkınma modellerinden uzaklaşmayı ve çevresel olarak sağlam ve sürdürülebilir kalkınma yolunu aramaya çalıştığı zaman, ana görevlerinden biri toplumun tüm sektörlerinde ortak hedefin anlaşılmasını teşvik etmektir.

Sivil toplum örgütlerinin rolü, uluslararası örgütler, ulusal hükümetler ve yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları arasında mümkün olduğunca yakın iletişim ve işbirliğini teşvik etmektir. Sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerinde katılımcı olarak etkinliklerini arttırmak için kendi aralarında da işbirliği ve etkileşim geliştirmektedirler. Toplum, hükümetler ve uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşlarının çevreye duyarlı ve sürdürülebilir kalkınma süreçlerinde rolünü sorumlu ve etkin bir şekilde oynayabilecekleri mekanizmalar geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Hükümetler ve uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşlarının, Gündem 21'in¹¹⁶ her düzeyde uygulanmasının gözden geçirilmesi için resmi mekanizmaların ve prosedürlerin tasarlanması, oluşturulması ve değerlendirilmesine katılımını teşvik etmeli ve sağlamalıdır.

Sivil toplum örgütlerinin kamuoyu olarak rolünü güçlendirmek için, BM sistemi ve hükümetleri sivil toplum örgütleriyle istişarelerde bulunur, bu örgütlerin her düzeyde etkin katılımını sağlayacak politika ve karar alma mekanizmalarının uygulanmasına yönelik resmi prosedürleri ve mekanizmaları gözden geçirir, BM ve diğer yetkili

¹¹⁶ Gündem 21, çevre üzerinde insan etkilerinin olduğu her alanda Birleşmiş Milletler Sistemi, Hükümetler ve Ana Grupların örgütleri tarafından global, ulusal ve bölgesel olarak ele alınacak kapsamlı bir eylem planıdır. Gündem 21, Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Deklarasyonu ve Ormanların Sürdürülebilir Yönetimi İlkeleri Beyanı, 14 Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED) 178'den fazla Hükümet tarafından kabul edildi.

uluslararası örgütler bu sürece destek maksadıyla ulusal sivil toplum kuruluşlarına hibeler tahsis ederek, onlara mali yardım sağlamaktadır.¹¹⁷

Azerbaycan'da, STK faaliyetlerinin desteklenmesi alanında uluslararası örgütlerin misyonu bir dizi engelle karşılaşmaktadır.

2009 yılından beri Azerbaycan hükümeti, ülkedeki STK'ların faaliyetlerini ve yurt dışından desteklerini sınırlamaya çalışmaktadır.¹¹⁸ 2011 yılında, uluslararası STK'ların devletle ikili anlaşmalar imzalamasını gerektiren yeni bir kararname imzalandı. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, ABD Ulusal Demokratik Enstitüsü (National Democratic Institute) ve Azerbaycan'daki İnsan Hakları Evleri Fonu'nun faaliyetleri devlet tarafından onaylanmadı ve askıya alındı.

Ülkede, “STK'lar hakkında” ve “Hibeler hakkında” yasalarda bir dizi değişiklikler kabul edilmiştir. Bu değişiklikler, ülke yetkililerine STK'ların bireysel temeller üzerinde tescil edilmesi ve bunlar için fon temin edilmesine yönelik geniş imkânlar sağlamıştır. Bu yeni yaklaşım çerçevesinde, STK fonlarının potansiyel kaynaklarının Adalet Bakanlığı tarafından kayıt altına alınmasını ve onaylanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu prosedür, hem yabancı hem de ulusal bağışçılar tarafından sağlanan fonlar için geçerlidir.

Kayıdı olmayan STK'lar için kendi adlarına banka hesaplarını açmak hukuku tanınmamaktadır ve bir banka hesabının olmaması, yurtdışından veya ulusal kaynaklardan finansman elde edilmesini imkansız hale getirmektedir. Bununla birlikte, banka hesapları olan kuruluşların bile, kendilerine sağlanan her bir hibe için bireysel izin almaları gerekmektedir. Bu izni alamayanlar, yabancı kaynaklar da dahil olmak üzere gerekli fonları almak için mevcut mevzuatı ihlal etmek zorunda kalmaktadır.

19 Kasım 2014 tarihinde, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev “STK'lar hakkında” ve “Hibeler hakkında” yasalarda değişiklikler yapmıştır. Sonuç olarak, STK'ların yabancı ve ulusal bağışçılardan fon almaları için ek kısıtlamalar getirilmiştir.

¹¹⁷ “Agenda 21”, **United Nations Conference on Environment and Development**, Chapter 27, Rio de Janeiro: June 3-14, 1992.

¹¹⁸ Violation of the Right of NGOs to Funding: from harassment to criminalisation, The Observatory for the Protection of Human Rights Defenders, Annual report 2013 http://www.omct.org/files/2013/02/22162/obs_2013_human_rights_defenders_russian.pdf (erişim tarihi:30.04.2019).

Uluslararası örgütler bu konuyla ilgili endişelerini defalarca dile getirdiler. AK Genel Sekreteri'nin ısrarıyla, Ekim 2014'ten itibaren İnsan Hakları Ortak Çalışma Grubu faaliyetlerine yeniden başladı. Çalışma grubu Azerbaycan'da hükümet organları ve sivil toplum temsilcilerinden oluşmaktadır, ancak katılım sadece kayıtlı STK'lara açıktır.

15 Şubat 2013 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu, 3 Şubat 2014 tarihinde yürürlüğe giren "Hibeler hakkında", "STKlar hakkında" ve İdari Ceza Kanunu'na değişiklikler kabul etmiştir. Ayrıca, Adalet Bakanlığı'nın resmi kaydı olmadan bağışçıların finanse ettiği STK'lara karşı ek idari yaptırımlar sağlamaktadır.¹¹⁹

2013 yılında yapılan değişiklikler aynı zamanda, hibe sözleşmelerinin Adalet Bakanlığının onayı için uygun şekilde ibraz etmeyen kuruluşlara ve onların temsilcilerine para cezalarında önemli bir artış sağlamıştır. Ayrıca, şu andan itibaren yerel STK'lar sadece Adalet Bakanlığı ile ilgili anlaşmaları imzalamış olan yabancı bağışçılardan bağış kabul edebilir.

Yerel STK'ların yanı sıra uluslararası STK'ların temsilcilikleri, Adalet Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'na bağışçılar ve aldıkları bağışlar hakkında bilgi vermek zorundadır.

Yabancı tüzel kişiler, sadece Azerbaycan Adalet Bakanlığı ile anlaşma imzalamaları ve hibe miktarını Azerbaycan Cumhuriyeti'ne aktarılması için izin aldıkları takdirde, Azerbaycan STK'larına hibe verebilmektedir. Başka bir ön şart ise, bağış yapan kişinin Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları çerçevesinde bir şubesinin veya temsilciliğinin olmasıdır.

Yukarıda listelenen değişikliklerin yapılmasından sonra, Azerbaycan'daki yerel sivil toplum örgütleri ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile ilgili olarak bir dizi eylem gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası Medya Destek Örgütü (IMS) ve Azerbaycan'daki ortak kuruluşu, Gazetecilerin Özgürlük ve Güvenlik Enstitüsü (Institute for Reporters' Freedom and Safety-IRFS), ülkede halkla diyalogu, İnternet'e erişimi genişletmeyi, ve konuşma özgürlüğünü güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Şubat 2014'te STK'lar Kanunu'na

¹¹⁹ Araz Aslanlı, "İlhan Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası", **EkoAvrasya Bülteni**, [http://www.ekoavrasya.net/duyuru.aspx? did=14&Pid=10&Lang=TR](http://www.ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&Pid=10&Lang=TR) (erişim: 09.09.2011)

değişiklikler yapıldıktan sonra, IRFS ve yurtdışından hibe alan diğer yerel ve uluslararası STK'lara karşı bir ceza davası açılmıştır.¹²⁰

8 Ekim 2014 tarihinde, Uluslararası Araştırma ve Değişim Kurulu (IREX) - eğitim amaçlı değişim programlarını ve bağımsız medyanın gelişimini destekleyen kar amacı gütmeyen Amerikan kuruluşu – Azerbaycan'daki faaliyetlerini askıya aldığını duyurdu. Bu karar, 2014'ten beri örgütü etkileyen bir dizi cezai tedbirin ardından gelmiştir. 31 Temmuz 2014'te örgütün banka hesabına bloke koyulmuş; Eylül ayında, yurtdışından hibe alan STK'lara yönelik yukarıda açıklanan soruşturma eylemlerinin bir parçası olarak, polis Bakü'deki IREX bürosunda arama yapılmıştır. Kuruluşa ait tüm ekipmana, dokümantasyona ve raporlara el koyulmuştur. Dolayısıyla, Azerbaycan'ın STK'larla ilgili mevzuatının örgütlenme özgürlüğü alanında birçok uluslararası ve bölgesel standartları karşılamadığı sonucuna varılabilir. Bu, Azerbaycan'daki uluslararası örgütlerin işlevselliğini ihlal etmektedir.

¹²⁰ H. Wahlberg ve A. Reventlow, Annual report, **International Media Support** (IMS, 2014), s.27, <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2015/06/ims-annual-report-2014.pdf>

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle, Kafkasya bölgesinde yeni bağımsız devletlerin oluşumuyla birlikte, bölgede ciddi jeopolitik değişiklikler gerçekleşmiştir. Bölgede yeralan yeni devletlerden biri olan ve elverişli jeopolitik konuma ve zengin doğal kaynaklara sahip olan Azerbaycan Cumhuriyeti, kısa bir süre içinde dünyanın etkili devletleri ile sayısız ikili ilişkiler kurmakla kalmamış, yetkili uluslararası örgütlerle de işbirliği yaparak, bağımsızlığının ilk döneminde bir çoğunun üyeliğine kabul edilmiştir.

Azerbaycan'ın uluslararası kuruluşlarla uzun yıllara dayanan verimli işbirliğine rağmen, son yıllarda uluslararası örgütlerin raporlarında Azerbaycan'da yürüttükleri faaliyetlerinin sorunları hakkında daha fazla bilgi yer almaktadır.

Çeşitli uluslararası örgütlerin raporlarının, Azerbaycanın uluslararası örgütlerle işbirliği hakkında bilimsel kaynakların, güncel haberlerin incelenmesi sonucunda uluslararası örgütlerin Azerbaycan'da işlevselliğinin üç ana sorunu belirlenmiştir:

1. Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşmaması
2. Petrol ve gaz gelirlerinin yükselmesi sonucu uluslararası örgütlerin etkisinin azalması
3. Uluslararası örgütlerin ana faaliyet araçlarından biri olan STK'ların imkanlarının kısıtlanması

Dağlık Karabağ sorununun çözümünün karmaşıklığı, büyük ölçüde, benzer çatışmaların politik bir çözümünün temelini oluşturan modern uluslararası hukukun çelişen ilkelerinin varlığından kaynaklanmaktadır - halkların kendi kaderini tayin etme hakkı ve devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi. Ayrıca, çatışma çözümünü üstlenen uluslararası örgütlerin üyeleri olan devletlerin bölgedeki çıkarları da Dağlık Karabağ çözümünü mümkün kılmaktadır.

Uluslararası diplomatik çevrelerin Azerbaycan'daki durumun gelişmesini etkileyebilmesindeki istikrarlı düşüş ülkenin hızla büyüyen ekonomisiyle ilgilidir. Daha önce, dünya arenasının genç devleti olarak, kendi çıkarlarını savunamayan Azerbaycan Cumhuriyeti, şimdi, artan gücü sayesinde, uluslararası örgütlerin iradelerine karşı çıkabilir, taleplerini reddedebilir, onları kendisine bağı bir konuma getirebilir.

STK'ların kayıt ve finansmanı ile ilgili kısıtlamaların getirilmesi, uluslararası hükümet dışı örgütlerin Azerbaycan'da kayıt altına alınmasına veya ulusal STK'ların uluslararası örgütlerden finanse edilmesine engel olmuştur. Bu durum, Azerbaycan'ın uluslararası örgütlerle olan ilişkilerinin zayıflamasına neden oldu, çünkü günümüzde STK'lar devletin dış politikasının bir aracı ve devlet ile uluslararası sivil toplum örgütleri arasında bir arabulucu rolünü üstlenmektedir.

Yukarıda gösterilenlerden, realizm kuramının taraftarlarının mevcut dünya düzenini anlamaya daha yakın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Realizme göre, devlet uluslararası siyaset alanının temel öznesidir. Diğer tüm politik aktörlere ikincil bir rol verilir, çünkü bunlar devlete bağlıdır. Gösterdiğimiz örneklerden de hatta Azerbaycan gibi genç bir devletin yetkili uluslararası örgütlerin faaliyetini sınırlayabileceğini, kendi çıkarlarını ön plana koyarak, uluslararası örgütlerden yalnız yardımcı araç olarak kullanmasını görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALVAREZ, J. E. **International Organizations as Law-makers**. New York: Oxford, 2005.
- ARAS, Osman Nuri. **Karabağ Ekonomisi ve Karabağ Savaşı'nın Ekonomik Etkileri, Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz**". Bakü: Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2008.
- ARCHER, C. **International Organizations**. 2nd Edition, London: Routledge, 1992.
- ATEŞ, Davut. **Uluslararası Örgütler-Devletlerin Örgütlenme Mantığı**. Dora Yayınları: Bursa, 2014.
- BARKIN, J. **International Organization: Theories and Institutions**. Palgrave Macmillan, 2006.
- BATTISTELLA D. et al. **Dictionnaire des Relations Internationales**. 3rd Edition, Dictionnaires Dalloz, 2005.
- BENNETT, A.L. ve Oliver, J.K. **International Organizations: Principles and Issues**. 7th Edition, USA: Prentice Hall, 2002.
- BULL, H. **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**. New York: Columbia University Press, 1977.
- BULL, H. "The Concept of Order in World Politics", Ch.W. Hughes, L. Y. Meng., (Ed.). **Security Studies** içinde. New York: Routledge, 2011.
- CARR, E.H. "The Nemesis of Utopianism", Ch.W. Hughes, L.Y. Meng., (Ed.). **Security Studies** içinde. New York: Routledge, 2011.
- ERHAN, Çağrı. **Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.
- EYVAZOV, Elnur. **NATO ve AZERBAYCAN**. Ankara: 2004.
- ƏHMƏDOV, Elçin. **Ermənistanın Təcavüzkarlıq Siyasəti və ATƏT. Qarabağ Dünən, Bu Gün və Sabah**. Qarabağ Azadlıq Təşkilatı, 8-ci elmi-əməli Konfransın Materialları Topplusu, Bakı, 2009.
- FELD, W. J. ve Jordan, R. S. **International Organization: A Comparative Approach**. 3rd ed., Westport, 1994.

- HAAS, E.B. **Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957**. New Edition, University of Notre Dame Press, April 15, 2004.
- HAMELINK, G. **The Politics of World Communication: A Human Rights Perspective**, Thousand Oaks-London-New Delhi: SAGE Publications, 1994.
- İBAYEV, V. **İslam Konferansı Örgütü (monoqrafiya)**. Bakı: Elm, 1998.
- KEOHANE, R. O. ve Nye, J. S. **Introduction. Transnational Relations and World Politics**. Cambridge: Harvard University Press, 1972.
- KOHEN, Marcelo G. **Secession, International Law Perspectives**. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- MORGENTHAU, H. "A Realist Theory of International Politics", Ch.W. Hughes, L.Y. Meng, (Ed). **Security Studies** içinde. New York: Routledge, 2011.
- NYE, J.S. ve Welch, D.A. **Understanding Global Conflict and Cooperation**. Eighth Edition, Pearson Education, 2011.
- ÖZLER, Zeynep ve Mindek, Can. **Lizbon Antlaşması**. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2009.
- РАЙЗБЕРГБ. А.,и др. **Современный экономический словарь**. 5-е издание, ИНФРА-М, 2006. / Rayzberq, B.A. etal. **Modern Economic Dictionary**. 5th Edition, İNFRA-M, 2006.
- SCHIMMELFENNIG, F. et al. **International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change**. UK: Palgrave Macmillan, 2006.
- SƏMƏNDƏROV, F.Y. **Cinayət Hüququnda Cəza Problemi: Tarix və Müasirlik**. Dərs vəsaiti, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2009.
- ТУНКИН,Г. И. **Теория Международного Права**. Москва: Зерцало, 2000. / (G.I. Tunkin. **International Law Theory**. Moscow: Zertsalo, 2000.
- VIOTTI, P.R.- Kauppi, M.V. **International Relations Theory**. Fifth edition, Pearson Education, 2012.
- WALTZ, K.N. **Theory of International Politics**. New York: Random House, 1979.
- WOLFERS, A. **The Actors in World Politics, Theoretical Aspects of International Relations**. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1959.

ГУРБАНОВ,Т.М. и др. **Конституционно-правовое регулирование внешней политики Азербайджанской Республики**. Уфа: Аэтерна, 2015, / Т.М. Gurbanov et al. **Constitutional and legal regulation of the foreign policy of the Republic of Azerbaijan**. Ufa: Aeterna, 2015.

КАШКИНС. Ю. и др. **Введение в право Европейского Союза: учебник**. 3-е издание, «ЭКСМО», 2010. / Kashkin, S.J. et al. **Introduction to European Union Law: Textbook**. 3rd Edition, “Eksmo”, 2010.

Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016). Bakı: Poliart, 2017.

Makaleler

AĞAVERDİYEVA, Suraxanım. “Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasəti və Ölkənin Avropa Məkanına İntegrasiyası”. **Qanun Nəşriyyatı**. 2013.

ASKERZADE, Aygün. “NATO Çərçəvesində Azərbaycan-Türkiyə Askeri İşbirliyi ve Bölgesel Güvenlik Sorunları”. **Karadeniz Araştırmaları**. Sayı.20, Kış 2009.

BOZKURT, Saynur Giray. “Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler - Kırgızistan Örneği”. **Akademik İncelemeler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2006.

ÇAL, Sedat. “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt.63, Sayı.4, 89-134.

HACALIYEV, Elnur. “İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 39-cu Sessiyasında Bununla Bağlı Bəyannamə Qəbul Edilib”. **Azərbaycan**. Sayı.259, Kasım 2012.

KWAKWA, E. “Institutional and Procedural Reform at the World Intellectual Property Organization”. **International Organizations Law Review**. Cilt.3, Sayı.1, 2006.

МАКИЛИ-АЛИЕВ, Камал - Мустафаева, Наджиба “Инициатива Азербайджанской Республики в ООН Международный научный журнал **Право и Политология**. No 23, 2013. / Makili-Aliyev, Kamal - Mustafayeva, Nadzhibaş. “The initiative of the Republic of Azerbaijan in the UN”. **International Scientific Journal Law and Politology**. Sayı.23, 2013.

- MEARSHEIMER, J. “The False Promise of International Institutions”. **International Security**. Cilt.19, Sayı.3 1994/1995, 5-49.
- MEMMEDLI, Elşen. “Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü”. **Akademik Bakış Dergisi**. Sayı.61, Mayıs - Haziran 2017.
- MİRZƏ, Zaur. “Şərq Tərəfdaşlığı: İkitərəfli və Çoxtərəfli Genişlənmə”. **Qanun Nəşriyyatı**. 2013.
- MOLLAER, Fırat. “Azerbaycan’da Demokrasi ve Geleceği Üzerine Bazı Gözlemler”. **Bilgi**. Sayı.8, 2004.
- MORGENTHAU, H. “Another “Great Debate”: The National Interest of the United States”. **The American Political Science Review**. Cilt.46, Sayı.4, December 1952.
- SADAYOĞLU, Pərviz. “İƏT Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ Münaqişəsinin Ölkəmizin Ərazi Bütövlüyü Çərçivəsində Həllini Dəstəkləyir”. **Yeni Azərbaycan**. Sayı.109, 2014.
- SANCAK, İrfan. “Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan ve Haziran Darbesinin Dış Politikaya Etkileri”. **Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**. s.7-13, 2018.
- QASIMLI, Musa. “Prezident İlham Əliyev və Azərbaycan Tarixinin İlkəri, Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə”, **Dövlət və din**, Cilt.4, Sayı.56, 2016.
- WENDT, A. “Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics”. **International Organization**. Cilt.46, Sayı.2, 1992, s.391-425.
- YILMAZ, R. ve Sayın, F.M. “Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları”. **Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi**. Cilt.4, Sayı.1.
- ЦЫГАНКОВ, П.А., “Методология. Тенденции классических парадигм в западной теории международных отношений”, **Общественные науки и современность**. 2, 2004. / P.A. Tsigankov, “Methodology. Trends of Classical Paradigms in the Western Theory of International Relations”. **Social Sciences and Modernity**. 2, 2004.
- ДРОБОТ, Г. А. “Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы”. **Вестник Московского университета**. 18/1, 1999. / Drobot, G.A. “The Role of International

Organizations in World Politics: Main Theoretical Approaches”. **Moscow University Bulletin**. Cilt.18, Sayı.1, 1999.

ИБРАГИМОВ, Ибрагим. “Внешняя политика Азербайджана”. **Обозреватель**. No 10, 2012. / İbrahimov, İbrahim, “Foreign Policy of the Republic of Azerbaijan”. **Observer**. Sayı.10, 2012.

ГАСАНОВ, Али. “Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана”. **Şərq-Qərb**. 2007 / Ali Hasanov, “ Modern international relations and foreign policy of Azerbaijan”, **Şərq-Qərb**, 2007.

“World of Diplomacy”. **Journal of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan**. Sayı.23, 2009.

Tezler

AHMEDOV, Mehman. **Avrupa Birliği - Azerbaycan ilişkileri çerçevesinde Azerbaycan’ın AB’ye Siyasal ve Yönetmel Entegrasyonu**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

ƏFƏNDİYEVƏ, A.E. **BMT və Azərbaycan: İnformasiya Siyasətində Əməkdaşlıq**. Doktora Tezi, Bakı, 2011.

МЕЛЬХЕМОВИЧ, М. Г. **Международные организации как участники мировой политики и международных отношений**, Диссертация кандидата политических наук, 2006. / Melkhemovich, M.G. **International Organizations as Participants in World Politics and International Relations**, Phd Thesis, 2006.

ÖZARSLAN, Bahadır Bumin. **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**. Doktora Tezi, İzmir, 2012.

Raporlar

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİX) ULUSLARARASI ÖRGÜT KÜNYESİ, 20.Yıldönümü Zirvesi, İstanbul, 26 Haziran 2012.

RESMİ GAZETE, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesinin Ayrıcalık ve Bağışlıklarına Dair Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun No 5731”, No 26785, 12.2.2008.

UNITED NATIONS CONFERENCE ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT, “Agenda 21”, Chapter 27, Rio de Janeiro: June 3-14, 1992.

UNITED NATIONS ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL, Resolution 1996/31, “Consultative relationship between the United Nations and non-governmental organizations”, July 25, 1996.

PRESIDENTIAL LIBRARY, “Азербайджан на международной арене”, *Управление делами Президента Азербайджанской Республики, Президентская Библиотека* / “Azerbaijan in the international arena”, Administration of the President of the Republic of Azerbaijan.

Gazete Haberleri

BAKINSKIY RABOCHIY, “Речь Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алирза оглу Алиева на 49-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН”, *Бакинский рабочий*, октябрь, 1994. / “Speech of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Alirza Aliev at the 49th session of the UN General Assembly”, October, 1994.

AVRASIYA PRESS, “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası, Azərbaycan və Avropa Şurası”, Bakı, 2009.

İnternet Kaynakları

ASLANLI, Araz, “İlhan Aliyev Döneminde Azərbaycan Dış Politikası”, *EkoAvrasya Bülteni*, <http://www.ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&Pid=10&Lang=TR>, (erişim tarihi: 09.09.2011).

AVRUPA KOMISYONU, “Budget support and dialogue with partner countries”, http://ec.europa.eu/europeaid/how/delivering-aid/budget-support/index_en.htm (erişim tarihi: 12.11.2018).

AVRUPA KOMISYONU, “TAIEX project, ENP and Enlargement Negotiations”, http://ec.europa.eu/enlargement/tenders/taieux/index_en.htm (erişim tarihi: 12.11.2018).

- AVRUPA KOMİSYONU, “Tempus IV (2007-2013)”:
http://eacea.ec.europa.eu/tempus/programme/about_tempus_en.php (erişim tarihi: 12.11.2018).
- AZERBAYCAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, “Azərbaycan və BMT münasibətləri”,
<http://mfa.gov.az/content/751> (erişim tarihi: 20.11.2018).
- AZERBAYCAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, “Azerbaijan and OIC”,
<http://www.mfa.gov.az/en/content/550> (erişim tarihi: 16.11.2018).
- ƏHMƏDOV, Elçin. “ATƏT-in Minsk qrupunun yaradılması və fəaliyyəti”,
<http://az.strategiya.az/old/?m=xəber&id=260> (erişim tarihi: 12.11.2018).
- CRISIS GROUP, “Azerbaijan: Vulnerable Stability, Europe Report № 207”,
<https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/207-azerbaijan-vulnerable-stability.pdf>
(erişim tarihi: 03.12.2018).
- ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ, “Отношения ЕС - Азербайджан. Справочный материал”, / European Union, “EU- Azerbaijan relations. Reference Material”,
file:///C:/Users/admin/Downloads/eeas_-_otnosheniya_es_-_azerbaydzhan._spravochnyy_material_-_2018-12-11.pdf (erişim tarihi: 01.11.2018).
- GEÇKİN, Burak, “Azerbaycan, Ermenistan ve AGİT Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu”, <http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/> (erişim tarihi: 12.11.2018).
- İKÖ, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en (erişim tarihi: 04.11.2018).
- MODERN.AZ, “Müstəqilliyimizi tanıyan ilk 5 dövlət”,
<http://modern.az/az/news/30001> (erişim tarihi: 22.08.2018).
- OHCHR, “UN human rights body suspends Azerbaijan visit citing official obstruction”,
<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15047&LangID=E> (erişim tarihi: 17.11.2018).
- REUTERS, “Bring back to Nabucco pipeline, Bulgaria says after South Stream demise”,
<https://www.reuters.com/article/bulgaria-azerbaijan-pipeline-idUSL5N0W61T520150304> (erişim tarihi: 12.11.2018).

TRANSPARENCY INTERNATIONAL, Corruption Perceptions Index-2017, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (erişim tarihi: 12.08.2018).

TWINNING PROJECT, <http://twinning.azstand.gov.az/en/7>

UNESCO, “List of world heritage in danger”, <http://whc.unesco.org/en/danger/> (erişim tarihi: 02.12.2018).

UNESCO, <http://www.unesco.org> (erişim tarihi: 11.12.2018).

UNHCR, <https://www.unhcr.org/azerbaijan.html> (erişim tarihi: 23.11.2018).

UNICEF, <https://www.unicef.org/azerbaijan/az/>

WAHLBERG, H. ve Reventlow, A., Annual report, (International Media Support (IMS), 2014, p.27, <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2015/06/ims-annual-report-2014.pdf>

“Aİ və Azərbaycan arasında imzalanmış müqavilələr”, http://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/eu_azerbaijan/political_relations/agreements/index_az.htm (erişim tarihi: 03.12.2018).

“Азербайджан и Евросоюз подписали меморандум об энергетическом сотрудничестве” / “Azerbaijan and the European Union signed a memorandum on energy cooperation”, <https://regnum.ru/news/734899.html> (erişim tarihi: 21.09.2018).

“Венецианская комиссия призвала отменить ограничительные поправки в законы об НПО” / “The Venice Commission called for the repeal of restrictive amendments to NGO laws, <https://minval.az/news/70760> (erişim tarihi: 15.11.2018).

“Внешняя политика Азербайджана: действенные факторы и приоритеты”, Foreign policy of Azerbaijan: Effective factors and priorities, <https://azertag.az/ru/xeber/arabic-707253> (erişim tarihi: 10.12.2018).

“Caviar Diplomacy: How Azerbaijan silenced the Council of Europe”, https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=67&newsletter_ID=60 (erişim tarihi: 07.12.2018).

“Prezident İlham Əliyev: Azərbaycan üzv olduğu bütün təşkilatlara könüllü şəkildə daxil olub və könüllü şəkildə də çıxıb”, <http://atv.az/news/social/89914-prezident-ilham-eliyev-azerbaycan-uzv-oldugu-butun-teskilatlara-konullu->

sekilde-daxil-olub-ve-konullu-sekilde-de-cixa-biler (erişim tarihi: 15.10.2018).

“Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı”,
<https://www.economy.gov.az/article/qdi%C9%99t/21543> (erişim tarihi: 29.10.2018).

“ООН: необходимость реформ в условиях реалий”, erişim: 08.12.2018, / “UN: the need for reform in realities”
https://azertag.az/ru/xeber/OON_neobhodimost_reform_v_usloviyah_realii-1038171

<http://nambaku.org/>

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Azerbaycan'nın Bakü şehrinde doğan Gunel SHAMİYEVA, ilk ve orta öğretimini Bakü'de tamamladıktan sonra 2013 yılında Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olmuştur. 2016 yılının Eylül ayında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yazarın "Azerbyacan Cumhuriyeti'nin Dış Poltikasının Oluşum Sürecinde Uluslararası Örgütlerin Rolü" başlıklı makalesi bulunmaktadır.